

DRUŽBOSLOVNE RAZPRAVE

DR

letnik **XXII** številka **52** september **2006**

Slovensko sociološko društvo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
ISSN 0352-3608 UDK 3

Revija izdajata Slovensko sociološko društvo in Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. /
Published by the Slovenian Sociological Association and the Faculty of Social Sciences at the University
of Ljubljana.

Urednika / Editors

Brina Malnar
Ivan Bernik

Uredniški odbor / Editorial board

Danica Fink Hafner
Sergej Flere
Milica Gaber Antič
Valentina Hlebec
Dejan Jontes (recenzije knjig / book reviews)
Monika Kalin Golob
Franc Mali
Lucija Mulej (recenzije knjig / book reviews)
Mateja Sedmak
Ivan Svetlik

Jezikovno svetovanje / Language editors

Nataša Logar
Tina Verovnik

Spletna stran / Web page

Matej Kovačič

Trženje / Marketing

Vesna Dolničar

Bibliografska obdelava / Bibliographical classification of articles

Janez Jug

Svetovalni uredniki / Advisory editors

Harry B. Ganzeboom, University of Amsterdam
Sue Lewis, Manchester Metropolitan University
Thomas Luckmann, Prof. emeritus, University of Konstanz
Ilja Srubar, University of Erlangen
Loïc Wacquant, University of California (Berkeley), Collège de France

Oblikovanje naslovnice / Cover design: Amir Muratović

Prelom / Text design and Typeset: Polona Mesec Kurdija

Tisk / Print: Birografika BORI, Ljubljana

Naklada / Number of copies printed: 400

Naslov uredništva / Editors' postal address

Revija Družboslovne razprave, Brina Malnar, Fakulteta za družbene vede,
Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana
Tel. / Phone: (+386) 1 5805287, faks / Fax: (+386) 1 5805104
Elektronska pošta / E-mail: brina.malnar@fdv.uni-lj.si
Spletna stran / Internet: <http://druzboslovnerazprave.sociolosko-drustvo.si/>

Revija sofinancira / The Journal is sponsored by

Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije /
Ministry of Higher Education, Science and Technology of the Republic of Slovenia

Letna naročnina (3 številke) / Annual subscription (3 issues):

individualna naročnina / individual rate: 8.000 SIT (33,38 EUR); za organizacije / institutional rate: 12.000 SIT
(50,08 EUR); za študente in brezposelne / students and unemployed discount rate: 4.000 SIT (16,69 EUR); cena
posameznega izvoda / single issue rate: 4.000 SIT (16,69 EUR). Za člane Slovenskega sociološkega društva
je naročnina vključena v društveno članarino. / The annual Slovenian Sociological Association membership
fee includes the journal's annual subscription rate. Družboslovne razprave je mogoče naročiti na naslovu
uredništva ali na spletni strani revije. / Subscription requests can be sent to the editors' postal address.

Kazalo

ČLANKI

Ali se sociologija razblinja in/ali krepi? Zdravko Mlinar	7
Medijska reprezentacija smrti Karmen Erjavec, Petra Thaler	29
Etnične manjšine v slovenskih množičnih medijih Matej Makarovič, Borut Rončević	45
Sistem vladanja v slovenski politiki športa Simona Kustec Lipicer	67
Ekstremni športi - sociološka obravnava tveganja in nevarnosti pri ekstremnih športih Matic Kavčič	85
Vloga gibalne aktivnosti v procesu sekundarne socializacije Joca Zurc	103

RECENZIJE KNJIG

Peter Stankovič: Politike popa – Uvod v kulturne študije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Maklen, 2006. <i>Dejan Jontes</i>	121
Alenka Krašovec, ur.: Volitve v Evropski parlament – Res drugorazredne volitve? Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Politični procesi in institucije, 2005 <i>Simona Kustec Lipicer</i>	122
Vilma Malečkar: Dalmatinske neveste – Procesi ženske poročne migracije iz zadrskega zaledja v Brkine v 20. stoletju. Koper: založba Annales, 2005 <i>Mateja Sedmak</i>	125
Naomi Klein: No Logo. Ljubljana: Maska, knjižna zbirka Mediakcije, 2005/ prevod Aleksandra Rekar, spremna beseda Janez Damjan <i>Žiga Vodovnik</i>	126

Grace Davie: Religija v sodobni Evropi – Mutacija spomina. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Kult, 2005/ prevod Saša Požek, spremna beseda Marko Kerševan <i>Simona Rajšp</i>	127
Immanuel Wallerstein: Zaton ameriške moči. Ljubljana: Založba *cf, Rdeča zbirka, 2004 / prevod Igor Zabel <i>Barbara Brezavšček</i>	130
Noam Chomsky: Sila, zakon i izgledi za opstanak. Sila, zakon in obeti za preživetje. Force, Law, and the Prospects for Survival. Novigrad: Galerija Rigo, 2006 / prevod Borut Canjko, Jean McCollister, Neva Čebren, Srečko Pulig in Biljana Romić <i>Žiga Vodovnik</i>	132
ABSTRACTS AND TABLE OF CONTENTS	137

ČLANKI

Ali se sociologija razblinja in/ali krepi?

POVZETEK: V Sloveniji se povečuje število diplomiranih sociologov in vse več se jih zaposluje izven ožje, 'akademske' sfere. Kljub temu pa v javni profesionalni dejavnosti izrazito prevladuje univerzitetno jedro sociologov v Ljubljani, drugi pa se dostikrat porazgubijo. V zadnjih letih se povečuje tudi število brezposelnih sociologov, kar je mogoče navezati na teoretske razprave o profesionalizaciji in socializaciji, o 'javni sociologiji' in o tem, kako se 'razblinja vse kar je bilo trdnega'. Vendar se sociologija v Sloveniji razblinja predvsem ob tem, ko ob prehajanju iz univerze ne uspeva uveljaviti svoje identitete v praksi, manj pa v afirmativnem smislu, z vključevanjem in preobrazbo njenih spoznanj v različnih uporabniških kontekstih. Avtor na osnovi spletne poizvedbe med diplomanti sociologije predstavlja njihove izkušnje z uveljavljanjem oziroma izgubo njihove profesionalne identitete. Nakazana je vrsta predlogov za nadaljnje delovanje.

KLJUČNE BESEDE: profesionalizacija, identiteta, zaposlovanje, javna sociologija, akademska sfera, alumni, praksa

1 Izkušnje in teorije kot izzivi za prihodnost

V prejšnjem članku ob štiridesetletnici SSD (Družboslovne razprave, april 2006) sem retrospektivno prikazal delovanje in vlogo društva v preteklih desetletjih. Na tem mestu pa želim prikazati konkretne poklicne izkušnje diplomiranih sociologov, predvsem tistih, ki delujejo v praksi, in ob upoštevanju teoretskih spoznanj v svetu nakazati izzive in usmeritve za prihodnost.

Prav leta 1965, ko smo ustanovili svoje društvo, smo v Sloveniji dobili tudi prvo generacijo diplomiranih sociologov. Čeprav se jih je vse več zaposlovalo tudi izven »akademske« sfere, se je organizirana profesionalna dejavnost sociologov v novejšem času vse bolj osredotočala le na ožje univerzitetno jedro v Ljubljani. Vse več je tistih, ki se po diplomi »porazgubijo« brez sledu ali pa postanejo odvečni – brezposelni. Če želimo kakorkoli osvetliti in vplivati na prihodnost sociologije v Sloveniji, teh razmer ne smemo puščati ob strani. Potrebna bi bila temeljita preučitev, posebna sistematična raziskava. Tukaj se omejujem le na osebno, ad hoc spletno poizvedbo, s katero sem hotel vzpostaviti stik z diplomanti na različnih področjih sociološke dejavnosti in v različnih krajih ter pritegniti njihove individualne izkušnje, ki v strokovni in širši javnosti ostajajo nepoznane oz. neizkoriščene. Tukaj torej ne bom podal kvantitativne analize stanja, pač pa se želim čim bolj približati osebnim doživljanjem profesionalne vloge sociologov, kar se zdi, da tudi najbolj potrebujemo.¹

1. Odgovore na vprašanja odprtega tipa sem pridobil prek elektronske pošte septembra in

Naj naprej vsaj na kratko nakažem družbeni in spoznavni kontekst, znotraj katerega lažje presojava osebne izpovedi posameznikov. Ali je dogajanje pri nas le del enakih dogajanj in trendov v svetu nasploh? Ali gre v Sloveniji za pomembne posebnosti in odstopanja? Ali sploh še gre za prepoznavne procese in regularnosti v »postmoderni« družbi in v času, ki ga nekateri teoretiki označujejo kot »konec velikih zgodb«? Ponovno se aktualizira misel iz Komunističnega manifesta, da se vse, kar je bilo trdnega, *razblinja*! Toda ali nam takšna družbena preobrazba pojasnjuje tudi, zakaj se porazgublja vse večji del diplomiranih sociologov in njihove dejavnosti v Sloveniji?!

Na vsakem koraku dejansko lahko razkrivamo težnje k vse večji mobilnosti. V sociologiji se npr. obravnava preobrazbo od *prostora krajev k prostoru tokov*; od družbenega življenja v zamejenih območjih k tistemu, ki vse bolj temelji na omrežjih; nekateri avtorji (npr. Bauman 2000; Urry 2000) so nakazali še nadaljnje sproščanje v družbenih topografijah, tako da lahko usmerimo pozornost tudi na prehajanje od (bolj določenih) omrežij k fluidom, ki jih ne določajo niti meje niti odnosi ter se gibljejo v različnih oblikah in z različnimi hitrostmi, brez jasne izhodiščne in končne točke. Vse bolj mobilna družba torej terja tudi ustrezno sociološko odzivnost in ustrezno konceptualizacijo, kot jo nakazujejo *območja, omrežja in fluidi*. Tudi s tem se približamo razlagam o koncu velikih zgodb, ali pa vsaj k temeljnim preobrazbam, ki sem jih – v kontekstu informatizacije – že pred časom nakazoval z vidika prostorske, časovne, sektorske (funkcionalne) in hierarhične razsežnosti družbe. Npr., če se brišejo meje med sektorji dejavnosti (funkcijami), to vključuje tudi sociologe kot profesionalno kategorijo in sociologijo kot znanstveno disciplino, ki pomeni reguliran in nadzorovan spoznavni proces določenega predmetnega področja.

Vendar pa paradoksa, da se v Sloveniji število sociologov nenehoma povečuje, hkrati pa stagnira ali celo upada njihova profesionalno organizirana dejavnost (zlasti, ko gre za sociologe v praksi), verjetno ne moremo pojasnjevati le s spremembami, ki so (najbolj) značilne za visoko razvite družbe. Glede na to, da sem spremljal in nekaj časa tudi sam poskušal organizirati in usmerjati to dejavnost v slovenskem, jugoslovanskem in mednarodnem merilu, sem k tej študiji pristopil bolj »trezno«, tj. v smislu, da gre bolj za nekakšen fazni zaostanek in za neporavnan račun iz preteklosti kot pa za znanilca družbe prihodnosti. Ta zaostanek se izraža v nizki stopnji profesionalizacije in profesionalne identifikacije širšega kroga diplomiranih sociologov.

V nekdanji Jugoslaviji je bila v okviru marksističnih razprav v ospredju zahteva po presejanju delitve na subjekt in objekt spoznavanja; zahteva, da se preseže ločnica med spoznavanjem in družbenim delovanjem, med znanostjo in politiko. Pri tem naj bi šlo tako za to, da bi raziskovalci postali aktivni udeleženci družbene prakse, v kateri bi preverjali svoje hipoteze, prav tako pa za to, da se »množični nosilci družbene akcije aktivno vključijo v spoznavni proces, s pomočjo katerega bodo prišli do razumevanja

---

oktobra 2005. Nekateri posamezniki sem še posebej prosil, naj izčrpnje prikažejo svoje izkušnje, pisno ali v pogovoru. Pomanjkljivost tega načina pridobivanja podatkov je seveda predvsem v tem, da nisem dobil odgovorov od tistih, ki jih tu obravnavana vprašanja zanimajo najmanj.

svojega lastnega družbenega položaja in svoje vloge v družbeni praksi« (Golubović 1978: 208). Vsi udeleženci naj bi v procesu spoznavanja družbene stvarnosti postali enakopravni partnerji. Poudarek ni na opazovanju in merjenju, ampak na dialogu v procesu raziskovanja; ne (toliko) na zbiranju informacij kot na sodelovanju z ljudmi, ki postanejo udeleženci v raziskovanju. Glede na filozofska izhodišča (Habermas in dr.) pa so te usmeritve ostajale le na splošni ravni in so predvsem nakazovale deduktivno enosmernost – kako teorijo prevesti v prakso.

S poudarjanjem nakazane marksistične usmeritve v zgodnji dobi uveljavljanja sociologije pri nas ni prihajalo do zблиževanja teorije in prakse, temveč do krepitev – vsaj formalno, institucionalno – »socializacije« na račun profesionalizacije. Dejansko je šlo za krepitev političnega nadzora in poseganja v sociološko dejavnost z znanimi zaostritvami, npr. na FSPN in podobno v Beogradu in Zagrebu. Namesto profesionalizacije je tako prišlo do politizacije in do podaljševanja začetniškega zdravorazumstva. Načeloma profesionalizacija res pomeni monopolizacijo strokovne dejavnosti, ki terja tudi prizadevanja v smeri socializacije, vendar tako, da s tem ne bi prihajalo do deprofesionalizacije (Rus 1979). Pri tem pa gre še za pomembno vprašanje, kako naj presežemo razumevanje, da je socializacija alternativa v odnosu do profesionalizacije; dejansko gre za protislovnost v smislu enotnosti in spopadanja med nasprotji. Šele danes se z novo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo zares korenito povečujejo možnosti za preseganje izključnosti med profesionalizacijo in socializacijo. Vendar smo pri nas pretežno še na predstopnji, ko gre bolj za vprašanja, kako povezati teorijo in prakso med samimi profesionalci – se pravi med diplomiranimi sociologi, ki delujejo v »akademski« sferi, in diplomiranimi sociologi, ki delujejo v praksi. V organizirani dejavnosti (SSD) se zdi, da je prva povsem prevladala nad drugo, četudi bi že iz čisto spoznavnih potreb – v kontekstu družbe znanja – znanstvena sfera morala zagotavljati krogotok informacij.

V iskanju usmeritev sociološkega delovanja za prihodnost se lahko opremo tudi na razprave, ki jih je v ZDA ob 100-letnici Ameriškega sociološkega združenja leta 2005 (torej istočasno s 40-letnico SSD) sprožil njegov predsednik Michael Burawoy s pozivom »For Public Sociology«. Njegov nastop je naletel na izjemno velik odziv, enkrat v stoletju delovanja tega ameriškega združenja, pa tudi v mednarodnem merilu. To je poziv, da sociologi prestopijo okvire akademske znanosti in se v času vsesplošne privatizacije angažirajo v reševanju problemov širše družbe. Ob tem, ko ekonomisti utemeljujejo tiranijo tržišča in politologi despotizem države, naj bi se sociologija, še zlasti javna, usmerila k civilni družbi in branila interese človeštva.

Namesto nediferenciranega odnosa sociologov do okolja avtor glede na vrsto znanja (instrumentalno ali refleksivno) in glede na občinstvo (akademsko, zunajakademsko) razločuje štiri tipe sociologij: (ožje)profesionalna, kritična, naročniška (policy) in javna. S tem je ponudil konceptualna izhodišča, znotraj katerih lažje umestimo našo skupno in individualno dejavnost.

Tabela 1: Tipi sociologij.

Glede na občinstvo \ Glede na znanje	AKADEMSKO OBČINSTVO	ZUNAJAKADEMSKO OBČINSTVO
INSTRUMENTALNO ZNANJE	(OŽJE)PROFESIONALNA SOCIOLOGIJA	NAROČNIŠKA (policy) SOCIOLOGIJA
REFLEKSIVNO ZNANJE	KRITIČNA SOCIOLOGIJA	JAVNA SOCIOLOGIJA

Vir: Prirejeno po Burawoy 2005.

V zgodnejših obdobjih tako ameriške kot naše sociologije se je sociologija predvsem borila, da zagotovi svoje meje v razmerju do drugih disciplin, kot tudi v razmerju do laičnega okolja. Na utrjenih temeljih teorije, metodologije in raziskovanja pa naj vključevanje občinstva ne bi bilo več ogrožajoče, ampak poživljajoče. Vendar kljub temu še vedno ostaja vrsta kritičnih pomislekov in nasprotovanj, celo pod geslom »Rešite sociologijo!«. V ZDA je bila sicer profesionalna sociologija bolj utrjena in samozadostna,² čeprav hkrati tudi s kritiko, da je bila žrtev metodološkega fetišizma in obsedenosti s trivialnimi temami.

Pri vsem tem je treba upoštevati pomembne podobnosti in razlike v primerjavi z razmerami pri nas. Najprej bi lahko reagirali z *déjà vu!* O tem smo – sicer pod drugim imenom – razpravljali že vsaj pred tremi desetletji, res pa ne tako razdelano in sistematično. Paradoks je v tem, da danes pri nas nihče ne govori več o socializaciji oz. podružbljanju – kar vsebinsko ustreza pozivu k javni sociologiji – čeprav je ta proces objektivno na pohodu, saj globalizacijo lahko štejemo za najvišjo obliko socializacije. Hkrati pa nimamo še tako utrjene profesionalne kulture sociologov in bi odločilna preusmeritev k javni sociologiji pri nas lahko imela za sociologijo tudi bolj negativne posledice kot v ZDA. Ne nazadnje pa je v kontekstu majhnega naroda – že po sili razmer – vpletenost našega delovanja v reševanje javnih, družbenih problemov že vseskozi večja kot v ZDA, kjer je sociološko delovanje bolj osamosvojeno in regulirano na osnovi (bolj) dosledno sprejetih profesionalnih standardov ocenjevanja in nagrajevanja (npr. objave zunaj priznanih strokovnih revij že tradicionalno nimajo veljave).

Odpira se torej veliko vprašanj, h katerim se bomo tudi sociologi v Sloveniji nujno še vračali ob konkretnem obravnavanju štirih tipov sociologij in njihovih medsebojnih razmerij. V omejenih okvirih na tem mestu pa želim »dati besedo« predvsem vprašancem iz svoje spletne poizvedbe. Na osnovi njihovih odgovorov bo bolj jasno, koliko in kako se sociologija »razblinja«: kdaj to pomeni, da kot neuveljavljena stroka z vključevanjem diplomantov v prakso preprosto izginja, kdaj pa se prek njih uveljavlja s tem, ko v praktičnih in javnih ter upravnih kontekstih – kot sta to nakazala Beck (2005: 337) in Ericson (2005: 370) – prihaja do njene preobrazbe z uspešno uporabo?

2. Skoraj polovica od vseh zaposlenih sociologov v ZDA poučuje sociologijo in torej skrbi za reprodukcijo lastne discipline; slovenski sociologi se relativno dosti bolj številno vključujejo v druge dejavnosti.

2 Širina in povezovalna vloga

Kaj nam kažejo osebne izkušnje vprašancev glede na njihovo (ne)uveljavljanje kot diplomiranih sociologov v praksi? Najbolj značilno izstopajo odgovori, ki konvergirajo k spoznanju, da sta vloga in moč, ki ju imajo v praksi, povezani z njihovo zmožnostjo prepoznavanja, razumevanja in povezovanja raznovrstnosti vsebin oz. vlog in strok. Ilustrativno naj izpostavim le nekatere:

Na eni strani je bil dvom delodajalcev, da nič konkretnega ne znam, kar bi oni lahko uporabili, na drugi strani pa zadovoljstvo, da sem s kvalitetnim družboslovnim znanjem lahko povezal različne vsebine (predvsem iz prava, ekonomije in psihologije), relativno lahko prehajal med področji, osvajal nova znanja in s tem imel občutek za teamsko delo različnih strokovnjakov. (S. Hribar.)

Svoje zadovoljstvo in uspeh sem našla v drugačnem pristopu, ki so ga kolegi z različnih področij spoštovali, v sposobnosti prepoznavanja procesov in povezovanja različnih strok /.../. Lahko rečem, da sem v svojih dveh desetletjih poklicno kariero gradila na tej prednosti, sposobnosti vključevanja in strokovnega uveljavljanja na različnih strokovnih področjih, v različnih okoljih, česar drugi, t. i. praktični poklici ne morejo, vsaj ne tako hitro. (M. Mešl.)

Že zgoraj navedena odgovora opozarjata na protislovno vlogo sociologov, ki se uveljavljajo v praksi. Njihova splošna znanja pogosto štejejo kot njihovo slabost, kot pomanjkljivost, ker so premalo konkretni in zato premalo (ali preprosto ne)uporabni. Hkrati pa – kot kažejo izkušnje – prav takšna znanja omogočajo večjo odprtost do drugih strok ter večjo širino v razumevanju in povezovanju različnih vsebin, lažje prehajanje med področji in lažje vključevanje v teamsko delo. Te lastnosti oz. zmožnosti v današnjem času in v prostoru tokov (ljudi, predmetov in informacij) postajajo vse pomembnejše tudi za praktično reševanje vse bolj kompleksnih problemov.

Vendar je opazno, da takšno usmeritev poudarjajo predvsem najbolj prodorni in uspešni sociologi, ki sicer delujejo na različnih področjih – v gospodarstvu, izobraževanju, zdravstvu idr. Torej ne gre (vsaj ne v enaki meri) za sociologe nasploh, ampak predvsem za tiste, ki imajo že določene osebne predispozicije za uveljavljanje v koordinativnih in vodilnih vlogah.

V zvezi s tem je tudi Rus (2005) na letnem srečanju SSD v Izoli nakazal, da sociologija kot »sintetična veda omogoča, bolj kot druge družboslovne vede, globalno orientacijo. Prav zaradi tega so sociologi tudi boljši politični voditelji kot ekonomisti, pravniki ali celo politologi (Masarik)«. Ob isti priložnosti je Irena Križman, sociologinja in direktorica Statističnega urada Republike Slovenije, kjer je zaposlenih 16 sociologov, ugotovila, da se sociologi, za katere je značilna večja »širina«, relativno lažje in hitro vključujejo v različne situacije; pravniki težje preskočijo na drugo področje. Tisti, ki imajo danes že s svojo izobrazbo natančno določeno delovno področje, bodo verjetno v prihodnosti imeli več težav. Potrebna bo široka izobrazba, saj ni nujno, da bi se zaposlili prav v sociološki poklicni kategoriji; sociologi se razvrščajo v 64 poklicnih kategorij. (Podobno sta na mojo poizvedbo odgovorila J. Glazer in S. Cukut.)

Sociološka širina, ki izhaja iz njene opredelitve kot splošne in posplošujoče družbene znanosti, zadeva vsebinsko, prostorsko in časovno razsežnost: kaj, kje in kdaj! V

spremenjenih družbenih razmerah in z vidika preobrazbe univerze (bolonjski proces) ne bomo mogli več prvenstveno računati na sociologijo kot čisto in izključujočo se kategorijo. V svetu se vse bolj uveljavlja projektno delovanje v različnih interdisciplinarnih kombinacijah. O tem govori naslednja izkušnja slovenske sociologinje, ki deluje na kalifornijski univerzi (Irvine):

Sama že zdaj delujem na področju, ki ga mnogi smatrajo za interdisciplinarnega. Ukvarjam se s problemi, ki zanimajo tudi ekonomiste, politologe, psihologe in antropologe. Vendar pa vidim, da je v pristopu do problemov še vedno prisotna velika disciplinarna razlika. Sociologi se lotevamo problemov precej drugače kot ekonomisti ali psihologi. Zato mislim, da se tudi v »projektne delovanje v različnih interdisciplinarnih kombinacijah« lahko, in se mora, ohranjati disciplinarnost, vendar taka, ki je odprta do drugačnih teoretskih pogledov in ki teži k sodelovanju med disciplinami in ne tekmovanju med njimi. (N. Bandelj.)

Tako se torej nakazuje usmeritev, ki vključuje odprtost in sodelovanje, vendar pa hkrati ohranjanje lastnih (disciplinarnih) posebnosti. S prvega vidika so opazni zastoji, z drugega pa gre še za vrsto nejasnosti v zvezi s tem, ali in kako je disciplinarnost mogoče ohranjati.

V zvezi s tem se nadalje ugotavlja, da je kreditni sistem študija, »ki z možnim izбором študijskih predmetov študentu omogoča aktivnejšo vlogo, preplet socioloških nastavkov in praktično aplikacijo z drugimi družboslovno-tehničnimi področji, /.../ zelo primeren tudi za področja sociologije« (M. Zupančič).

Anketa, ki so jo pod mentorstvom Krambergerja med diplomanti Fakultete za družbene vede (FDV) izvedli študentje sociologije (2003/2004) in je pridobila odgovore 125 diplomantov, je sicer prav širino znanja izpostavila kot (izrazito) prednost študija na FDV (kar 67,5 % jih je navedlo ta odgovor, medtem ko je praktično znanje kot prednost navedlo le 3,4 % anketirancev). Vendar je kot glavna izstopala zahteva, naj FDV izboljša študij s tem, da bi imeli manj teorije in več prakse (73,0 % vprašancev); študij na FDV da postaja vse preveč teoretično in splošno naravnano (Breznik in Roter 2006: 79–80; podobno B. Lenarčič, M. Ambrožič in dr.). Toda teorije in prakse ne bi smeli razumeti (samo) v smislu izključujočih se alternativ. Gre tako za krepitev medsebojnega povezovanja in prežemanja kot tudi za izključevanje; za konvergenco in polarizacijo. S. Tramšek kot uspešen primer delovanja iz prvih let študija na Filozofski fakulteti (FF) navaja dvoletno udeležbo študentov v celotnem poteku prostorskosociološke raziskave v Velenju.

Glede na to, da se najštevilnejše in najrazličnejše povezave socioloških znanj z drugimi disciplinarnimi področji pojavljajo v izobraževalnem procesu že na FF, bi morala temeljitejša obravnava posebno pozornost posvetiti tudi njihovim izkušnjam. Da bi vsaj delno razširil izkustveno podlago tukajšnje obravnave, vključujem nekatere ugotovitve, ki mi jih je posredovala prof. Ana Kranjc, ki je na FF uvedla novo študijsko smer – andragogiko, in delovala kot direktorica Centra za razvoj univerze, na FSPN pa je pripravila in predavala predmet Sociologija izobraževanja. Prvotno je študirala psihologijo in pedagogiko, ravno tedaj pa so uvedli še predmet Uvod v sociologijo (J. Goričar), kar je doživljala kot pomembno obogatitev. Z vključevanjem socioloških znanj

– kot danes ugotavlja – je njeno razmišljanje, opazovanje prakse in raziskovanje stopilo korak naprej. Pred očmi ji ni bil več samo posamezen človek (psihologija) in tudi ne samo šolski razred ali šola (pedagogika), oboje je dobilo še dodatni okvir. Z znanji iz sociologije se je v interpretaciji pojavov počutila močnejša, svobodnejša in bogatejša. Sociologija, psihologija in ekonomija dajejo izhodiščne temelje andragoškim teorijam, med njimi tudi teoriji vseživljenjskega izobraževanja. Toda ob tem dodaja:

Težko bi danes rekla, ali sem pedagog, andragog, sociolog ali psiholog. Morda celo malo futurolog in ekonomist. Gledano tradicionalno, to moje razmišljanje čudno zveni, vendar tudi na naši univerzi narašča trend vzporednega študija in raznih kombinacij študijskih smeri, fakultativnih predmetov in raznih izobraževanj izven univerze. Rušijo se tudi meje med profesionalnim in amaterskim.

Dragocene izkušnje z vidika odpiranja in povezovanja sociologije z drugimi prihajajo tudi z Biotehniške fakultete, kjer je ruralna sociologija na osnovi dolgoletnega raziskovalnega in pedagoškega delovanja prof. Ane Barbič dosegla svojo institucionalizacijo v Katedri za agrarno ekonomiko, ruralno sociologijo in razvoj podeželja na Oddelku za agronomijo te fakultete. Pri tem je prišlo do številnih povezav tako v smislu interdisciplinarnosti kot v razmerju med teorijo in prakso.³ Kljub temu pa je še sedaj – kot ugotavlja prof. Majda Černič Istenič (sedanja nosilka predmeta) – za kolektiv in študente na fakulteti »družboslovje in z njim sociologija bolj marginalno področje in sociologija v očeh mnogih mojih naravoslovnih kolegov le drugo ime za marksizem in podporo režimski ideologiji«. Pri tem ugotavlja, da se je takim oznakam težko upirati, če si v manjšini, vendar ji vsaj pri študentih uspeva krepiti zanimanje za ruralno sociologijo. Nasploh pa kot sociologinja med naravoslovci ugotavlja, da ugled sociologije ni najboljši, da obstajajo številni stereotipi in predsodki do te discipline in njenih pripadnikov, kar vse pa je mogoče izboljšati. Drago Kos (skupaj s Pavlom Gantarjem nosilec predmeta Prostorska sociologija) pa ugotavlja razmeroma veliko zanimanje študentov za sociologijo v okviru študija krajinskega planiranja na isti fakulteti, še posebej pa na interdisciplinarnem podiplomskem študiju prostorskega in urbanističnega planiranja na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo (FGG).

Ob tem, ko se zelo pogosto zastavlja vprašanje obrobnosti kot nečesa negativnega, ugotavljam, da se v Sloveniji še ne upošteva pomembnih inovativnih potencialov, ki jih ob »čezmejnem« povezoivanju nudi »ustvarjalna obrobnost« (creative marginality), na katero sta opozorila Dogan in Pahre (1990). Najbolj inovativni niso niti raziskovalci, ki so močno utrjeni v svoji disciplini, niti tisti, ki se bolj na splošno posvečajo interdisciplinarnim ali postdisciplinarnim raziskavam. Pač pa so inovativni predvsem tisti, ki iz jedra svoje discipline prehajajo k obrobju, nato pa gredo prek meja svoje discipline in ustvarjajo nove hibride v družbenih znanostih. M. Novak ugotavlja, da je naše okolje nasploh negativno nastrojeno do novih rešitev, imuno na inovacije. Tudi sociologija nagrajuje posnemanje, ne pa inovativnosti.

3. Ob tem pa hkrati opaža, da ruralna sociologija kot ožje in bolj obrobno področje pri nas nima ustrezne veljave niti znotraj glavnega jedra sociologije; lažje jo je uveljavljala v okviru Evropskega društva za ruralno sociologijo.

Glavni trend k »odpiranju« in interdisciplinarnosti – še zlasti ob novih evropskih spodbudah, kot je bolonjska reforma – je sicer nesporen. Kljub temu pa lahko razkrivamo tudi močno inercijo dosedanjih institucionalnih in disciplinarnih ločnic celo v primerih, ko gre za prostorsko strnjenost družboslovnih fakultet, npr. v Ljubljani za Bežigradom. Kljub bližini doslej med njimi ni prihajalo do (številnejših) povezav. Še manj jasno pa je, kako ob intenziviranju interdisciplinarnega in medinstitucionalnega povezovanja ohranjati in utrjevati lastno identiteto.

Diplomirani sociologi so glede na širino svojega poklicnega profila in pridobljenih znanj najbolj »ranljiva« profesionalna kategorija, ki zaradi svoje odprtosti – sicer verjetno le manjšini najbolj sposobnih in zavzetih – po določenem času omogoča afirmacijo na njihovem delovnem področju. Odprtost in nedoločenoost je vsaj za nekatere lahko izziv za nadaljnje (samo)izpopolnjevanje, kot npr.:

Študij sociologije me je opremil z večšino analitičnega razmišljanja o problemih in izzivih, s katerimi se srečujem pri svojem delu. Dal mi je tudi neko širino in podlago, da se ob delu nenehno samoiniciativno učim in razvijam, ne pa da uporabljam (le) neke osvojene tehnike (S. Tutta).

Podobno velja celo za nekatere, ki delujejo »daleč od sociologije«, kot npr.:

Ožjega strokovnega znanja nisem pri svojem delu skoraj nikoli uporabljal, saj sem tudi delal na področjih, ki so daleč od sociologije (poučevanje, novinar v izobraževalnem programu, profesionalni športni delavec, svetovalec zaposlitve, uradnik na ministrstvu za šolstvo). Sem se pa lahko zelo veliko opiral na neko osnovno družboslovno držo, kritični um, če tako rečem, in pa na zavedanje, da se moram ves čas učiti. Marsikatera izobrazba tega ne da. Kot sociolog sem se vedno počutil nekako nedovršen, nepopoln, zavedal sem se predvsem tega, da nič ne znam. Zato sem se v življenju ogromno naučil.

(A. Simonič.)

Širino, kot vidimo, včasih diplomanti dojamejo kot večjo svobodo in izziv za lastno angažiranje. Toda ob tem ostaja še anonimna in tiha množica drugih, ki nimajo visokih aspiracij in se bolj nagibajo k temu, da si način preživetja najdejo s prilagajanjem okolju ne glede na profesionalno identiteto.

3 Lastna identiteta ali pomožna in podrejena vloga

Na splošno, kot je opozorila M. Novak, se trenutne razmere oddaljujejo od kritičnega razumevanja družbenih dogajanj, zato ni dosti potrebe po znanjih, ki jih lahko ponudi le sociologija. Bolj so »sprejemljive in popularne tiste discipline, ki so 'storilnostno' naravnane in ne postavljajo zoprnih vprašanj o procesih in strukturi družbene moči. Po drugi strani pa si lahko sociologija šteje za uspeh, da je začela politika uvajati v svoje ukrepe in strategije nekatere sociološke koncepte, pa čeprav jih pri tem precej samovoljno prireja«.

Diplomirani sociologi že ob svojih prvih korakih vstopajo na delovna področja in v organizacije, ki jim niso domače in »prijazne« z vidika uveljavljanja njihove profesionalne identitete.⁴ Za razliko od pravnika, ki se lahko še nadalje usposablja npr. na sodišču

---

4. Na razprave v zvezi s tem v ZR Nemčiji je opozorila že Maca Jogan (1974). Društvo Deutsche

in še marsikje, ali od ekonomista, ki prevzema opredeljena opravila v gospodarskih, upravnih in drugih organizacijah, ali arhitekta, zdravnika, pa tudi učitelja, socialnega delavca itd., se sociolog znajde v skorajda neprimerljivo slabšem položaju. Kot začetnik se pojavi v okolju, v katerem največkrat še nimajo jasne predstave o njegovih zmožnostih ter njegovi potencialni vlogi in prispevku v konkretnih okoliščinah, seveda pa jih nima niti sam.

V zvezi s tem so mi kolegi posredovali nekatere konkretne izkušnje, kot npr.:

Prisotne so težnje po potiskanju sociologov v funkcijo pomožnega osebja. Sam sem jih dobro zaznal v zdravstvu, kjer sem delal na različnih področjih tako rekoč 20 let. Dejstvo je, da so zdravniki, ekonomisti in pravniki bolj prepoznavni zaradi svoje pragmatičnosti in neposredne »uporabnosti« v vsaki organizaciji. Sociologija pa je predvsem interpretativna praksa, katere uveljavljanje je v veliki meri odvisno od usposobljenosti in prodornosti samih sociologov. Le-ta pa se neha, ko preneha sociologovo izobraževanje. Žal poznam veliko kolegov, ki že leta niso prebrali nobene strokovne knjige ne iz svoje ne iz druge stroke. (C. Klajnšček.)⁵

V svoji karieri sem se vedno trudila z drugimi profesionalci sodelovati brez podrejanja. Moram pa reči, da sem s strani drugih naletela na mnogo poizkusov profesionalnih degradacij, diskvalifikacij. Kljub temu, da imajo druge profesije (predvsem zdravniki) bistveno močnejšo mrežo stanovskih združenj z bistveno večjimi pooblastili in močjo kot sociologi, pa je treba povedati, da bi lahko sociologi mnoge naučili, kaj je strokovna avtonomija /.../ (zdravniki sami sebe štejejo za najboljše pravnike, ekonomiste, arhitekta, drugi pa o zdravstvu, kaj šele o zdravljenju nimajo pojma). (V. Gorjup.)

V praksi gre torej tako za vprašanja znanja kot za vprašanja moči; za slabosti, ki so posledica neznanja, kot tudi za slabosti, do katerih prihaja zaradi neenakomerne porazdelitve moči med soudeleženi profesijami. Oboje pa je v veliki meri odvisno od profesionalne organiziranosti, kar še zlasti vključuje akterje, kot so osrednje raziskovalne in izobraževalne institucije in strokovna društva. Zato ni presenetljivo, da so vprašanci najpogosteje (kritično) opozorili na nezadovoljivo vlogo teh akterjev.

S presenečenjem sem ugotovil, da še nismo presegli nekaterih temeljnih izhodiščnih vprašanj, ki zadevajo profesionalno identiteto sociologije in sociologov. Tako npr. v širšem krogu potencialnih uporabnikov socioloških spoznanj in »storitev« – po več desetletjih – še do danes ni povsem razjasnjena razlika med sociologom in socialnim delavcem (o tem tudi B. Lenarčič). Nekoliko nam je lahko v uteho, ker – kot je zapisala N. Bandelj – tudi v ZDA še po stotih letih mnogi laiki ne ločijo sociologije od socialnega dela. Na splošno pa nejasnosti glede identitete in tudi glede učinkov sociološkega delovanja otežujejo vlogo vsakega posameznika:

Gesellschaft für Soziologie je leta 1969 celo sprejelo sklep, s katerim je odsvetovalo študij sociologije kot glavnega ali samostojnega poklica, priporočali pa so, da se sociologija povezuje z drugimi poklici kot stranski študij. Vendar je temu sledil kritičen odziv in prepričanje, da je potreben bolj kreativen pristop k reševanju poklicnih težav sociologov.

5. Svoje izkušnje je Klajnšček (2004) posebej prikazal tudi kot socialno izključevanje v nedrju samih institucionalnih praks državne uprave.

Trditvam pravnikov se praviloma vedno zaupa v smislu »tako je rekel pravnik«, kar pomeni: potem bo že držalo in ni razlogov za dvom. Kar pa sama trdim, moram vedno znova pojasnjevati in dokazovati. (M. Mikuš Kavčič.)

Sociologi in sociologinje smo v »podrejenem« položaju v primerjavi z nekaterimi drugimi poklici verjetno zato, ker ne rešimo dovolj hitro problemov, zaradi katerih nas »kličejo na pomoč«. Zdravnik te ozdravi, farmacevt ti da zdravilo, odvetnik te spravi iz zapora ali drugače brani, pri nas pa traja dlje in rezultati niso tako vidni. (Anonimni avtor.)

Iz moje spletne poizvedbe med sociologi diplomanti FDV in FF se nesporno kaže njihovo nezadovoljstvo in velika kritičnost do obstoječega stanja, kot tudi zaostrovanje vprašanja o odgovornosti zanj. Pri tem preseneča, da že doslej nismo zasledili večje javne odzivnosti na probleme zaposlovanja s strani samih sociologov oz. družboslovcev v kontekstu, ko sicer že na sploh spodbujamo krepitev civilnodružbenih pobud. Kaže, da so prevladovala pričakovanja, da se bo vsakdo nekako individualno dokopal do določene rešitve (zaposlitve), saj se konec koncev vse do zadnjega časa »čakalna doba« na zaposlitev ni podaljševala (Kramberger 2004). Vprašanje profesionalne identitete pa je ostajalo odprto. Za sociologe izven »akademske« sfere bi lahko rekli, da so se uveljavljali kot samorastniki, vendar dostikrat bolj v smislu eksistence, preživetja kot pa v smislu krepitev profesionalnih standardov in identitete.

Iz izkušenj se nam torej niza vrsto primerov, tako da bi vsak od njih terjal še dodatno posamično in skupno preučitev, pa bodisi, da gre za izkušnje z vidika medosebnih odnosov, ali z vidika disciplin ali institucij. Primer za slednje je organizacija medijskih študij na Fakulteti za elektrotehniko Univerze v Mariboru. Po eni strani tu študij oglašujejo kot predvsem družboslovni, po drugi strani pa pri tem niso spoštovali sociologije kot vede, saj so jo pri organiziranju tega študija povsem obšli (S. Flere).

4 Napisati članek ali rešiti problem?

Skupni imenovalac težavnega profesionalnega uveljavljanja sociologov v praksi lahko najdemo prav v določeni odtujenosti univerzitetne sociologije, ki jo je F. Pivec jedrnato označil s tem, da v univerzitetni sociologiji zadostuje (oz. je pač pomembno) napisati članek, ni pa pomembna dejanska rešitev problema! Ne da bi zašli v podcenjevanje pomena temeljnega znanstvenega spoznavanja, bi vendarle morali ponovno oceniti že močno utrjeno samoumevnost, da je objava ugotovitev že zaključni akt odgovornega sociološkega delovanja.

Iz primerjav, s katerimi sem se srečeval, ko je šlo npr. za delovanje profesorjev in študentov arhitekture, ki zmeraj iščejo uporabne rešitve »na terenu«, se nakazuje, da je sociološko delovanje dosti bolj samozadostno in dobiva nekatere znake larpurlartizma. Predvsem pa gre za to, da v sociologiji prevladuje usmeritev od podatkov k teoriji in ne od podatkov h konkretni rešitvi v praksi. To pa že v izhodišču omejuje možnosti vključevanja sociologov zunaj univerzitetne sfere in slabi njihov položaj nasproti drugim strokovnjakom. Oglejmo si še konkreten primer, kako sociolog povzema izkušnje iz svojega delovanja v bolj akcijsko in aplikativno usmerjenem inštitutu z večdisciplinarno sestavo.

4.1 Sociolog med arhitekti, urbanisti

Mag. Andrej Gulič je že od leta 1979 kot prvi diplomirani sociolog zaposlen na Urbanističnem inštitutu RS, kjer sta med 75 zaposlenimi približno dve tretjini arhitektov, ostali pa so geografi, ekonomisti, umetnostni zgodovinarji in dr. Gulič ugotavlja, da gre pri sociološkem znanju (študiju) bolj za analitičen poudarek (in za zakonitosti, širšo povezanost, kritiko), ki pa ne nudi podlage za to, da bi lahko napravil še korak naprej k dejanski pomoči naročniku s predlogi strokovnih rešitev. Posameznik (kot tudi inštitut) je nenehoma pod pritiskom, da v čim krajšem času »sproducira« predlog rešitve. Pri tem pa je bil že kot sociolog začetnik prepuščen sam sebi, četudi je formalno imel mentorja. Za sodelovanje z arhitekti, ekonomisti, umetnostnimi zgodovinarji, geodeti in dr. si je moral hitro pridobiti potrebna znanja z mejnih področij. Na interdisciplinarnem podiplomskem študiju prostorskega in urbanističnega planiranja na FGG je moral opraviti diferencialne izpite in v celoti čez 30 izpitov.

Ob dopolnjevanju sociološke izobrazbe in glede na naloge, ki jih dobivajo od naročnikov, Gulič danes ugotavlja, da gre pri njegovem delu za določen odmik od socioloških izhodišč. Njegov temeljni diskurz ni več sociološki, mogoče le nekje v ozadju, in osebno nima nobene potrebe dokazovati »Jaz sem sociolog!«. Sicer pa – po njegovih izkušnjah – tudi nasploh sociologi nimajo znanj, po katerih se danes povprašuje. Poudarek je na teamski, in ne na disciplinarni obravnavi problema. Liberalizem poudarja konkretno in uporabno; pri tem pa imajo pravniki in ekonomisti prednost pred sociologi, ki jim – podobno kot novinarjem – podjetja ne bodo več nudila redne zaposlitve. Arhitekti pa, kot ugotavlja, so že vzgojeni v duhu pripadnosti višjemu sloju s posebnim poslanstvom in vseobsegajočim znanjem; to je univerzalistična usmeritev, ki vključuje tako znanost kot umetnost. Ob takšni vsemogočnosti kot vrednotni usmeritvi in glede na strukturo zaposlenih pa tudi sociolog težje uveljavlja svoj specifični prispevek. Ustno predstavljeni prikaz svojih izkušenj je Gulič sklenil še z naslednjim: »V borbi za preživetje z velikim tempom prehajamo od projekta k projektu, tako da ni časa za objave.«

Podobna je npr. izkušnja sociologa v zdravstvu. »Največ stresnih situacij sem doživel zato, ker pretežno pragmatična delovna okolja, v katerih sem bil zaposlen, zahtevajo poenostavljene in kratkoročno učinkovite odgovore ter rešitve in še to največkrat za mikroproblematiko – družboslovci pa za mikroprobleme in na kratek rok nismo uporabni« (C. Mezek). Vsebinska, prostorska in časovna širina sociologije in sociologov se torej spopada z nasprotno težnjo v smislu »Jaz (mi), tukaj in sedaj!«.

Medtem ko so sociologi v univerzitetnem kontekstu pod pritiskom v smislu »publish or perish«, so sociologi v praksi pod pritiskom predvsem zaradi nenehnega prehajanja od projekta k projektu, ki ne omogoča refleksije in kumulacije znanja, zato sem že v naslovu tega poglavja izrazil dvom v alternativo *napisati članek : rešiti problem*. Dolgoročnejša usmeritev, ki naj bi jo poskušali čim bolj upoštevati, bi morala vključevati težnjo k zblizjevanju obojega – napisati članek IN rešiti problem (ali v obratnem zaporedju)!

V mednarodnem merilu je že bilo ugotovljeno (npr. za države OECD), da je na univerzah vloga razširjanja (diseminacije) pridobljenega znanja na splošno slabo insti-

tucionalizirana,⁶ dejansko pa je institucionalizacija te aktivnosti – kot kažejo izkušnje z Univerze v Oslu – bistvena. Tam so si zastavili nalogo sistematično pospeševati razširjanje znanja in javno razpravo. V tem sklopu so uvedli zahtevo, da morajo tisti, ki se potegujejo za določene univerzitetne položaje, dokumentirano izkazati tako delovanje: različne prakse razširjanja znanja morajo vključevati v podiplomske študije in predlagati nove forume za razširjanje znanja in javno razpravo. Na omenjeni univerzi so povečali vsoto denarja za letne nagrade, ki jih univerza daje za tako delovanje, predlagali načine, kako spodbujati več raziskovanja o razširjanju znanja, in zadolžili vodilne osebe za količino in kakovost razširjanja znanja v njihovih enotah. Dodali pa so tudi ekonomske spodbude tako za posameznike kot za skupine (Kalleberg 2005: 392).

Navedeno – ob vsej svoji pestrosti – je samo drobec iz bogatih izkušenj po svetu, v okviru katerih gre za pomembne inovacije, na katere bi se lahko opirali tudi mi v svojih prizadevanjih za okrepitev javne vloge sociologije, kot tudi za vključevanje javnih razprav v »akademsko kulturo«.

Danes imamo tudi pri nas že marsikaj novega, še posebej na podlagi novih možnosti elektronskega komuniciranja, npr. različne (razpravljalske) forume. Te bi lahko vzpostavljali tako za obravnavo specifičnih tem znotraj sociologije kot za širše problemske sklope, tako da bi vključevali udeležence iz drugih disciplin in tudi izven univerze.⁷

V obeh smereh so bolj ali manj odprte možnosti, ki se bodo povečevale s krepitvijo civilne družbe in z napredovanjem k družbi znanja. Gre tako za odpiranje zmožnosti z večjo (politično) strpnostjo kot za usposobljenost ljudi, ki jo na splošno podcenjujemo, še zlasti glede na novo informacijsko tehnologijo.

5 »Sociološka« kariera brez profesionalnega povezovanja?

Čeprav bi se na tem mestu lahko opiral na splošna spoznanja o tem, kako se spreminjajo naše družbeno okolje in zahteve glede usposabljanja in nalog sociologov v času, ko vstopamo v družbo znanja (v zvezi s tem npr. Svetlik, Pavlin 2004), se bom osredotočil le na opažanja vprašancev iz spletne poizvedbe. Pri tem pa predpostavljam dolgoročni trend v tem smislu, da se intenzivirajo (krogo)tokovi med produkcijo, razširjanjem in uporabo znanja v nacionalnem in svetovnem merilu.

Kot eden od pomembnih razlogov za slabši oz. podrejen položaj sociologov in politologov izstopa kot refren: »Ko diplomiraš si popolnoma prepuščen sam sebi, kako se znajdeš« (A. Pirih). Temu pa seveda izrecno ali implicitno sledijo kritične ocene, ki zadevajo društvo, fakulteto in druge, ki bi lahko vplivali na to, da bi se izboljšal sedanji

---

6. Parsons in Platt (1973) sta že pred več kot tremi desetletji opozorila, da se znotraj univerz pojavlja nekakšen »strukturni vakuum« v smislu, da ne obstaja noben poseben organizacijski okvir znotraj univerzitetne strukture, ki bi bil namenjen takšni aktivnosti.

7. Kalleberg (2005: 392) prikazuje pozitivne izkušnje iz Osla tudi v tem smislu, da več prizadevanj za medsebojno razumevanje med disciplinami hkrati utira pot tudi za razumevanje in vključevanje drugih zainteresiranih iz širše skupnosti. Z ukrepi in napredkom v smeri interdisciplinarnosti lahko torej – pod določenimi pogoji – prispevamo tudi k zbliževanju (sociološke) teorije in prakse oz. k hitrejšemu reševanju problemov.

položaj, in sicer tako ob vstopanju v poklicno delovanje kot tudi glede na razmerje do drugih poklicnih kategorij.

Zelo izzivalno za društvo in za fakulteto je odgovorila V. Gorjup:

Pravzaprav je na določen način tragično, da v vseh 30 letih od svoje diplome nisem pogrešala svojega profesionalnega združenja in da se je tudi združenje name spomnilo šele sedaj. Ali pa morda zadeva ni tragična in je lahko fakulteta ponosna, da nas je tako »dobro obdelala«, da brez profesionalnih vezi lahko preživimo celo kariero. Glede na to, da se, predvsem v zadnjem času, na FDV vpisujejo daleč najboljši dijaki, bi bilo skrajno neodgovorno, da se nam kadrovski kapital po končani diplomii porazgubi, razvrednoti.

V času, ko se vedno bolj poudarja potreba po vseživljenjskem izobraževanju, očitno tudi sociologija ne more biti izjema – ali pa dejansko ne bo več sociologija. Dejavnost društva je že v izhodišču namenjena krepitvi profesionalnosti diplomiranih sociologov, fakulteta pa se tudi ne bo mogla več zamejevati v tradicionalne okvire svojega poslanstva, kot da opravi svojo nalogo »enkrat za zmeraj«. Potrebna bo torej večja odprtost in senzibilnost do kolegov iz prakse tako z vidika vsebine kot z vidika organizacije njihovega vključevanja in povezovanja. Pri tem se zdi, da se še ni uveljavila ozaveščenost, da to ne pomeni le prevzemanja večjih, dodatnih bremen za osrednje »akademsko« jadro sociologije, ampak da s tem odpiramo tudi nove možnosti za vnašanje življenjskih izkušenj in torej za lastno obogatitev tega jedra. Naj konkretiziram navedeno z naslednjim odgovorom:

Kdaj se je fakulteta nazadnje »spomnila name«? Če odmislim vabilo na osrednjo slovesnost ob 40-letnici fakultete, to je bilo leta 2001, se kakšnega drugega vabila ali obvestila v zvezi s kakršnim koli dogajanjem ne morem spomniti, kar /.../ pomeni, da je od zadnje pošte s strani fakultete gotovo minilo že desetletje in več. V osemdesetih letih, to je v obdobju prvih 10 let potem, ko sem diplomirala, je bil ta stik vsekakor trdnejši; prihajala so vabila na razna regionalna srečanja, na posamezna predavanja, ki jih je fakulteta organizirala. Potem pa je bilo tega vse manj /.../. Po eni strani fakulteta oz. teorija ostaja za svojimi stenami, se povezuje s stroko v svetu, medtem ko na »prakso«, to je nas diplomante, na probleme, s katerimi se mi srečujemo pri svojem delu, pozablja. Mogoče tudi zato, ker od nas pravega odziva ni oz. ni bilo. Odziva v tem smislu, da ne znamo ali nočemo jasno in glasno povedati, da nas teorija sama zase ne zanima, da potrebujemo tako teorijo, ki nam bo znala prisluhniti in pomagati pri reševanju problemov /.../, ne pa teorije, ki še pri nas diplomantih ustvarja vtis, da ne vemo, za kaj gre. V takih primerih, ki sem jim bila sama kar nekajkrat priča, se pač raje umaknemo, in ko se začnemo odmikati, to vodi le k vse večjemu razkoraku. (A. Pirih.)

Stara, že nekakšna večna tema, ki nas sicer lahko že dolgočasi in odbija – namreč »teorija in praksa« – tu v konkretniji obliki zaživi z vso svojo ostrino. Teorija – da, vendar kakšna? Takšna, »ki nam /večini diplomiranih sociologov, ki delujejo v praksi/ bo znala prisluhniti in pomagati pri reševanju problemov«! Toda na nekaterih socioloških srečanjih je bila predstavljena le teorija na zelo abstraktni ravni, ki je med številnimi udeleženci izzivala le frustracije in »vtis, da ne vedo, za kaj gre«. Na srečanju SSD v Gozdu Martuljku sem osebno spremljal paradoksalno situacijo: na eni strani teoretsko zelo tehtne prispevke, po drugi strani pa nejevoljo skupine sociologov s Primorske, ki so zaradi abstraktnosti in težavne razumljivosti obravnave in brez možnosti izbire tem v dnevnem redu prihajali do sklepa, da se v bodoče ne bodo več udeleževali takšnih

socioloških srečanj. Na konkretnem srečanju torej ni prišlo do zблиžanja, temveč do poglobitve razhajanja med »akademsko« in »uporabno« sociologijo.

V zvezi s tem C. Klajnšček npr. predlaga, da bi po vzoru izobraževanja socialnih delavcev kazalo študente med študijem nenehno vključevati v različne akcijske, ne zgolj raziskovalne projekte na ravni skupnosti in različnih vladnih in nevladnih organizacij, saj »sociologi prihajajo po študiju na delovna mesta povsem nepripravljeni na soočenje z realnostjo vsakodnevnega življenja«. V razmislek pa je podal še naslednjo zamisel: v izobraževalno dejavnost na FDV naj se npr. kot stalno prakso uvede predavanja sociologov iz prakse.⁸ »Mislim, da bi nas bilo kar lepo število takšnih, ki bi koristno dopolnjevali študijski proces. Ti gostujoči predavatelji bi tvorili tudi mrežo mentorjev, ki bi v svoji vsakodnevni praksi vključevali sociologe v konkretne projekte na institucionalni in skupnostni ravni.« Pa še podobna misel A. Simoniča: »Poskusite uvesti delo prek interneta. Pri raziskavah bi lahko del nalog opravili sicer drugje zaposleni sociologi doma, na svojih PC-jih in za to dobili nagrado v obliki plačila in strokovnega priznanja.« In še: »Raziskovalne skupine lahko uporabljajo splet in ni treba, da so vsi iz Ljubljane« (F. Pivec; podobno tudi C. Mezek).

Nasploh gre za sproščanje meja institucionalne zamejenosti izobraževanja in za zблиževanje formalne in neformalne sfere izobraževanja, npr. prizadevanje študentov, da se evidentira in upošteva tudi njihove zunajkurikularne dejavnosti z uvajanjem neformalnega indeksa (NEFIKS).⁹ Navezuje pa se to tudi na splošnejše razprave o razmerju med profesionalizacijo in socializacijo ter na moje zamisli, da bi upoštevali prebivalce (laike) kot potencialne raziskovalce, kar bom obravnaval še posebej.

Povezovanje univerze in diplomantov, ki jih imenujejo tudi alumni, je značilno in že zelo utrjeno npr. v angloameriškem prostoru. Pri nas so stališča do tega še zelo različna. Ob svojem »odpiranju« te teme na FDV pred dvema letoma sem naletel na ugovor, da imajo alumni sicer lahko pomembno vlogo v ZDA, kjer deluje tudi tržišče delovne sile in je pomemben zasebni kapital (meceni in dr.), pri nas pa delujemo v drugačnem okolju, kjer za takšna prizadevanja ni potrebnih pogojev in zanimanja, tako da niso in ne morejo biti uspešna. Vendar je že opazna razlika s sosednjo, Ekonomsko fakulteto (EF), kjer so ustanovili »Alumni klub« (<http://www.ef.uni-lj.si/alumni>), ki že uspešno povezuje diplomante s fakulteto in med seboj.

Tako pričakovanja sociologov iz prakse kot živahne aktivnosti na EF pa me utrujejo v prepričanju, da je bilo zelo zgrešeno zavračanje te teme kot neprimerne za naše okolje.

---

8. Takšni poskusi so že bili v okviru FSPN v sedemdesetih letih vendar prvenstveno na podlagi tedanjih »idejnopoličnih« izhodišč, kot taki pa – z vidika profesionalizacije – niso bili uspešni.

9. NEFIKS je projekt priznavanja, uveljavljanja in evidentiranja neformalno pridobljenih znanj, ki jih posameznik pridobi med 14. in 31. letom starosti (Gornik 2002).

6 Zbližanje na regionalni ravni

V ocenjevanju dosedanje vloge SSD (med poznavalci) zelo enotno izstopa mnenje, da je društvo najbolj zaživelo v času, ko je – po nekajletnemu premoru – razširilo »bazo« svojega delovanja tako, da se ni omejevalo le na univerzitetno jedro v Ljubljani, temveč je spodbudilo številne aktivnosti tudi na regionalni ravni. Spodbudili smo ustanavljanje regionalnih društev sociologov in politologov, ki so postajala – sicer precej neenakomerno, odvisno predvsem od vloge posameznikov – središča novih pobud. Hkrati pa smo skupaj z njimi prirejali tudi letna sociološka srečanja za Slovenijo kot celoto. Tako je prihajalo do zблиževanja med »akademsko« in uporabno sfero z vsebinskega in organizacijskega vidika. Pri tem se je kot predsednik društva posebno uspešno angažiral prof. Peter Klinar.

I. Svetlik kot eden od predsednikov SSD v svojem odzivu na moje povpraševanje ugotavlja: »Društvo je za uveljavitev sociologije naredilo največ v času, ko je animiralo članstvo na terenu po regijah in ko se je tudi profesionalno odzivalo na aktualna razvojna vprašanja – bodisi na strokovnih srečanjih ali tudi sicer (na primer s pisanjem slovenske ustave).« Kot nekdanji predsednik SSD obžaluje, da kasnejša vodstva niso uspela ohraniti regionalnih organizacij, s pomočjo katerih je bilo mogoče mobilizirati veliko širši krog sociologov kot danes. Prej so tudi lokalno odpirali in razreševali razvojna vprašanja ter tako ustvarjali zaposlitveni prostor novim diplomantom.

Podobno retrospektivno oceno je podalo še vrsto vprašancev; eno od najbolj dinamičnih socioloških središč je npr. zaživelo na Ptujju in Jože Glazer kot eden od glavnih akterjev je ob že zgoraj navedenem še zapisal:

Pri organizaciji socioloških srečanj so bili zmeraj vključeni predstavniki regionalnih društev, pa tudi vsebina je bila koncipirana tako, da so se v njej prepoznali tudi sociologi praktiki – izobraževalci, kadroviki, sociologi v organizacijah, zaposlovanju /.../. Pozneje je SSD postalo vedno bolj »akademsko« – praktiki pa so bili porinjeni na stran. Zelo pomembno vlogo pri afirmaciji stroke so imeli tudi Mrakovi večeri.¹⁰

Pri tem je pomembna tudi »kritična masa članov«, vendar že ptujski primer kaže (npr. v primerjavi z Mariborom) predvsem na vlogo pobudnikov in vodstva.

Tudi z vidika dejavnosti sociologov na regionalni ravni zunaj okvirov društva smo pridobili določene izkušnje. Že s prvo generacijo diplomiranih sociologov je prišlo do pionirskih poskusov socioloških (in politoloških) raziskovanj v regionalnih središčih, npr. v Novi Gorici, Kopru in drugod. Jože Šušmelj in Marjan Tavčar sta po diplomi iz sociologije na FF 1965 ustanovila Center za sociološke raziskave pri občini v Novi Gorici in potem, kot piše Šušmelj:

Opravila sva več odmevnih raziskav /.../ ki so naletele na zanimanje in deloma tudi uporabnost, lokalno in širše. Izsledke sva objavljala /.../ Vendar ta odzivnost okolja ni bila takšna, kot sva si v začetku zamišljala; raziskave so sicer hvalili, toda kratkoročno v praksi

10. Slednje zadeva mesečno druženje v gostilni Pri Mraku v Ljubljani. S tem se odpira še ena tema: možnosti, oblike in pomen neformalnega druženja, čemur bi iz povsem profesionalnih razlogov (sproščenost kot predpogoj za inovativnost!) morali posvetiti dosti večjo pozornost (gl. tudi Mlinar 2005).

niso bile uporabne. Nekatere ugotovitve pa so sprožile polemike, pa tudi kritike. Zdelo se nama je, da je delo z lokalnega vidika nekoristno in sama sva se uknila in poiskala drugo, bolj dinamično zaposlitev. Morda bi danes /.../ tak regionalni center uspešneje deloval in se uveljavil. Veliko pa je odvisno od iznajdljivosti posameznika.

Tomaž Bizajl in drugi sociologi in politologi so opravili vrsto raziskav o družbeno-politični problematiki na koprskem območju, organizirali okrogle mize, predavanja idr. Pri tem sicer ni šlo za poseben sociološki raziskovalni center, vendar pa so izsledki raziskav pomenili spopadanje z ideološko sfero, ki je bila opredeljena z vrha navzdol in so bili torej prispevek k demokratizaciji v danem okolju. Po daljši prekinitvi pa isti, danes že upokojeni sociolog v svojem vsakdanjem življenjskem okolju v sodelovanju z drugimi prebivalci opravlja manjše raziskave, npr. o kakovosti življenja starostnikov v krajevnih skupnostih.

S tem nakazujem, da lahko v bodoče računamo na oživljanje stičišč med prebivalci in sociologi – s prisotnostjo ne le večjega števila (polno) zaposlenih, ampak tudi upokojenih sociologov, katerih dejavnost ne bo niti prvenstveno ekonomsko motivirana niti državno regulirana. Povsem novo »zgodbo« in razmah socioloških dejavnosti pa predstavljata novi univerzi v Kopru in Novi Gorici, ki odpirata prostor tudi za sociologe.

V Mariboru se je sociološka dejavnost že dalj časa uveljavljala v okviru univerze. S. Flere v svojem odzivu ugotavlja, da je bila Univerza v Mariboru »ustanovljena predvsem kot središče šol, ki se bodo ukvarjale z aplikativnimi vedami in izobraževanjem, kar je pustilo trajni pečat v njenem razvoju. Razvijali so predvsem tisto, kar je neposredno uporabnega značaja, fundamentalne vede pa so še vedno zapostavljene«. To je pomemben izziv za delovanje v prihodnosti, saj teorija ne more biti rezervirana le za Ljubljano.

7 »Velike možnosti« in »preveč diplomantov«!?

Kakšna sociološka znanja in na katerih vsebinskih oz. problemskih področjih bi bila ta potrebna, da bi odpirala nadaljnje možnosti zaposlovanja ali delovanja sociologov v bodoče? O tem bi morali narediti posebno raziskavo. Na tem mestu pa poskušam vsaj nekaj prispevati k ozaveščanju o problematiki, ki ji doslej v Sloveniji nismo posvečali zadosti pozornosti niti v SSD niti v izobraževalnem in raziskovalnem delovanju. Vse od časa, ko je M. Jogan o tem opravila prvo raziskavo z naslovom »Sociologija in dejavnosti sociologov v razvoju naše družbe« (1974, 1982), pa do najnovejšega časa, ko je Kramberger (2004) ob širšem pristopu z naslovom »Trendi zaposljivosti in brezposelnosti pri diplomantih FDV po letu 1990«, torej v več kot dveh desetletjih – kolikor mi je znano – nismo dobili temeljitejše raziskave o tej temi. Pod mentorstvom A. Krambergerja je bilo izdelanih tudi več diplomskih nalog, ki vsaj delno zadevajo tukajšnjo obravnavo (npr. Koštrica 2004; Breznik in Roter 2006). Seveda pa v širšem kontekstu to problematiko spremljajo tudi sociologi v okviru zavoda za zaposlovanje (J. Glazer, S. Pirher in dr.).

Kramberger (2004) je v svoji analizi podatkov o diplomantih FDV (v primerjavi z drugimi diplomanti družboslovja in humanistike) na trgu dela razkril njihov relativno

ugoden položaj. Ob tem pa med diplomanti vseh socioloških usmeritev s skupnim nazivom »univerzitetni diplomirani sociolog« po letu 1998 število brezposelnih registriranih oseb narašča. Poleg tega je bilo ugotovljeno, da se zmanjšuje tudi delež tistih, ki dobijo svojo prvo zaposlitev takoj po diplomiranju. Za diplomante FDV so vedno bolj značilni vmesni koraki do prve zaposlitve in občasna, fleksibilna dela, dela za kratek delovni čas in za določeno obdobje (Koštrica 2004; Kramberger 2004).

Odgovori iz moje spletne poizvedbe nakazujejo dva nasprotna poudarka, ki pa ni nujno, da se (povsem) izključujeta. Eni vidijo še velike možnosti in potrebe po sociološkem znanju na splošno ali pa na specifičnih področjih, drugi pa menijo, da fakulteta »proizvaja že preveč diplomantov«. Prvi tudi konkretizirajo te možnosti glede na svoje izkušnje, npr.: »od načrtovanja podjetniškega svetovanja do strateškega razvojnega načrtovanja in menedžmenta neprofitne organizacije« (M. Mešl). M. Mikuš Kavčič na podlagi dolgoletnih izkušenj ugotavlja, da je za sociologe veliko več prostora v večjih kot v manjših podjetjih. Pri manjših in tudi srednje velikih delodajalcih se nikoli ni izkazala potreba po zaposlovanju sociologov. V večjih pa gre npr. za analize odnosov pri delu, podjetniško klimo, podjetniško kulturo, izboljšanje učinkovitosti pri delu ipd. Nekateri drugi viri pa nakazujejo težnjo, da se krepi tudi absorpcijska zmožnost manjših podjetij.

Nadalje se možnosti za delo sociologov v praksi zelo širijo povsod tam, kjer gre za povezovanje t. i. evropskih politik z nacionalnim politikami in za njihovo strokovno evalviranje. Sociologija naj bi našla mesto pri iskanju praktičnih odgovorov znotraj različnih politik, ki se navezujejo na že sedaj znane probleme pri nas, npr. staranje prebivalstva, podaljševanje delovne dobe, razvojni izzivi za spreminjanje programov v izobraževalnem sistemu, »mehki« razvojni dejavniki, ki jih ekonomska stroka ne more kvantificirati in vrednotiti. V zvezi z našim vključevanjem v svet gre za številne manjše subjekte in programe, ki jih financirajo institucije Evropske unije, zasebne fundacije in druge mednarodne organizacije ter se navezujejo na t. i. tehnično pomoč v drugih državah (S. Pirher).

Več odgovorov opozarja na potrebe in možnosti na področju zdravstva (C. Mezek, M. Pahor, M. Šlajmer Japelj). Najbolj kritično je to zaostril C. Mezek takole:

V primerjavi s številnimi državami (ZDA, Italija, Velika Britanija, skandinavske države), kjer sociologija zdravstva, ali sociologija medicine, ali sociologija bolezni in zdravja narekujejo politiko in organizacijo zdravstva ter status uporabnikov in izvajalcev v sistemu, nas je lahko sram. Nimamo ničesar, vlada popolno mrtvilo, nihče niti ne opazi, da tega ni. Potrebe so ogromne, možnosti pa bi si bilo potrebno ustvariti.

Izziv je torej dvojni: kako spodbuditi ozaveščanje o potrebah in hkrati tudi ustvarjati možnosti. V obeh pogledih pa bi se v bodoče lahko še bolj opirali na primerjave in zglede iz drugih držav, tako kot se v zadnjem času v javnosti nasploh vse pogosteje sklicujejo na »dobre prakse« od drugod. V tej smeri je M. Pahor že nakazala, da so na Zahodu sociologi prisotni v sistemu zdravstvenega varstva kot klinični sociologi, zlasti na področju mentalnega zdravja, veliko bolj kot pri nas pa so tudi vključeni v študijske programe medicinskih fakultet in drugih zdravstvenih šol. V zdravstvu jih vključujejo tudi v raziskovalne skupine.

Vprašanci so večkrat izpostavili tudi nujno potrebo po večjem vključevanju sociologov v reševanje problematike naših mest in občin, ki da je preveč prepuščena le načrtovalcem in projektantom arhitektom; potrebujemo sociologijo urbanizma in arhitekture (J. Puhar, M. Šlajmer Japelj, S. Peljhan). Že sedaj in v bodoče – v kontekstu informatizacije – bodo sociologi delovali tudi na področju knjižničarstva (M. Ambrožič).

Za razliko od prikazanih stališč pa nekateri opozarjajo na to, da smo glede števila diplomiranih sociologov in njihovega zaposlovanja v Sloveniji že dosegli in presegle meje rasti. Na to nas opozarja npr. naslednji odgovor:

Za slovenske potrebe fakulteta »proizvaja« preveč diplomantov in se ob tem kritično ne vpraša, koliko od teh bo dejansko dobilo zaposlitev, za katero so se izobraževali. Koliko od teh, ki so diplomirali na sociologiji, se v praksi dejansko ukvarja s sociologijo ali je vsaj blizu sociologiji? Morda se motim, zdi pa se mi, da zelo malo. Menim, da je slovenska družba prenatrana z diplomanti družboslovnih profilov vseh vrst in da je glede tega dosegla že kritično mejo, zlasti še ob odpiranju novih fakultet in usmeritev izrazito samo na družboslovnem področju, medtem ko naravoslovno-tehničnih kadrov primanjkuje. To se kaže tudi po prijavljenih nezaposlenih na zavodih za zaposlovanje. (J. Šušmelj.)

Če to ocenjujemo primerjalno z drugimi državami, je takšno stališče utemeljeno, saj Slovenija po številu sociologov (družboslovcev) glede na število prebivalcev verjetno dosega celo svetovne rekorde. Hkrati pa je pri tem ocenjevanju treba upoštevati, da se bodo sociološka znanja in sociologi – kot sem že nakazal – zmeraj manj pojavljali kot čista in izključujoča kategorija. Vse več pa bo razpršitev teh znanj v različnih kombinacijah tako v izobraževalnem in raziskovalnem delovanju kot v različnih oblikah uporabe. V tem smislu ima sociologija še velike možnosti za uveljavljanje.

Že iz odgovorov naših vprašancev (S. Šavli, B. Lenarčič) se nakazuje potreba, da se bodo sociologi v bodoče – podobno kot že sedaj novinarji, ekonomisti in dr. – morali bolj usmerjati k samozaposlovanju. To pa pomeni, da bi se morali že na fakulteti več naučiti o tem, kako svoj poklic opravljati izven predavalnic. Ko gre za izobraževanje odraslih je to že nasploh širok proces, v katerem ciljev ne postavlja več država, kot jih postavlja šolskemu sistemu, ampak jih udeleženci določajo sproti in na osnovi potreb socialne skupine in posameznika. Umestitev v delo je razvojno osebno dejanje, ni več tekoči trak masovnega zaposlovanja po stereotipih in brez upoštevanja individualnosti (A. Kranjc).

Vse, kar sem zabeležil na tem mestu, je mišljeno predvsem kot poziv, da presežemo že večdesetletno prakso naših (socioloških) institucij, da se zmeraj zadovoljijo že s tem, da le primeroma nakazujejo, kje se lahko zaposlujejo diplomanti sociologije (in raznih fakultet sploh).

8 Kako se lahko učimo od uspešnih sociologov (iz prakse)?

V spletni poizvedbi sem naslovnike prosil, naj navedejo nekaj imen prodornih in (zelo) uspešnih sociologov, ki bi lahko bili zgled za mlajše, ki šele iščejo, kje in kako bi lahko delovali kot sociologi (v praksi). Poimenskih izpostavitvev posameznikov je bilo relativno malo; ob tem pa so kolegi nanizali tudi nekaj možnosti za »samopomoč« pri nadaljnjem delovanju in (samo)zaposlovanju. Oglejmo si nekaj primerov: SSD naj

začne zbirati opise poklicnih karier svojih članov, kar bi lahko pripeljalo do koristnih posplošitev, upokojeni sociologi bi lahko popisali svojo poklicno pot (F. Pivec), televizija bi lahko predstavljala uspešne sociologe in vrhunske rezultate raziskovalnih projektov (S. Tramšek, J. Puhar).

Že zaposleni sociologi, ki poznajo in vedo, katera delovna mesta so za sociologe (bolj) primerna, bi – tako kot so sicer nekateri najbolj vplivni že do sedaj – v bodoče še bolj organizirano vplivali na vsebino dela in širitev zaposlitvenih možnosti. Vendar bi morali SSD in fakultete več storiti za popularizacijo znanj in kompetenc, ki jih imajo diplomanti socioloških smeri (S. Pirher). Nekatere fakultete in društva so že doslej uspešno prirejali predstavitve in pogovore z uspešnimi kolegi na posameznih delovnih področjih za mlajše kolege (M. Mešl).

Pri tem so pomembne neformalne mreže, ki jih lahko SSD posredno s svojimi aktivnostmi močno okrepi. V povezavi s fakulteto bi lahko organiziralo srečanja diplomantov in skupaj z njimi oblikovalo mrežo kolegov, na katere bi se lahko iskalci zaposlitve obračali s prošnjo za zaposlitev ali pomoč. SSD bi lahko pripravilo tudi letno predstavitev potreb po sociologih in jo objavilo na fakultetni spletni strani (J. Glazer). Glede na izkušnje, ki so si jih pridobili pri študiju kadrovskega menedžmenta, se zdi vprašancem smiselno tudi predlog, da bi oživili oz. vzpostavili regionalna društva, društva študentov in mladih diplomantov, ki bi lahko začela z dejavnostjo svetovanja (I. Svetlik).

Kot konkretno opozorilo (T. Simonič) o priložnosti za nastop sociologov in SSD v javnosti pa še: načrtovano predsedovanje Slovenije Evropski uniji leta 2008 naj bo izziv, ki zasluži posebno pozornost!

9 Sklepne misli

Kaj nam torej nakazujejo predstavljene izkušnje in izzivi za organizirano profesionalno delovanje sociologov v prihodnosti? Zaradi kompleksnosti zastavljene teme in omejenega prostora ne morem posamično povzemanj številnih idej, ki sem jih predstavil v besedilu, čeprav te nakazujejo vrsto akcijskih implikacij. Tudi spoznavno-teoretski kontekst implicitno ostaja v ozadju, ker sem namerno izpostavil predvsem izkušnje naših sociologov v praksi.

Zbrano gradivo me utrjuje v prepričanju, da je v Sloveniji – ob sicer velikem napredku (ožje) profesionalne sfere – prišlo do enostranskosti, ki konec koncev omejuje tudi njo samo. Predstavljam torej izziv, da bi zmanjšali razhajanje (če že ne – prepad) med »akademsko«, univerzitetno sociologijo na eni strani in dejavnostjo večine sociologov v Sloveniji, ki kot samorastniki iščejo, si pridobivajo in izgubljajo svojo identiteto, na drugi strani. Ne gre za to, da bi se SSD, fakultete in raziskovalni inštituti zunaj lastnih okvirov ukvarjali s sociologi zaradi (solidarnosti do) njih. S tem besedilom sem želel predvsem spodbuditi ozaveščenost, da si morajo prvi iz lastnih potreb oz. izhodišč prizadevati za vključevanje in upoštevanje drugih ter namesto enosmernih vse bolj uveljavljati dvo- in večsmerno komuniciranje.

Hkrati s povečevanjem števila profesionalnih sociologov se še hitreje povečuje razširjenost socioloških znanj, ki jih ljudje prevzemajo (vse bolj pa tudi soustvarjajo)

vsepovsodno in vseživljenjsko. V tem smislu se sociologija tudi razblinja. Če se bomo sociologi zavestno in anticipativno vključevali ter vplivali na te tokove, si bomo ravno tu lahko v največji meri razširili prostor tudi za nadaljnjo profesionalizacijo. Širina kot naša prednost hkrati terjaja, da ohranjamo stik tam, kjer drugi zastajajo s svojo disciplinarno, institucionalno, prostorsko in časovno zamejenostjo. Prehajanje vseh teh meja je lahko izziv za inovativnost, pa tudi razlog za izgubo lastne identitete. Tu se bodo razhajala pota posameznikov in tu se nakazuje tudi odgovor na z naslovom zastavljeno vprašanje. Sociologija se po eni strani razblinja v smislu, da se izgublja, po drugi strani pa se sociologija razblinja v afirmativnem smislu, s tem ko se njena vse bogatejša spoznanja z uporabo razširjajo in preobražajo. V naši moči pa je, da vplivamo na razmerje med prvim in drugim.

Zahvala

Zahvaljujem se vsem sociologom, ki so se prijazno odzvali na mojo spletno poizvedbo ali pa so mi v drugih oblikah posredovali svoje izkušnje. Na omejenem prostoru marsičesa vrednega žal nisem mogel (individualno) predstaviti. Hvala tudi anonimnemu recenzentu in Dragu Kosu ter Branku Mlinarju za tehtne pripombe.

Literatura

- Alumni klub Ekonomske fakultete. Dostopno prek: <http://www.ef.uni-lj.si/alumni> (julij 2006).
- Bauman, Zygmund (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2005): How not to Become Museum Piece. *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 335–343.
- Breznik, Nina, in Jasmina Roter (2006): Zaposlitveno-karijerne možnosti diplomantov FDV: Diplomsko delo. Mentor A. Kramberger. Ljubljana: FDV.
- Burawoy, Michael (2005): For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70 (1): 4–28.
- Dogan, Mattei, in Pahre, Robert (1990): *Creative Marginality*. Boulder: Westview Press.
- Ericson, Richard (2005): Publicizing Sociology. *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 365–372.
- Golubović, Zogorka (1978): Tendencije »nove sociologije«. *Sociologija* (2–3): 195–214.
- Gornik, Jože (ur.) (2002): *Neformalni indeks – NEFIKS*. Ljubljana: Salve.
- Jogan, Maca (1974): Nekateri problemi odnosa sociologije do družbene prakse. *TIP*, XI (9–10): 999–1012.
- Jogan, Maca (1974, 1982): *Sociologija in dejavnosti sociologov v razvoju naše družbe*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost Slovenije.
- Kalleberg, Ranvald (2005): What is Public Sociology? Why and How it Should be Made Stronger? *The British Journal of Sociology*, 56 (3): 387–393.
- Koštrica, Martina (2004): *Karijerne poti diplomantov FDV: Diplomsko delo*. Mentor A. Kramberger. Ljubljana: FDV.
- Kramberger, Anton (2004): Trendi zaposljivosti in brezposelnosti pri diplomantih FDV po letu 1990. *Študije FDV* 1 (1): 2–54.

- Klanjšček, Ciril (2004): Socialno izključevanje državnega uradnika Oskarja V. iz brkljarije slovenske državne uprave. *Družboslovne razprave*, XX (46–47): 177–193.
- Mlinar, Zdravko (2004): Prostorska sociologija in planiranje ob vstopanju v informacijsko družbo. V A. Prosen (ur.): *Prostorske znanosti za 21. stoletje*: 43–79. Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo.
- Mlinar, Zdravko (2005): Na poti do spodbudnega študijskega okolja: o ločenosti in prežemanju 'akademske' in bivalne sfere v univerzitetnih središčih. *Andragoška spoznanja*, XI (4): 31–46.
- Parsons, Talcott, in Platt, Gerald (1973): *The American University*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rus, Veljko (1979): Protislovni procesi profesionalizacije. *Teorija in praksa*, XVI (10): 1482–1491.
- Rus, Veljko (2005): Deficiti slovenske sociologije: Referat na letnem srečanju SSD v Izoli. Tipkopis.
- Svetlik, Ivan, in Pavlin, Samo (2004): Izobraževanje in raziskovanje za družbo znanja. *TIP* 41 (1–2): 199–211.
- Toš, Niko (1966): Problemi študija sociologije. *TIP*, 3 (8/9): 1148–1162.
- Urry, John (2000): *Mobile Sociology*. *British Journal of Sociology*, 51 (1): 185–203.

Avtorjev naslov:

dr. Zdravko Mlinar
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
e-mail: zdravko.mlinar@fdv.uni-lj.si

Medijska reprezentacija smrti

POVZETEK: Članek predstavlja sociološko-komunikološko analizo smrti. Njegova izhodiščna predpostavka je, da lahko komunikološke analize medijskih besedil pripomorejo k sociološkim pogledom na smrt. V postmodernih družbah se je razumevanje smrti močno oddaljilo od razumevanja smrti v tradicionalnih družbah. Če so se lahko v tradicionalnih družbah posamezniki v kriznih situacijah zanesli na družbeni sistem, so v postmoderni družbi prepuščeni samim sebi. O smrti se ne govori naglas; pogovori o naravni smrti so se umaknili v zasebnost, javno sfero pa preplavlja medijska reprezentacija smrti. Mediji so prostor, kjer se odvijajo najpomembnejši boji za prevlado določenega pogleda v družbi; tudi boj za prevladujočo interpretacijo smrti. Medijske novice vsakemu posamezniku omogočajo, da si izoblikuje lastno realnost. Diskurz o smrti, ki nam ga posreduje tisk, pa najlažje opišemo z določitvijo specifičnih okvirov, ki v novicah prevladujejo. Analiza slovenskega družinskega tabloida Jana je odkrila dva ključna okvira: "navadne okoliščine smrti nenavadnih ljudi" in "nenavadne okoliščine smrti navadnih ljudi". Znotraj tega okvira je bilo identificiranih več podokvirov ("slabo zdravje", "smrt kot posledica hude nesreča ali umora", "samomor", "skrivnostne smrti", "žalost preživelih", "smrt kot statistični podatek", "smrt kot del življenja" in "naravna smrt proti evtanaziji"). Izpostavljena sta dva manjkajoča okvira: "smrt kot posledica staranja" in "smrt pripadnikov marginalnih skupin". Analiza okvira je skupaj z analizo izbire besed pokazala, da daje Jana prednost naravni smrti, spremembe v družbi pa ta tabloid silijo, da poleg dveh med seboj tekmujočih diskurzov, tj. katoliškega in znanstvenega, vključuje tudi novodobniškega: reinkarnacijo.

KLJUČNE BESEDE: reprezentacija smrti, tabloid, analiza okvira, mediji, reinkarnacija

1 Uvod

V sodobnih socioloških teorijah prevladuje mnenje, da je bila v 19. stoletju smrt postopno odstranjena iz javne sfere, kjer je bila prej del verskih in družbenih prepričanj ter delovanja neke družbe (Aries 1974, 1977), v zasebno sfero, v izolacijo bolnišnic (Illich 1976; Elias 1985), kjer je postala »tehnična stvar« medicinskih strokovnjakov (Glaser in Strauss 1986; Giddens 1991). S tem, ko je smrt postala skrita in zasebna izkušnja, pa se je pojavila vse večja potreba po njeni reprezentaciji v javni sferi (Bauman 1997; Schilling 1993; Walter in dr. 1995). Schilling (1993: 190) trdi, "da je vse večja odstranitev dejanske smrti iz javne sfere spodbudila zahtevo po 'anestetiziranem vedenju' o smrti". In kako je smrt predstavljena v ključnem sredstvu širjenja informacij in najpomembnejšem konstruktorju družbenih predstav v postmoderni družbi: v množičnih medijih (Giddens 1991; Thompson 1995)? Ker niti komunikologi niti sociologi medijski reprezentaciji smrti niso posvečali posebne pozornosti (Walter in dr. 1995:

594), želimo dokazati, da bi morale tako teoretične kot empirične trditve sociologov o reprezentaciji smrti v sodobni družbi vključevati tudi medijsko reprezentacijo smrti. Torej, namen tega članka je z analizo okvira in izbire besed predstaviti medijsko reprezentacijo smrti. Avtorici analizirava, kako je smrt reprezentirana v najbolj branem slovenskem tedenskem tabloidu, v reviji *Jana*, od leta 2001 do 2004.

V prvem delu prispevka je podan pregled socioloških konceptov smrti, prispevek se nadaljuje s pregledom socioloških in medijskih raziskav smrti, sledijo pa medijske teorije o družbeno konstruiranem novičarskem diskurzu. Drugi del prispevka prikazuje teoretično analizo okvira poročanja, v tretjem delu pa je predstavljena analiza tipičnih novičarskih okvirov na temo smrti v *Jani*. Sledi analiza izbire besed. V razpravi in zaključku so povzete ugotovitve analize okvira, ki se opirajo na teoretične koncepte, obravnavane v prvem delu.

2 Teoretični okvir

2.1 Zasebno-javna vidnost smrti

Med najbolj vplivnimi deli, ki obravnavajo spremembe javno-zasebne vidnosti smrti, so prav gotovo dela zgodovinarja Philippa Ariesa (1974, 1977). Ta trdi (1974), da je bila smrt še do pred kratkim popolnoma družben pojav. Pomenila je domačnost. Umrli pa so bili obravnavani, kot da spijo. V srednjem veku je "naravno smrt" odrinila zastrašujoča nova smrt, "smrt jaza" (Porter 1999), ki je bila pogojena z vedno bolj prisotnim individualizmom, kar je korenito spremenilo posameznikovo dojetje smrti. Aries trdi (1974, četrto poglavje), da je v sodobnih družbah smrt "prepovedana" – ideal zahodne kulture 20. stoletja, ki je povezan s srečo in romantično ljubeznijo, je namreč ob smrti ljubljene osebe uničen. Aries je to vrsto smrti poimenoval "tvoja smrt" oz. "smrt drugega", pojavila pa naj bi se v 19. stoletju. Pozornosti ni bil več deležen pokojnik, ampak žalujoči. Nekaj let kasneje (1977) je začel Aries govoriti o "nevidni" oz. "skriti" smrti. Smrt ni več družbeni dogodek, ampak zelo zasebno doživetje. Medtem ko so poskušali filozofi smrt racionalizirati, sodobni človek vse bolj zanika lastno umrljivost in smrt postane tabu, moderna pornografija (Porter 1999).

Mellor in Schilling (1993), ki se opirata na Giddensova (1991) razmišljanja o odstranitvi smrti iz družbenega v zasebno, trdita, da se to ni zgodilo le zaradi odsotnosti splošno sprejetega religioznega prepričanja, s katerim lahko pojasnimo simbolni pomen smrti.

Umirajoči so tisti, ki naredijo smrt resnično, zato se postmoderni človek vedno bolj trudi, da bi se čustveno in fizično oddaljil od umirajočih. Namesti jih v bolnišnice, domove za ostarele, proč od vsakdanjega življenja. Elias (1985: 85) trdi, da ljudje še nikoli niso umirali tako "tiho" in "čisto", tako izolirani od družbenega dogajanja kot danes. Hospitalizacija bolnih in potiskanje umirajočih na stran (Illich 1976) dajeta ljudem možnost, da se sami odločijo, ali se bodo soočili z razkrajajočimi se telesi ali ne. Smrt je v prvi vrsti postala tehnična stvar, dodaja Giddens (1991: 161). Celo definicija smrti je danes v domeni medicinskih strokovnjakov, čeprav zastoj srca ni več gotovi znak smrti in čeprav nam niso znani koncepti možganske smrti, biološke smrti in celične smrti (Aries 1977: 585).

Smrt je postala tako zasebna, da je vsaka posamična smrt posledica specifičnega vzroka, kot je rak na jetrih, zastoj srca, krvni strdek, odpoved ledvic itn. Ko pravi, da "smrt naravnega značaja izginja", nas Bauman (1992) opominja na dejstvo, da ima zdaj vsaka smrt individualno razlago. Nobena smrt ni dokončna brez natančnega posmrtnega ogleda, ki naj bi natančno in uspešno identificiral njen vzrok (prav tam: 19). "Nepojasnjena smrt" je za moderno dojemanje ljudi škandalozna. Ljudje se ne zavedajo več neizogibnosti in univerzalnosti smrti (prav tam: 20), zato za vsak primer smrti iščejo medicinsko razlago. Dandanes umrle ljudi kategoriziramo, vendar kot pravi Bauman, "ne slišimo več, da bi ljudje umirali zaradi umrljivosti" (prav tam: 5). Modernost je naredila smrt za skrajno radikalen in nenaraven dogodek. Po Baumanu (prav tam: 18) se relativno odsotnost religioznih strategij preživetja dandanes kompenzira s politiko "samooskrbe". Če "ukinitev" smrti ne more biti realen življenjski cilj, pa je to lahko dolgo, zdravo življenje (Bauman, prav tam: 114). Veliko naporov vlagamo v zdravo prehranjevanje, hodimo v fitnesscentre in se še na mnogo načinov trudimo polno živeti, dokler ne bomo umrli kar se da tiho v visoki starosti.

Giddens (1991: 162) pravi, da smrt postaja mogočen postranski dejavnik človeške eksistence, nekaj, kar se upira družbeni vsebini in kontroli. Vsako družbeno sprejetje smrti je postalo problematično. Prav zaradi tega Giddens povezuje smrt predvsem s tistimi "usodnimi trenutki", ko se morajo posamezniki soočiti s problemi, ki jih družba ni sprejela v javno zavest.

Mellor (1993) opozarja, da smrt v sociologiji ne bi smela imeti tako obrobne pomena. Nasprotno: smrt bi morala imeti v sociologiji osrednje mesto. Predlaga, naj bo v postmoderni dobi glavna naloga sociologije smrti odstranitev družbenih in kulturnih dejavnikov, ki uokvirjajo sodoben odnos do smrti in doživljanje človeške umrljivosti (prav tam: 26). Ob tem pa Walter in njegovi sodelavci (1995: 354) trdijo, "da so prav mediji tisti, ki ustvarjajo javni diskurz o smrti".

2.2 Mediji in smrt

Sociološke raziskave o medijski reprezentaciji zdravja, bolezni, medicine in smrti so razmeroma skope (Bury in Gabe 1994). Zgodnja poročila medijske reprezentacije smrti so bila osredotočena na portret nasilne smrti, odražajoč vsesplošno zaskrbljenost zaradi medijske korupcije javne morale (Seale 1998: 125). Navezujoč se na zgornjo trditev, je najbolj znana Gorerjeva "pornografija" nasilne smrti, ki jo po njegovem mnenju mediji dandanes neprestano prikazujejo. Ker je smrt v moderni družbi skrita, je poplava nasilnih filmov nadomestilo njene upodobitve. Medtem ko je naravna smrt vedno bolj drsela v "pretirano sramežljivost", je imela nasilna smrt vedno večjo vlogo v fikcijah, ki so bile ponujene množičnemu občinstvu, npr. detektivske zgodbe, trilerji, vesterni, vojne zgodbe, vohunske zgodbe, znanstvena fantastika in nenazadnje celo komične grozljivke (Gorer 1965: 173).

Tudi Gerbner (Fiske 2004) je raziskoval nasilne vsebine, ki jih posredujejo mediji. Prepričan je, da kultura komunicira sama s seboj prek celotnega proizvoda množičnih medijev in da ta komunikacija ohranja ali prilagaja splošno soglasje o vrednotah v določeni kulturi. Rezultati analize ameriških televizijskih dram so pokazali tudi, da

nasilna smrt doleti nesorazmerno veliko žensk (zlasti starejših) in pripadnikov manjšin. Nesorazmerno veliko morilcev je mladih belih Američanov, ki igrajo pozitivne like. Walterjeva ocena medijske reprezentacije smrti je osredotočena na drug vidik in se pretežno nanaša na posledice katastrof in portrete žalovanja. S sodelavci (1995: 579) je ugotovil, da so novice v medijih osredotočene predvsem na čustva preživelih. Obenem pa je tudi mnenja, da so tako medicina kot mediji tisti, ki jim je današnja družba zapupala interpretacijo in ritualizacijo smrti (Walter 1993: 39). Za oboje pa je smrt téma, ki se ji izogibajo.

Walter (1994) in Seale (1998) sta del svojih raziskav namenila tudi analizi patografije izpovednega avtobiografskega žanra. Seale (1998) skuša pojasniti logično nadaljevanje izgradnje lastnega zavedanja umirajočega skozi dramo, katere glavni lik je umirajoča oseba sama. Walter ugotavlja, da gre pri tovrstni avtobiografiji navadno za knjige, ki jih napišejo ženske iz srednjega sloja, in sicer bralkam, ki so prav tako v pretežni meri ženske iz srednjega sloja. Čeprav naj bi bila avtobiografija predstavitev vsesplošno pomembne osebne izkušnje, je Walter mnenja, da gre za poročanje o kulturno specifičnem doživljanju, ki se ga ne da prevesti na vse kulture. Seale drugje (2002) trdi, da mediji prav tako različno predstavljajo čustva žensk in moških, ki se borijo z rakom. Medijska reprezentacija čustvenosti ljudi z rakom pri ženskah predvsem poudarja zmožnost čustvene samopreobrazbe, kar je še posebej značilno za prispevke o aktivizmu, povezanem z rakom na dojkah, medtem ko je pri moških, ki so zboleli za rakom, obvladovanje čustev pogosteje pogosto prikazano kot neke vrste značjski test (Seale 2002).

Študije medijske reprezentacije smrti so se do sedaj osredotočale na specifične žanre, kot je patografija, ali na specifične vidike smrti, kot so nasilne smrti, katastrofe, žalovanje, smrt slavnih oseb. Pri tem je opazno, da se o smrti pogosto govori ali poroča z besediščem iz vojaškega sveta. Hoffman - Goetz (Seale 2001) je v novinarskih prispevkih, ki jih je analizirala, npr. našla naslednje besede: *izziv, boj, bojevnik, bitka, zmaga in junak*, ob njih in z njimi povezane pa še besede, kot so *bog, Jezus, vera, verovanje in čudež*. Slednje so bile seveda del prispevkov, ki so poudarjali pomembnost vere in boga na poti do ozdravitve. Nobena do sedaj izvedena raziskava pa ni temeljila na ugotavljanju okvirov medijske reprezentacije smrti.

2.3 Družbeno konstruirani novičarski diskurz o smrti

Pričujoči članek temelji na konstruktivistični paradigmi, katere ključna predpostavka je, da ljudje konstruirajo svet v socialnih praksah in ga istočasno okušajo kot nekaj naravnega, danega. Po Bergerju in Luckmannu (1988) so za to nujni trije procesi: eksternalizacija (povem ali zapišem neko idejo in ljudje nato o tem govorijo), objektivizacija (ta ideja se med ljudmi razvije v resnico, se postavi kot naravna oz. objektivna lastnost sveta) in internalizacija (generacije za nami to idejo sprejmejo in tako postane del njihovega razumevanja narave sveta). Mediji na ta način diskurzivno konstruirajo tudi predstavo o smrti. Ali rečeno drugače, medijske novice niso kopija realnosti ali logična posledica dogodka, ki je sam po sebi vreden objave, temveč so družbeni produkt. Reprezentacija smrti v novicah torej ni smrt sama na sebi, ampak je družbeno ustvarjena smrt.

In ker je prav medijski diskurz v sodobni družbi ena izmed osrednjih aren graditve realnosti (Van Dijk 1991), ne smemo zanemariti analize medijske reprezentacije smrti.

2.4 Analiza novičarskega okvira

Na kakšen način najlažje analiziramo diskurz o smrti, kot nam ga posreduje tisk? Po Entmanu (1993) sta za določitve smisla nekega besedila ključna identifikacija in opis okvirov. Novičarski okvir je način, na katerega novinar sestavi zgodbo, da bi dosegel čim več naslovnikov. Uokviriti novinarsko besedilo pomeni, da novinarji v njem poudarijo subjektivno izbrani vidik zaznane realnosti in s tem poudarijo določeno definicijo obravnavanega problema, njegove vzroke, vrednotenje in priporočila za razumevanje (Entman 1993: 52). Po Kleinovi (1998: 83) novičarske okvire sestavljajo tri dimenzije, in sicer pragmatična, semantična in sintaktična, saj okviri služijo kot notranji usmerjevalci podajanja informacij. Podajajo tudi tematsko skladne pomene, ki so sestavljeni in vsebovani v ključnih besedah, metaforah, konceptih, simbolih ter ostalih besednih in vizualnih znakih.

Analiza novičarskega okvira bo v pričujočem prispevku induktivna. Ta pristop vključuje odprto analizo novic, saj gre za poizkus odkrivanja množice možnih okvirov vse od njihove zelo približne vnaprejšnje definicije. Identifikacija novičarskega okvira bo potekala s pomočjo analize besed, ki se redno pojavljajo v novinarskem prispevku in sporočajo tematsko skladen pomen v enem ali različnih prispevkih. Identifikacija ponavljajočih se vzorcev poročanja o smrti v tisku bo tu omejena na velike naslove in podnaslove, saj so prav ti tisti, ki po Van Dijk (1991: 165) uokvirjajo zgodbo, ponujajo strnjeno sliko zgodbe in novinarjev način pisanja. Naslovi imajo še posebej v tisku pomembno besedilno in kognitivno funkcijo: združuje najbolj pomembne informacije in v naprej usmerjajo bralčevo dojetje besedila. Naslovi so neke vrste makrostruktura, ki služi kot pomembna smernica, s katero je nadzorovan preferenčni pomen novic, kot jih vidi bralec. Hkrati prvi sprožijo bralčevo znanje, potrebno za razumevanje besedila. Naslovi niso le povzetki, njihova glavna naloga je pritegniti bralčevo pozornost. So samostojna enota, ki je v večini primerov izpeljana iz uvodnega dela prispevka (Bell 1991; Korošec 1998). Naslovi imajo pri analizi okvira torej glavno vlogo (Klein 1998: 83).

2.5 Izbira besed

Splošno znano je, da izbira besed v novicah ni povsem poljubna. Ne gre za novinarjevo lastno presojo in ustvarjalnost, ampak gre v prvi vrsti za povezanost z družbo, v kateri ustvarja. Trew (Erjavec 2005) je v svoji študiji novinarskega diskurza dokazal, da vsako novinarsko besedišče vsebuje ideologijo.

3 Tipični okviri poročanja o smrti v tedniku Jana

Tedenski tabloidi družbene dogodke in procese predstavljajo bolj natančno kot dnevni tisk, kar pomeni, da imajo na razpolago več prostora in da je pri njih pritisk po takojšnji objavi manjši. Za izbor tedenskega tabloida je bilo pri naši analizi pomembno

tudi to, da tabloid daje prednost problemom iz vsakdanjega življenja pred problemi iz javne sfere in da se intenzivno osredotoča na posameznike in ne institucije, na lokalno in takojšnje, namesto na mednarodno in dolgoročno (Sparks 1992). Svet slavnih in običajni ljudje, ki delajo nenavadne in presenetljive stvari, žalosten položaj žrtev ter ogroženih skupnosti, vse to je v prvi vrsti poročanja tabloida (Langer 1998). V tabloidu prevladuje sentimentalna zasnova zgodb ter poudarek na dramatičnosti, konfliktnosti, čustvenosti in individualnosti (Bird 1998).

Jana je bila izbrana za analizo zato, ker je eden najbolj branih tednikov in hkrati osrednja družinska revija v Sloveniji. V slovenskem tisku ima *Jana* posebno mesto, saj je bila prvi slovenski tabloid (prvič je namreč izšla leta 1971, še v časih socializma). Izhaja pri največji založniški hiši tednikov v Sloveniji, Delo Revije. Naklada ene številke *Jane* je med 40 in 50 tisoč izvodi ter doseže 167 tisoč ljudi med 10. in 75. letom starosti (Jana 2004). Raziskave slovenskega medijskega trga jo uvrščajo med družinske tednike, saj jo prebirajo vsi člani družine, res pa je, da je večina bralcev ženskega spola (kar slabih 68 odstotkov). Največ bralcev (bralk) je v starostni skupini od 36 do 49 let, večinoma imajo srednješolsko izobrazbo in so v srednjem dohodkovnem razredu (Mediana 2004). Bralci *Jane* so po slovenskih regijah porazdeljeni enakomerno.

Za analizo tipičnih okvirov poročanja v *Jani* so bile kot raziskovalno gradivo izbrane vse številke od začetka januarja 2001 do konca decembra 2004. Zvrstno izbor besedil ni bil omejen. Ker prispevki na temo smrti niso vedno objavljeni na isti strani, smo pri naboru besedil pregledali vse strani *Jane*. Izdelan je bil vzorec 266 prispevkov. Da bi določili tipične okvire poročanja, so bili izpisani vsi veliki naslovi in podnaslovi, sledilo pa je ugotavljanje stalnih, ponavljajočih se vzorcev. Drugi del raziskave je bil osredotočen na izbiro besed v velikih naslovih in podnaslovih.

V vsaki številki *Jane* je povprečno objavljen en daljši prispevek (vsaj ena stran ali več) na temo smrti. Okviri, ki sledijo, razkrivajo trdne in ponavljajoče se vzorce poročanja o smrti.

3.1 Okviri poročanja prispevkov tednika Jana

Identificirana sta bila dva glavna okvira. Pri prvem okviru gre za poročanje o običajnih okoliščinah smrti neobičajnih ljudi, pri drugem pa za nenavadne okoliščine smrti običajnih ljudi. Nenavaden, nevsakdanji ali nepričakovan način smrti je za poročanje o smrtih povsem običajnih ljudi ključen.

3.1.1 Okvir »običajne okoliščine smrti neobičajnih ljudi«

Jana redno poroča o smrtih slavnih ljudi. Seveda je treba upoštevati, da je poročanje o znanih osebnostih nasploh glavna značilnost tabloidov (Bird 1990; Dahlgren 1992; Eide 1997; Sparks 1992), zato ne preseneča, da to velja tudi za poročanje o njihovih smrtih. Pri poročanju o smrti javnih osebnosti se sledi dobro znanemu kriterij, da so vsakršne novice o javnih osebnostih vredne objave. Tabloidi poročajo tudi o nasilnih smrtih slavnih, okoliščine katerih sicer niso tako neobičajne kot pri običajnih ljudeh, zato se v medijih ne bi pojavile, če ne bi bili slavni. Poročanje o smrtih slavnih ljudi vključuje:

- *člane kraljeve družine*: PRINCESIN NESOJENI TAST ŠE VEDNO OBTOŽUJE¹ (23. december 2003), ZBOGOM KRALJICA MATI (9. april 2002), SMRT PRINCESE MARGARETE (23. januar 2002);
- *igralce*: Umrla je Majda Potokar, SLOVO IGRALKE S STO OBRAZI (30. april 2001), Umrl je nevrotični slehernik, JACK LEMMON 1925–2001 (10. julij 2001), ZVEZDNIKOV SKOK V SMRT (8. april 2003);
- *umetnike*: ODŠLA JE PISATELJICA ELA PEROCI (27. november 2001), UMRLA JE MARIJA LUCIJA STUPICA (4. junij 2002);
- *politike*: Deset let po smrti Ivana Krambergerja, OD NEGOVE DO VEČNOSTI (9. april 2002), UMRETI PO PRAVILIH (21. januar 2003) in
- *druge znane osebnosti*: Janko Makoter je bil umorjen, SMRT "NAJBOLJ USPEŠNEGA POSLOVNEŽA LETA 2000" (6. marec 2001), ZBOGOM SESTRA VENDELINA – UMRLA JE NAJBOLJ ČISLANA KULINARIČNA MOJSTRICA (12. avgust 2003), ŠE ENA TRAGEDIJA ZA MODNI IMPERIJ TRUSSARDI (4. februar 2003).

3.1.2 Okvir »nenavadne okoliščine smrti navadnih ljudi«

Drugi, večji okvir je osredotočen na nenavadne okoliščine smrti navadnih ljudi. Navadni ljudje se pojavijo v novicah na podlagi nenavadnih dejanj (Langer 1998: 62) ali nenavadnih okoliščin, v katerih so se znašli, v našem primeru so to okoliščine smrti. Navadni ljudje imajo v novicah status "navadnih", hkrati pa je poudarjeno, da so ta status presegle, ker so umrli na nenavaden način. *Jana* poroča o nenavadnih smrtih navadnih ljudi v številnih različnih kontekstih. Naslove lahko razdelimo na sedem podokvirov.

A. Okvir "slabo zdravje"

V družbi, v kateri so vrednote mladost, zdravje in lepo telo, je vsakršna smrt, povezana z "zanemarjanjem" zdravja, za občinstvo zanimiva. Morda kot svarilo za tiste, ki ne živijo "zdravo", ali kot potrditev za tiste, ki upoštevajo nasvete za zdravo življenje. V ta okvir so vključene vse smrti, ki so posledica slabega zdravja in jih lahko nadalje razdelimo v tri skupine.

a) Okvir "smrt kot posledica bolezni"

Znotraj okvira "slabo zdravje" po številčnosti prevladuje okvir "smrt kot posledica bolezni". *Jana* objavlja najbolj nenadne, nepričakovane in zahrbtno smrti, ki pri ljudeh navadno izzovejo največ sočutja: Možganska in srčna kap se ne menita za leta, KAP MORI VEDNO MLAJŠE (20. februar 2001), Nevarne bolezni, ki izbruhnijo dobesedno čez noč, VČERAJ ZDRAV, DANES MRTEV (18. december 2001), Prvi morilec žensk – ŽENSKO SRCE JE BOLJ OGROŽENO OD MOŠKEGA (7. oktober 2003), KATARININ IZGUBLJENI BOJ – BOLEZEN, KI JE NI NIHČE POZNAL (1. april 2002), RAK NA JAJČNIKI – NESLIŠNA

1. Veliki naslovi so med primeri natisnjeni z velikimi tiskanimi črkami, podnaslovi pa z malimi tiskanimi črkami. Število primerov je navedeno glede na številčnost naslovov v posameznih skupinah.

SMRT (2. julij 2002), SIN UMIRA PRED MOJIMI OČMI – LEŽI NA CESTI IN MISLI, DA JE BOG, POMOČI PA OD NIKODER (20. april 2004).

b) Okvir "smrt kot posledica nezdravih navad"

Kljub temu, da je v postmoderni družbi zdravje med najpomembnejšimi vrednotami, zaradi hitrega in stresnega načina življenja veliko ljudi živi nezdravo. Legalne, pa tudi nelegalne droge so prisotne v življenju mnogih ljudi, zato *Jana* prikazuje tudi smrt kot posledico uživanja drog:

- *kajenje*: Kdaj bo postala zakonodaja bolj restriktivna? BESEDE TEDNA: POZOR SMRT – Umiranje zaradi kajenja (14. avgust 2001);
- *alkohol*: Zahteve po prohibiciji prodaje alkohola, MORILSKI ALKOHOL (18. september 2001);
- *nelegalne droge*: GHB nova plesna droga, PLES DO SMRTI (23. januar 2001), Smrtonosna tabletka ekstazija, ŠPELIN ZADNJI PLES (10. julij 2001).

c) Okvir "smrt kot posledica zdravniške napake"

Medicina je ena izmed tistih institucij, ki so v postmoderni družbi zadolžene za ohranjanje zdravja za vsako ceno. Tako razmišljanje je prevzela tudi *Jana*, ki upravičen ali neupravičen "neuspeh" medicinskega osebja pogosto postavlja pred "javno sodišče". V okviru "smrt kot posledica zdravniške napake" so zajeti prispevki kot npr.: Kaj se je zgodilo v jeseniški porodnišnici? SUMI O NEKI SMRTI (24. julij 2001), Tragedija v porodni sobi jeseniške bolnišnice, KDO JE KRIV? (14. avgust 2001), Samovi poslednji dnevi – JE MLADENIČ UMRL ZARADI ZDRAVNIKOVE MALOMARNOSTI (15. oktober 2002), ZDRAVNIŠKA NAPAKA JE BILA USODNA (4. marec 2003), MOLČE JE TRPEL IN UMIRAL – CELJSKIH IZVIDOV PA OD NIKODER (26. oktober 2004).

Naslovi izražajo dvom o uspešnosti in pravilnosti delovanja zdravstvenega sistema in njegovega osebja.

B. Okvir " smrt kot posledica hude nesreče ali umora"

Že Gorer (1955) je poudaril, da se v družbi, v kateri je smrt potisnjena na stran, potreba po njeni prezentaciji kaže prek številnih medijskih objav z nasilno vsebino. V ta okvir lahko tako umestimo kar slabo polovico analiziranih prispevkov. Brez dvoma je tehnološki napredek izboljšal kakovost življenja postmodernega posameznika. Prostorske in časovne meje se brišejo ali manjšajo, povečala se je vsakodnevna mobilnost posameznikov, lagodnosti življenja ljudi v zahodnem svetu se ne da primerjati z nobenim obdobjem prej. Vse te spremembe imajo za posledico tudi vse hitrejši in vse bolj stresen način življenja. Mesta so vse večja. Posledica takega načina življenja so tudi hude prometne in druge nesreče s smrtnim izidom. Okvir poročanja o njih lahko razdelimo v dve skupini.

a) Okvir "smrt kot posledica hude prometne ali naravne nesreče"

Mediji vsak dan poročajo o prometnih nesrečah s smrtnim izidom. Nesreče s smrtnim izidom lahko razdelimo na:

- *prometne nesreče*: Vas Ravnica po tragični nesreči petih mladeničev, VSI

SO ŠLI (5. junij 2001), ČRNI PROMETNI TEDEN (12. november 2002), KATASTROFA NA TIRIH (2. julij 2002), Nevarno izzivanje na cestah, MOTORISTI DIVJAJO V SMRT (3. avgust 2004);

- *prometne nesreče s smrtjo otrok*: AVTOBUS OTROK V SMRT (10. april 2003), S TOVORNJAKOM MED OTROKE (14. maj 2002);
- *naravne nesreče*: POTRES NA KITAJSKEM (4. marec 2003), SMRT POD PLAZOM (11. februar 2003), SMRT V SNEGU (28. januar 2003), SMRT V BLATU (17. december 2002).

b) Okvir "smrt kot posledica umora"

Tabloidi redno poročajo o umorih (Burdach 1988; Dahlgren 1988). Ta poročila med analiziranimi prispevki po številčnosti zasedajo prvo mesto. Ta okvir lahko razdelimo na pet skupin:

- *umori med družinskimi člani in prijatelji*: Na tem svetu si lahko le z menoj!, HČERKI JE REKEL: "NA KOLENIH ME BOŠ PROSILA ZA MAMINO ŽIVLJENJE" (21. december 2004), MAMOMORILCI, V zadnjem desetletju je kar trideset Slovencev ubilo lastno mater (28. december 2004), SMRT NA OTOKU LJUBEZNI, Robi Rauter je umoril bivše dekle in njeno prijateljico (6. avgust 2002), POTOVANJE V NOČ, V Praprečah je tridesetletnik s sekiro ubil očeta (12. marec 2002);
- *množični pomori*: Postreljen je bil cel razred, ŠOLSKE STRELSKE VAJE (27. marec 2001), SPET POMOR V ŠOLI (6. maj 2003), POMOR NA PODZEMSKI ŽELEZNICI (25. februar 2003), MORILEC JE PONOSEN, AMU JE ŽAL ŽRTEV (18. februar 2003), KRVAVI OBRAČUN, Pokol med zaporniki (8. januar 2002);
- *politični umori*: V VASI SMRTI (14. avgust 2001), Po sledi zločinov Miloševičevega režima, TRUPLA "STROGO ZAUPNO" (11. september 2001), UMRJEN ZARADI BARVE POLTI (24. april 2001);
- *teroristični napadi s smrtnimi žrtvami*: Najpretresljivejša pričevanja o ameriški tragediji, ANTRAKS – KOSEC ČLOVEŠTVA? (23. oktober 2001), NEDOUMLJIVO POBIJANJE JE DOSEGLO EVROPO, Šok in žalovanje v Španiji (16. marec 2004);
- *ostali umori*: ZAČELO SE JE Z OGLASOM, Zločini človeških pošasti (13. julij 2004), MORILSKE STOPNICE (4. november 2003), SMRTONOSNA PAST.

C. Okvir "samomor"

V Sloveniji si vsako leto vzame življenje približno šeststo moških in žensk (Statistični urad RS 2004), vendar *Jana* poroča o samomorih le, če so bili ti storjeni na nenavaden način ali na nenavadnem kraju: Andreja K., 25 let, 29 kg. Se je zažgala pred domačo hišo, V OBJEMU PEKLA (15. maj 2001), SMRT ZARADI ZVEZDIC, Samomor kuharskega mojstra (4. marec 2003), SAMOMOR PRI DESETIH (28. maj 2002), CELICE SMRTI, Nekateri obsojenci si sodijo sami (16. april 2002).

D. Okvir "skrivnostne smrti"

Za *Jano* so prav tako zelo zanimive in vredne objave skrivnostne smrti: Policijska akcija v zasavski gramoznici, SKRIVNOSTNA SMRT MARJANA NOVOSELCA (16. januar 2001), ZAGORSKA HIŠA SMRTI, Temne sile, negativna energija in druge neslanosti (16. marec 2004), GROZA ŠE HUIŠA OD ŽALOSTI, Kako je umrla deklica, ki ji ni bilo usojeno živeti (13. maj 2003).

E. Okvir "žalost preživelih"

V postmoderni družbi, ki posamezniku ne ponuja univerzalnih vzorcev žalovanja, je medijsko prikazovanje žalovanja pogosto edini način, prek katerega si ljudje ustvarijo podobo primerne žalovanja. Žalost preživelih je prav zato za objavo v tabloidu zanimiva, še posebej če gre za žalovanje otrok: Po prezgodnji ženini smrti sam s štirimi otroki, NAŠA MAMA ZVEZDICA NA NEBU (2. januar 2001), OSTALO JE PET SIROT (25. maj 2004), ŽALUJOČI OSTALI SO VSE PREJ KOT ZDRAVI, S preživeli mi se ni nihče ukvarjal (9. september 2003).

F. Okvir "smrt kot statistični podatek"

Jana redno piše o smrti z vidika njene pogostosti: CELJANI UMIRAJO SAMI, Preveč alkohola in premalo samozavesti (24. februar 2004), RAZMIŠLJATE, DA BI SE UBILI?, Število samomorov je mogoče zmanjšati (25. november 2003), VITAMIN B17 NI ZDRAVILO PROTI RAKU, TEMVEČ BLIŽNJICA DO SMRTI (27. maj 2003), SAMI SVOJI MORILCI (26. marec 2002).

G. Okvir "smrt kot del življenja"

Jana objavlja tudi prispevke o smrti kot naravnem koncu življenja in njeni prisotnosti v vsakdanjem življenju, a je teh prispevkov zelo malo: Dobra smrt? ŽIVETI DO KONCA, UMRETI KOT ČLOVEK (29. oktober 2002), SMRT JE DEL ŽIVLJENJA (16. december 2003), NESMRTNOST PRED VRATI (18. november 2003), ŽIVETI Z UMIRANJEM, Dr. Nessa Coyle o dobri smrti (22. april 2003).

H. Okvir "naravna smrt proti evtanaziji"

Jana je proti evtanaziji, saj je o evtanaziji objavila le en prispevek, pa še v tem je evtanazija izenačena z umorom: Intervju: "dr. Metka Klevišar o evtanaziji" UBITI ALI PUSTITI UMRETI (17. april 2001).

3.1.3 Okvir »smrt kot začetek in ne konec življenja«

Jana piše tudi o smrti kot začetku posmrtnega življenja ali utelešenju duše v drugo zemeljsko telo. V *Jani* je bil tako objavljen prispevek z naslovom "REGRESIJA ALI POT V MINULA ŽIVLJENJA" (9. november 2004).

3.2 Izbira besed v velikih naslovih in podnaslovih tednika *Jana*

Da bi ugotovili implicitno in eksplicitno razumevanje smrti in njeno interpretacijo v *Jani*, smo v vzorcu analizirali tudi izbiro besed. Ker to ni povsem nova analiza, ampak je nadaljevanje analize okvira s poudarkom na osredotočenju na izbiro besed, so rezultati te analize povezani z glavnimi ugotovitvami analize okvira. Namen tega zadnjega

koraka raziskave je poiskati razlago in interpretirati, kako in zakaj *Jana* proizvaja takšno reprezentacijo smrti, kot jo.

Kot smo ugotovili zgoraj, obstajata dva glavna okvira poročanja o smrti: "navadne okoliščine smrti nenavadnih ljudi" in "nenavadne okoliščine smrti navadnih ljudi". Pri tem je ponovno treba povedati, da je smrt slavne osebe zanimiva za objavo zgolj zaradi tega, kar je oseba v času življenja bila, smrt običajnih ljudi pa si "vstop" v novice pridobi zaradi načina, na katerega se je zgodila.

Analiza izbire besed pokaže, da "okvir slavnih" poudarja človeško plat javnih osebnosti, npr. "Princesin nesojeni tast ...", "Kraljica mati", "smrt princese Margarete", "Zbogom, sestra Vendelina", medtem ko se okvir "nenavadnih okoliščin smrti navadnih ljudi" osredotoča na nenavadne, nepričakovane in presenetljive načine ali vzroke smrti, npr. "Ubijalska ljubezen", "Krogla v glavo, nož v srce", "Morilska zima", "Umorila je svoja otroka". Smrti javnih osebnosti so zanimive zaradi osebe same, zato mora biti ime izpostavljeno že v naslovu, saj se s tem pritegne bralca. Nasprotno pa je šokantnost tista, ki mora pritegniti bralca pri smrti navadnih ljudi.

Naslednja pomembna značilnost pisanja *Jane* o smrti je *negativno* prikazovanje smrti. Sopomenke, ki jih novinarji uporabljajo namesto besede *smrt*, imajo še posebej pri poročanju o smrti slavnih oseb negativno konotacijo, npr. *zapustiti*, *zbogom*, *izguba*, *zadnji zdihljaj*. Sopomenke, ki so uporabljene za smrt navadnih ljudi, pa vzbujajo še bolj negativne asociacije, npr. "Grob v steklenici", "Potovanje v noč", "izgubljeni boj".

Danes so bolečina, trpljenje in smrt videni kot neželeni vsiljivci v mirna, srečna življenja ljudi (Aries 1974), tabloid pa kot del prispodobe potrošniške kulture predpisuje oz. določa, da je življenje lahko in tudi mora biti večno in srečno (Featherstone 1991). Znotraj lastnih omejitev je potrošniška družba nezmožna ponuditi kaj več kot zelo skromne in nezadovoljive rešitve problema smrti. Hkrati pa obstaja tudi potreba po simulaciji strahu pred propadanjem in nezmožnostmi, ki spremljajo staranje in smrt, da lahko ta predrami posameznike iz "ugodja" vsakdanjega življenja in jih prepriča v potrošniške strategije za ohranjanje telesa, kot so tek, plavanje, joga itn. (Featherstone 1991).

4 Razprava

Za tabloid je značilno, da smrt *individualizira* in *pooseblja*. Analize potrjujejo dobro znane trditve sociologov, ki se ukvarjajo s smrtjo, in sicer, da je smrt postala individualizirana. *Jana* poroča o smrti kot individualnem dogodku z individualnim vzrokom, istočasno pa "zatira" zaznavanje oz. dojetje smrti kot naravnega in univerzalnega človeškega doživetja. Individualizacijo smrti potrjuje tudi uporaba množine pri okviru "smrt kot statistični podatek", kjer je smrt predstavljena kot vsota individualnih smrti. Prav tako je poosebljena predstavitev smrti vidna pri poročanju o smrti konkretnih oseb ali okoliščin njihove smrti. Osebnostne zgodbe posameznikov so predstavljene brez širšega družbenega razumevanja vzroka smrti.

Jana se osredotoča na točno določeno individualno smrt ne glede na to, ali gre za smrt slavne osebe ali za nenavadne okoliščine smrti navadnega človeka. Zakaj tabloidi

objavljajo posebjene in individualizirane novice o smrti? Bennet (1988: 279) trdi, da so tovrstne novice zelo priljubljene, ker se osredotočajo na individualne akterje, s katerimi se je lahko identificirati, kar bralce spodbudi, da neposredno projicirajo svoja čustva in fantazije v javno življenje.

Tudi v okviru "slabo zdravje" je vzrok smrti navadno določen; bolezen se lahko pojavi v različnih oblikah, a so besede "kap" in "odpoved srca" uporabljene najpogosteje. Način predstavitve, pri katerem je življenje nenadoma prekinjeno zaradi bolezni, ki je nadležna in nesprejemljiva nesreča, lahko postavi v senco dejstvo, da se moramo vsi sprijazniti s končnostjo življenja. Tabloid ne predstavlja smrti kot nekaj povsem človeškega ali religioznega, ampak kot problem telesnih funkcij. Osredotoča se na telo. Telo je tisto, ki mora umreti. Smrt je razumljena na *mehaničen* način, človeško delovanje pa je skrčeno na delovanje objekta in ne subjekta.

Osredotočenost na smrt zaradi določene bolezni ter zahteva po odstranitvi zdravniških napak in nezdravih navad prav tako kažejo na brezpogojno zaupanje v napredek znanosti. Vse to kaže na varljivo vero v vsemogočnost modernega človeka v "boju" z naravnimi procesi. Nadalje sodi naštevanje različnih vzrokov smrti, ki jih znanost in tehnologija lahko pojasnita, in predstavitev smrti kot statističnega podatka v *racionalizacijo* smrti. Iskanje razlage za nenavadne individualne načine smrti je glavna strategija tabloida: doumeti nedoumljivo. Kadar tabloid ne more pojasniti vzroka smrti, mu doda *nadnaravno dimenzijo*, kot je npr. astrološka razlaga povečanja števila smrti v določenem mesecu leta.

Poleg racionalizacije smrti obstaja tudi poziv k žalovanju. Čustva so v tabloidih med glavnimi značilnostmi reprezentacije dogodkov (Eide 1997). Gripsrud (1992: 87) pravi, da tabloidi občinstvu vsak dan podajajo učno lekcijo. Mediji prikazujejo preživele kot žrtve usode, otroke kot žrtve "krutega spleta okoliščin". Po mnenju Klappa (1964: 91-92) "dobra žrtve" nastane prek sočustvovanja. Z ustvarjanjem "dobre žrtve" novice bralcu ponujajo ne le pozicijo opazovalca, ampak tudi vključenosti ali celo sorodnosti (Gripsrud 1992).

Čustva so tudi del okvira "smrt kot posledica nasilnih nesreč in umorov". Ta okvir ponazarja posebno naklonjenost tabloida k *senzacionalnosti* ali z drugimi besedami: k temam, ki so na nek način zelo šokantne (Gripsrud 1992). Bolj kot so okoliščine ali posledice nasilnih smrti navadnih ljudi grozljive, "boljše so". Naslove polnijo metafore z nadnaravnim pomenom smrti ali vzrokov smrti, ki imajo zelo negativno konotacijo (npr. *potovanje v pekel, hudičevo delo, usodna napaka*). Tovrstna predstavitev smrti temelji na sentimentalni tradiciji, ki predstavlja svet, kot da bi ga usmerjale moralne in čustvene vrednote ter sile, kot da bi šlo za boj med dobrim in zlim, med življenjem in smrtjo. Sentimentalne predstavitve bralce pretresejo, kar pomeni, da se z njimi lahko okrepi moralni učinek novice (Gripsrud 1992). Dejstvo, da so vse nasilne in usodne nesreče ter umori prikazani kot glavni vzroki smrti navadnih ljudi, potrjuje naše predhodno domnevanje, da *Jana* edino smrt zaradi staranja prikazuje kot normalno, a je teh prispevkov zelo malo.

Okvir "naravna smrt proti evtanaziji" jasno kaže na negativni odnos *Jane* do evtanazije, saj jo *Jana* opredeljuje kot umor. Pri opisovanju evtanazije je bil v prispevku iz vzorca uporabljen izraz *ubijati*, ki ima zelo negativno konotacijo. Na tem mestu lahko

omenimo v slovenskem družbenem okolju prevladujočo krščansko tradicijo, katere ideja je, da je le Bog tisti, ki lahko vzame življenje, ker je on tisti, ki ga je ustvaril. Prav tako negativen predznak nosijo samomori. Novinarji samomore v *Jani* pogosto označujejo kot pekel, ki ima v krščanski kulturi ekstremno negativno konotacijo. Zgoraj navedeno je razvidno tudi iz številnih točno določenih vzrokov smrti, o katerih *Jana* poroča, in pa iz povsem očitno manjkajočega okvira: "smrt kot posledica staranja". Tako lahko zaključimo, da *Jana* namenoma ustvarja željo po nenasilni, neboleči smrti zaradi staranja, življenje pa je treba ohranjati za vsako ceno. Medicinska pomoč je torej nujna za podaljševanje življenja, ne pa tudi za odvzem življenja. Analiza okvirov poročanja in izbire besed v velikih naslovih in podnaslovih je pokazala, da v najbolj branem slovenskem družinskem tabloidu *Jana* prevladujejo prispevki o smrti, ki posredno kažejo na naklonjenost do družbeno nekonfliktnih smrti. *Jana* se izogiba pisanju o konfliktnih, problematičnih smrtih ljudi, ki jih družba prevladujoče označuje kot "deviantneže", kot so homoseksualci, bolniki z aidsom, narkomani, reveži. Poleg okvira "smrt zaradi staranja" manjka torej tudi ta okvir.

Zgornja okvira ostajata manjkajoča, je bil pa z analizo prispevkov odkrit nov okvir, ki ga sociološke teorije smrti ne omenjajo: okvir "smrt kot začetek in ne konec življenja", v katerega sodi prispevek o preteklih življenjih neke osebe. Sociološke teorije se omejujejo na predstave o smrti kot koncu življenja, raziskave so namenjene ugotavljanju intenzivnosti strahu pred koncem obstajanja in posameznikovemu soočenju z dejstvom, da ga ne bo več. Noben sociološki pristop k smrti pa ne omenja "alternativnega" oz. novodobniškega pogleda na smrt, kot je npr. reinkarnacija, kjer smrt pomeni začetek novega življenja in torej naj ni tako grozljiva. Analiza okvira je pokazala, da mora sociologija smrti v svoje analize vključiti tudi novodobniške poglede na smrt.

Zakaj v socioloških teorijah ni alternativnih vidikov smrti, je mogoče pojasniti z dejstvom, da velika večina strokovnjakov, ki se ukvarjajo s fenomenom smrti, izhaja iz krščanskega kulturnega prostora. Hkrati s tem pa se zastavi vprašanje, zakaj je smrt vedno predstavljena kot končnost življenja, saj krščanstvo svojim vernikom obljublja večno posmrtno življenje v nebesih. Verjetno lahko to pojasnimo z vedno večjo vključenostjo znanstvenega diskurza v vsakdanje življenje, ki ne ponuja jasnih podatkov o posmrtnem življenju (Stone 1993). Za zdaj ostaja ena od značilnosti postmodernih družb nenehno poudarjanje svetosti življenja, ki ga je treba ohranjati in podaljševati za vsako ceno. Še vedno so močno prisotne javne in ostre obtožbe medicinskih spodrseljajev in zahteve po "vsemogočnosti zdravniškem osebju". Zaključimo lahko, da tako v medijih kot v celotni družbi poteka boj med različnimi ideologijami, ki so razumljene kot "vzorci prepričanij, vrednot in predstav, ki skupaj tvorijo osnovo za celosten pogled človeškega življenja in družbe" (Goodall 1987: 220). V primeru *Janine* reprezentacije smrt gre za boj med krščansko in znanstveno ideologijo ter vse bolj prodorno novodobniško ideologijo.

5 Zaključek

Analiza okvira poročanja in analiza besed sta se izkazali kot zelo uporabni metodi za odkrivanje specifičnih ponavljajočih se vzorcev novičarskega diskurza v tabloidu, saj omogočata sistematičen in ponovljiv vpogled v tekstualni model razkrivanja medijske konstrukcije smrti, hkrati pa vključujeta znanja, ki jih ponujajo sociološke teorije smrti. Naj na tem mestu poudariva tri razloge, zaradi katerih meniva, da bi morale biti analize besedil, ki jih ponujajo množični mediji, v socioloških teorijah smrti bolj sprejete: teoretični razlog, metodološki razlog in zgodovinski razlog.

Teoretični razlog: množični mediji so pomembno področje družbenega konstruiranja in so izziv postmoderni družbi. Velika večina populacije postmodernih družb dobi informacije in družbeno sprejete koncepte realnosti predvsem prek množičnih medijev. Mediji pomagajo pri oblikovanju družbene konstrukcije realnosti. Tabloidi niso le medij, prek katerega se izražajo obstoječe ideologije, identitete in vrednote, temveč so veliko več: kot trdi kritična diskurzivna analiza, mediji aktivno konstruirajo družbeno reprezentacijo sveta. Naša analiza je pokazala, da je v posameznem mediju izbran določen pogled na smrt, ki je potisnjen v ospredje in zasenči vse druge poglede. Ker so množični mediji osrednjega pomena za oblikovanje tistega, kar je v družbi pomembno in kar je predmet nesoglasij, bi morale sociološke teorije smrti nujno vključiti tako teoretične kot empirične ugotovitve, ki izhajajo iz medijskega diskurza o smrti.

Metodološki razlog: medijska vsebina je eden glavnih virov dokazov za trditve o strukturi, odnosih in procesih v postmoderni družbi. Ker mediji reprezentirajo različne oblike družbenega delovanja, so lahko ključen vir informacij. Javna reprezentacija smrti v postmodernih družbah bi morala zato nujno vključevati tudi medijske vsebine.

Zgodovinski razlog: medijske vsebine so zelo občutljiv barometer družbenih procesov, gibanj in raznolikosti, zato lahko analiza besedil ponudi zelo dobre kazalnike družbenih sprememb (Fairclough 1995). Analize medijskih vsebin so lahko protitež skrajnemu shematiziranju družbenih analiz smrti, hkrati pa so zelo dragocena metoda za proučevanje družbenih sprememb.

Literatura

- Aries, Philippe (1974): *Western Attitude Towards Death: From the Middle-Ages to the Present*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press.
- Aries, Philippe (1977): *The hour of our death*. London: Allen Lane.
- Bauman, Zygmunt (1992): *Survival as a social construct*. *Theory Culture and Society*, IX (1): 1–36.
- Bauman, Zygmunt (1997): *Postmodernity and its discontents*. Cambridge: Polity Press.
- Bell, Allan (1991): *Language of News media*. Oxford: Blackwell.
- Bennett, W. Lance (1988): *News, the politics of illusion*. London: Longman.
- Berger, Peter L., in Thomas Luckmann (1988): *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologija znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Bird, S. Elizabeth (1990): *The Kennedy Story in Folklore and Tabloids: Intertextuality in Political Communication*. V D. Nimmo (ur.): *Politics in familiar contexts: projecting politics through popular media*. Norwood, New Jersey: Ablex.
- Bird, S. Elizabeth (1998): *News We Can Use: An Audience Perspective on the Tabloidisation of News in the United States*. *The Public/Javnost*, V (3): 33–50.
- Berger, Peter (1967): *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday.
- Burdach, John K. (1988): *Reporting on Deaths: The Perspective Coverage of Accident News in a German Tabloid*. *European Journal of Communication*, 3 (1): 81–89.
- Bury Michael, in Gabe, Jonathan (1994): *Television and medicine: medical dominance or trial by media? V J. Gabe in dr. (ur.): Challenging Medicine*. London: Routledge.
- Dahlgren, Peter (1988): *What's the meaning of this? Viewers' plural sense-making of TV news*. *Media, Culture & Society*, X (4): 181–297.
- Dahlgren, Peter (1992): *Introduction*. V P. Dahlgren in C. Sparks (ur.): *Journalism and popular culture*. London: Sage.
- Ellias, Norbert (1985): *The Loneliness of the Dying*. Oxford: Basil Blackwell.
- Eide, Martin (1997): *A new kind of newspaper? Understanding a popularisation process*. *Media, Culture & Society*, XIX (3): 173–182.
- Entman M. Robert (1993): *Framing: Toward a clarification of a fractured paradigm*. *Journal of Communication*, 43 (4): 51–58.
- Erjavec, Karmen (2005): *Ulazak Slovenije u NATO – da ili ne: Okvir izvlješčivanja slovenskog tiska o istraživanju javnog mišljenja*. *Medijska istraživanja*, 11 (1): 33–54.
- Fairclough, Norman (1995): *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fiske, John (2004): *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Featherstone, Mike (1991): *The Body in Consumer Culture*. V M. Featherstone in dr. (ur.): *The body: social process and cultural theory*, London: Sage.
- Huntington, Richard, in Metcalf, Peter (1979): *Celebration of Death*. Cambridge: C.U.P.
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity*. Oxford: Polity.
- Glaser, Barney, in L. Strauss, Anselm (1968): *Time for Dying*. Chicago: Aldine.
- Goodall, Brian (1987): *The Penguin Dictionary of Human Geography*. London: Penguin.
- Gorer, Geoffrey (1955): *The pornography of death*. *Encounter* 5: 49–53.
- Gorer, Geoffrey (1965): *Death, Grief, and Mourning in Contemporary Britain*. London: The Cresset Press.
- Gripsrud, Jostein (1992): *The Aesthetics and Politics of Melodrama*. V P. Dahlgren in C. Sparks (ur.): *Journalism and popular culture*. London: Sage.
- Illich, Ivan (1977): *Limits to Medicine: Medical Nemesis and the Expropriation of Health*. Harmondsworth: Penguin.
- Jana, Predstavitevna knjižica (junij 2004).
- Klapp, Orrin E. (1964): *Symbolic Leaders, Public Dramas and Public Men*. London: Minerva Press.
- Klein, Ulrike (1998): *Tabloidised Political Coverage in Bild-Zeitung*. *The Public/Javnost*, V (3): 79–94.
- Korošec, Tomo (1998): *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.

- Kuhse, Helga (1996): Voluntary euthanasia and other medical end-of-life decisions: Doctors should be permitted to give death a helping hand. V D. C. Thomasma in T. Kushner (ur.): Birth to death: Science and Bioethic. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langer, John (1998): Tabloid television: popular journalism and the "other news". London: Routledge.
- Mediana (2001). Branost, gledanost, poslušnost. Raziskava medijev v Sloveniji, letnik 2001/01. Ljubljana: Tiskarna Ljubljana.
- Mellor, A. Philip (1993): Death in high modernity: the contemporary presence and absence of death. V D. Clark (ur.): The Sociology of Death. Oxford: Blackwell Publishers.
- Mellor A. Philip in Schilling Chris (1993): Modernity, Self-Identity and the Sequestration of Death. *Sociology*, 27 (3): 411–32.
- Porter, Roy (1999): The hour of Philippe Aries. *Mortality*, IV (1): 83–90.
- Schilling, Chris (1993): The Body and Social Theory. London: Sage.
- Seale, Clive (1998): Constructing Death. Cambridge: University Press.
- Seale, Clive (2001): Sporting Cancer: struggle language in news reports of people with cancer. *Sociology of Health and Illness*, 23 (3): 308–329.
- Seale, Clive (2002): Cancer Heroics: a study of news reports with particular reference to gender. *Sociology*, 36 (1): 107–126.
- Sparks, Colin (1992): Popular Journalism: Theories and Practice. V P. Dahlgren in C. Sparks (ur.): Journalism and popular culture. London: Sage.
- Stein, Ruth (1972): Media Power. Boston: Houghton Mifflin.
- Stone, David A. (1993): Omni meets feynman: The interaction between popular and scientific culture. V H. W. McRead (ur.): The literature of science: 291–310. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Thompson, B. John (1995): The media and modernity. Cambridge: Polity Press.
- Van Dijk, Teun A. (1991): Racism and the Press. London: Routledge.
- Walter, Tony (1993): Modern death: taboo or not taboo? V D. Dickenson in M. Johnson (ur.): Death, Dying & Bereavement. London: Sage.
- Walter, Tony (1994): The revival of death. London: Routledge.
- Walter, Tony, in dr. (1995): Death in the news: the public invigilation of private emotion. *Sociology*, 29 (4): 579–596.

Naslov avtoric:

dr. Karmen Erjavec
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
e-mail: *karmen.erjavec@fdv.uni-lj.si*

mag. Petra Thaler
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
e-mail: *petra.thaler@guest.arnes.si*

Etnične manjšine v slovenskih množičnih medijih

POVZETEK: podoba manjšin v množičnih medijih je pomembno vprašanje modernih multietničnih družb. V članku analiziramo podobo etničnih manjšin v nekaterih slovenskih tiskanih medijih in medije etničnih manjšin. V Sloveniji ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih manjšin. Manjšine se v medijih pri nas pojavljajo v kontekstu različnih tem in jih glede na medijsko reprezentacijo lahko delimo v dve skupini. Ena skupina nima težav s količino medijske pozornosti (Romi, neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije), a se v medijih omenja predvsem v zvezi s konflikti, te konflikte pa naj bi – vsaj tako je mogoče pogosto prebrati – povzročila prav manjšina sama. Pri drugi skupini (italijanska in madžarska manjšina) pa opazimo pomanjkanje splošne medijske pozornosti. Pomembno vlogo pri medijski reprezentaciji manjšin igrajo tudi manjšinski mediji. Sposobnost koriščenja državne pomoči in sodobnih tehnologij s strani manjšinskih medijev je v pomembnem obsegu odvisna od strateških kompetenc manjšin. Država lahko prispeva k ojačitvi ali upadu strateških kompetenc. Intelektualni in socialni kapital kot gradnika strateške kompetence se lahko ob stalni izrabi le povečujeta in prav v teh procesih lahko pomembno vlogo odigrajo množični mediji. Država torej lahko prispeva k ustvarjanju pozitivne spirale medsebojnega vplivanja ali pa k obstoju začaranega kroga.

KLJUČNE BESEDE: etnične manjšine, množični mediji, identiteta, Romi, Italijani, Madžari

1 Uvod

Podoba manjšin v množičnih medijih je pomembno vprašanje modernih multietničnih družb. Uporaba množičnih medijev je eden pomembnejših vidikov modernega nacionalizma (Hobsbawm 1992). Še posebno relevantna je v državah, v katerih so prisotne močne medetnične napetosti in konflikti. V takšnem okolju obstaja večja možnost izkoriščanja množičnih medijev v politične namene, saj lahko postanejo sredstva, prek katerih se popularne ideologije ne samo standardizirajo in relativno preprosto prenašajo, temveč tudi izkoriščajo v namene deliberativne politične propagande. Poleg tega so »množični mediji postali instrumenti prenašanja nacionalnih simbolov in tako kot del vsakdanjega življenja ljudi tudi krepijo etnično identifikacijo« (Božič 1999: 125–126). V sodobnih, multietničnih družbah lahko mediji služijo tudi kot instrumenti krepitve stereotipov, »sovražna stališča in prekomerna občutljivost na razlike pa lahko ustvarijo popačene poglede, ki lahko intenzivirajo in ovekovečijo konflikte« (Deutsch 1992: 43). Omenje-

ne teze so relevantne tudi v kontekstu nekaterih bivših republik Jugoslavije v obdobju po razpadu skupne države, kjer je uradni politični sistem zlorabljal množične medije za mobilizacijo sovražnih stališč. »Množični mediji so v državah, vpletenih v etnično motivirane oborožene konflikte, kot npr. v Srbiji ali na Hrvaškem in še posebej v Bosni in Hercegovini, postali del ključnih dejavnikov in motivatorjev vojskovanja« (Genov 2006: 9). Slovenija je drugačen primer, saj v njej ni prišlo do nasilnega vzpostavljanja nacije. V zadnjem času pa se kljub vsemu pojavljajo določene napetosti – nanašajo se predvsem na romsko manjšino –, zato je relevantno analizirati tudi vlogo medijev v teh procesih. Poleg tega je premik od diskriminatornih, zatiralnih ali asimilacijskih odnosov med večino in manjšino v smeri pluralistične družbe splošna tendenca modernih multi-etničnih družb (Polechova 2003), v katerih so vsi jeziki in kulture enako pomembni in imajo enakovreden status. V tem procesu lahko mediji odigrajo ključno vlogo. »Prek medijskih podob so člani občinstva npr. povabljeni h konstrukciji občutka, 'kdo smo', ki se nanaša tudi na občutenje tega, 'kdo nismo' ... Tako prihaja do medsebojnega razločevanja in diferenciacije v družbi mobiliziranih interesov, ki lahko pogosto postanejo ranljivi za diskriminacijo« (Cottle 2002: 2).

V skladu s povedanim bomo preverili prvo hipotezo: v Sloveniji ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih manjšin. Posamezne manjšine se v medijih pojavljajo predvsem v kontekstu za te manjšine značilnih tem, zato obstajajo v medijski podobi različnih manjšin v Sloveniji znatne razlike.

Hkrati lahko mediji potrjujejo družbene in kulturne raznolikosti. Še več, mediji vzpostavljajo prostore, v in prek katerih lahko prihaja do uporov, izzivanja in spreminjanja vsiljenih identitet ali interesov (Cottle 2002: 2). To pa ni pomembno le za javne množične medije, temveč tudi za množične medije etničnih manjšin. Nove tehnologije manjšinam ponujajo različne možnosti ustvarjanja lastne samopodobe.

Ob robu širšega toka strateških korporativnih sprememb narašča (taktična) uporaba novih – in starih – interaktivnih tehnologij komuniciranja s strani etničnih manjšin in diasporičnih skupnosti /.../. Te čas in prostor presejajoče tehnologije etničnim manjšinam ali diasporam nudijo nove komunikacijske priložnosti, saj jim omogočajo ohranjanje subkulture, omrežij stikov, spominov in mitov o domovini, kot tudi kolektivnih želja za prihodnost (Cottle 2000: 3; Sreberny - Mohammadi in Mohammadi 1994; Gillespie 1995).

Udejanjanje teh trendov pa – ko govorimo o vprašanju etničnih množičnih medijev – ni samoumevno. Pogojeno je namreč s sposobnostmi etničnih manjši za izkoriščanje obstoječih priložnosti, te pa so odvisne od strateških kompetenc pripadnikov manjšine. Strateške kompetence so sestavljene iz dveh med seboj povezanih komponent: tehnokratske kompetence in socialnega kapitala (Rončević 2003). Kot indikator tehnokratske kompetence lahko uporabimo podatke o stopnji izobraženosti manjšin. Glede na to kategorijo lahko med različnimi manjšinami v Sloveniji opazimo znatne razlike (glej Rončević 2005). V študijah manjšin je bil pogosto, še posebno pri raziskovanju njihovega podjetništva, uporabljen koncept socialnega kapitala. Socialni kapital na različne načine prispeva k večji izrabi obstoječih priložnosti (Adam in Rončević 2005: 232–234): prvič, pomaga pri diseminaciji človeškega in intelektualnega kapitala; drugič, poveča

lahko sinergijo in sodelovanje; tretjič, je mazivo omrežnih in projektних organizacij. In končno, pospešuje delovanje intermediarnih organizacij.

V članku bomo preverili tudi drugo hipotezo: sposobnost koriščenja državne pomoči ali sodobnih tehnologij je v pomembnem obsegu odvisna od strateških kompetenc manjšin.

2 Etnične manjšine in slovenski množični mediji: primer Dela

Za preučevanje značilnih vsebin medijske podobe manjšin in interpretacij njihovega odnosa z večino v množičnih medijih smo izbrali dnevnik Delo in njegovo Sobotno priložo.¹ Delo je osrednji slovenski dnevnik z najvišjo naklado med podobnimi dnevniki v Sloveniji in kot tak močno vpliva na javni diskurz, seveda pa časopisa Delo ne moremo pojmovati kot reprezentativnega za dnevne množične medije v Sloveniji na splošno.

Naša analiza medijskih besedil vključuje naslednje vidike:

1. Koliko medijske pozornosti je namenjene etničnim manjšinam v Sloveniji? Ključni indikator naslavljanja tega vprašanja sta količina in dolžina prispevkov, ki poročajo o tej temi.
2. V kakšnem kontekstu so navadno predstavljene etnične manjšine v Sloveniji? Indikator tega vidika ne vključuje le tem, ki v prispevkih prevladujejo, temveč tudi ugotovitev, ali je manjšina predstavljena v odnosu do večine in ali je v odnosu med obema izpostavljena napetost ali celo konflikt.
3. Kakšen je tipičen odnos medijev do etničnih manjšin v Sloveniji? Ta vidik je še posebej relevanten v primeru prej omenjenih konfliktov in napetosti. Posledično je glavni indikator tega vidika ugotovitev, ali so pripadniki manjšin večinoma predstavljeni kot problem, ki kakorkoli škoduje pripadnikom večine, ali pa kot žrtev, najverjetneje pripadnikov večine, državnih ustanov ali pa brezosebnih strukturnih okoliščin.
4. Ali so v množičnih medijih vključena tudi mnenja in pogledi etničnih skupin? Možen indikator te razsežnosti je lahko ugotovitev, ali kot vir informacij v prispevku nastopajo pripadniki etničnih manjšin. To je še posebej pomembno v primeru besedil, ki govorijo o napetostih, konfliktih itd.

Enota analize je bil objavljeni samostojni prispevek v mediju ne glede na zvrst in kot celota, kadar se je celoten prispevek kakorkoli nanašal na etnično manjšino, oz. del prispevka, kadar se je na etnične manjšine nanašal le njegov del. V nadaljevanju torej za enoto analize zaradi poenostavitve uporabljamo izraz »prispevek« in z njim zajemamo tako celotna besedila kot dele besedil, objavljene v časopisu oz. reviji (npr. novica, komentar, intervju, pismo bralca ipd.), tikati pa se je tak prispevek seveda moral manjšinske problematike.

---

1. Druge priloge Dela niso bile vključene v analizo, saj so večinoma namenjene specifičnim ciljnim skupinam, ki niso neposredno povezane s temo naše analize. Sobotna priloga je bila izbrana predvsem zato, ker ima relativno osrednji položaj v slovenskem (političnem) javnem diskurzu.

Ker je bil namen analize najti odgovore na prej navedena vprašanja, smo skušali z vidika teh vprašanj *razumeti* sporočila posamičnih prispevkov, iz česar logično izhaja uporaba kvalitativnega pristopa.² Ker pa za opredelitev medijske podobe manjšin potrebujemo tudi vsaj okvirno predstavo o razširjenosti in pogostosti določenih vrst besedil o etničnih manjšinah, smo na podlagi kvalitativne analize posamičnih prispevkov le-te razvrstili glede na kategorije oz. smo za vsako enoto analize izvedli postopek kodiranja po načelih, ki se navadno uporabljajo pri analizi besedil (glej Splichal 1990: 80 in dalje; primerjaj tudi van Dijk 1991: 9). Na tej podlagi je mogoča tudi preprosta kvantitativna analiza in prek nje vsaj zelo okvirna predstava o pogostosti posamičnih predstavitev etničnih manjšin v slovenskih medijih.

2.1 Obseg pozornosti

V analiziranem obdobju, tj. med 1. marcem in 31. majem 2005, smo našli 110 prispevkov, ki vsaj do določene mere obravnavajo etnične manjšine, njihove pripadnike in/ali medetnične odnose v Sloveniji. To število predstavlja nekaj več kot prispevek na izvod časopisa. Povprečna dolžina analiziranih prispevkov je 2.731 znakov s presledki. Velika večina prispevkov je razmeroma kratkih.

Hitro lahko opazimo pomembne razlike v količini prispevkov o različnih etničnih manjšinah. 52 % vseh prispevkov govori o romski manjšini. Večina ostalih se nanaša na etnične skupine iz republik bivše Jugoslavije, ki sicer v slovenski ustavi ali drugi zakonodaji niso formalno priznane kot (avtohtona) manjšina. Vključujejo Hrvate, Srbe in Bošnjake (ki so včasih opisani tudi kot Muslimani v etničnem smislu), Albance, Makedonce in Črnogorce. V analiziranem vzorcu skoraj vsi prispevki obravnavajo manjšine kot takšne, torej omenjajo te etnične skupine kot enovito kategorijo (in ne govorijo o posameznikih kot pripadnikih teh manjšin). Zaradi tega bo tudi za namene tega besedila skupina priseljenih Hrvatov, Srbov itd. obravnavana kot »neavtohtona manjšina iz bivše Jugoslavije«. To ne pomeni ignoriranja razlik med njimi, ampak preprosto to, da te razlike niso bile omenjene v analiziranem vzorcu. Med prispevki, ki govorijo o dveh ali več različnih manjšinah, jih 12 omenja Rome, 16 pa neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije.

Po drugi strani pa opazimo, da sta dve ustavno priznani manjšini – Madžari in Italijani – za splošne množične medije mnogo manj zanimivi. Najdenih je bilo le pet prispevkov, ki so govorili o madžarski manjšini, medtem ko je bila italijanska manjšina obravnavana le v dveh. Poleg tega so bili Madžari dvakrat omenjeni skupaj z Romi, tako Italijani kot Madžari pa so sicer v manjšem številu primerov omenjeni v primerjavi z Romi ali neavtohtonimi manjšinami iz bivše Jugoslavije.

Tudi poročanje o manjši etnični skupini slovenskih Nemcev, ki prav tako niso uradno priznana manjšina, je dokaj skromno. Omenjeni so bili le šestkrat: enkrat v povezavi z neavtohtonimi manjšinami iz bivše Jugoslavije, dvakrat samo posredno, dvakrat v

---

2. Zato na ravni posamičnega prispevka ne bi bil primeren (pozitivističen) kvantitativni pristop, ki se ga v literaturi pogosto razume pod pojmom »analiza vsebine« (glej npr. Weber 1990).

zgodovinskem kontekstu in enkrat v pismu bralca, ki trdi, da takšna manjšina pri nas sploh ne obstaja.

2.2 Kontekst

Morda je bolj kot ugotavljanje količine pozornosti, ki jo mediji namenjajo manjšinam, pomembno vprašanje, kdaj jim je medijska pozornost namenjena. Poročanje o manjšinah je odvisno od medijskega dojemanja pomembnosti tem. Turbulentne in dinamične situacije, konflikti, problemi, napetosti, obtoževanja, nepravilnosti, grožnje, strah ipd. so nedvomno dojeti kot mnogo zanimivejši v primerjavi z relativno statičnimi in konsenzualnimi situacijami. Obsežnega poročanja množičnih medijev o določeni manjšini zato ne moremo interpretirati kot indikatorja javne skrbi za določeno manjšino, temveč prej kot pokazatelja zanimivosti pojava za splošno javnost – skladno s tem, kar kot zanimivo opredelijo množični mediji. Na kriterij zanimivosti lahko do določene mere vpliva prilagajanje medijev tržni logiki. Če bi želeli oceniti dejanski vpliv tega procesa na medijsko poročanje o etničnih manjšinah, bi bile potrebne nadaljnje analize.

Merilo zanimivosti se zdi ključno pri pojasnjevanju intenzivnosti medijskega poročanja o »romskem problemu«. Gre za dvoumen koncept, ki sega od sočustvovanja do rasizma in namiguje tako na probleme (samih) Romov kot na probleme (drugih) z Romi. Poleg tega obdobje naše študije sovpada s konfliktom med Romi in ostalimi lokalnimi prebivalci glede prisostvovanja romskih otrok pri pouku v osnovni šoli Bršljin. Ta konflikt je bil deležen velike pozornosti, kar pojasnjuje pogostost prispevkov, ki omenjajo Rome v kontekstu izobraževanja. Poleg tega več kot polovica prispevkov o Romih govori o napetostih, konfliktih, problemih ali krivicah. Čeprav smo v analiziranem vzorcu našli tudi nekaj prispevkov o Romih, ki niso bili povezani s konfliktom v Bršljinu ali z drugimi konflikti, lahko domnevamo, da so bili tudi ti motivirani prav z dogodkom v Bršljinu. V prid te domneve govori porazdelitev prispevkov: ko je bil konflikt v Bršljinu – tako ali drugače – razrešen, je količina medijskega zanimanja za Rome pomembno upadla. To vsaj do določene mere potrjuje tezo, da »mediji pišejo o etničnih manjšinah samo, kadar so le-te vključene v določen konflikt« (Erjavec, Hrvatini in Kelbl 2000: 7). Koristnost takšne publicitete za etnične manjšine je vprašljiva. Če se neka skupina najpogosteje omenja v kontekstu napetosti, konfliktov in problemov, se lahko o njej oblikuje javna podoba problematičnosti, tudi če ta skupina v medijih ni izrecno predstavljena kot vzrok problemov. Če so omenjeni sklepi Erjavec, Hrvatini in Kelbl (2000) univerzalno veljavni, lahko rečemo, da se italijanska in madžarska manjšina v Sloveniji soočata z ravno nasprotnim problemom kot romska: pomanjkanjem medijske pozornosti zaradi odsotnosti konfliktov, napetosti ipd.

Madžari so najpogosteje omenjeni v kontekstu kulturnih tem (manjšinski jezik, kulturni dogodki) in gospodarskih tem (nizka zaposlenost pripadnikov manjšine). Dva od štirih prispevkov o Madžarih sicer tudi navajata določene konflikte – realne ali namišljene. V enem od prispevkov je novinar v mešanici poročila in komentarja obtožil nekatere slovenske Madžare »prekomernega izbruha nacionalnih (in nacionalističnih) čustev« med proslavljanjem njihovega nacionalnega praznika in dodal, da ima »takšno vedenje posameznikov« za posledico število pritožbe, ki jih je lokalno prebivalstvo

posredovalo županu (besedilo 70). Zanimivo pa je tudi omenjanje Madžarov v nekonfliktnih situacijah. Eno od teh besedil govori o njihovem uradnem srečanju s slovenskim predsednikom vlade med njegovim obiskom Prekmurja, drugo pa o proslavi njihovega nacionalnega praznika. V prvem primeru je na mestu gotovo vprašanje, ali so bili Madžari deležni medijske pozornosti kot manjšina ali pa preprosto zaradi rutinskega medijskega poročanja o obisku predsednika vlade v Prekmurju.

Drugi najpogostejši kontekst, v katerem se omenjajo etnične manjšine, je kontekst manjšinskih pravic. S to temo se ukvarja petina vseh analiziranih prispevkov. Prisotna je v več kot tretjini prispevkov, ki omenjajo neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije, in razen enega v vseh 14 prispevkih, ki hkrati govorijo o Romih in neavtohtonih manjšinah iz bivše Jugoslavije. Večina teh prispevkov zastopa stališče, da omenjene etnične manjšine ne uživajo določenih manjšinskih pravic, ali pa omenjajo vprašanje statusa posameznih pripadnikov teh manjšin, ki niso zaprosili za slovensko državljanstvo takoj po osamosvojitvi Slovenije (»izbrisani«).

Položaj je ravno nasproten v primeru ustavno priznane italijanske manjšine, katere pravice so omenjene le enkrat – v objavljenem pismu bralca, ki poudarja nekonsistentnost med obsegom pravic Italijanov v Sloveniji in Slovencev v Italiji. Ocenimo lahko, da eden glavnih problemov italijanske manjšine v Sloveniji ni pomanjkanje manjšinskih pravic, ampak razširjenost prepričanja, da ima ta manjšina več kot dovolj pravic in jim zaradi tega nadalje ni treba posvečati pozornosti. Erjavec, Hrvat in Kelbl (2000) menijo, da je prepričanje o močni »privilegiranosti« manjšin razširjeno tudi v primeru romske manjšine, vendar je v vzorcu, vključenem v našo analizo, takšno prepričanje o Romih popolnoma odsotno.

V vzorcu je bilo tudi manjše število primerov poročanja o kriminalnih aktivnostih z izrecnim omenjanjem etničnega izvora posameznega prestopnika (dva prispevka, ki zadevata »Hrvata«) ali akterjev, ki pripadajo romski etnični skupnosti in so označeni kot »poseben problem« (besedilo 168).

Skupna značilnost poročanja množičnih medijev o različnih etničnih manjšinah je dejstvo, da je medijska pozornost – vsaj do določene mere – pogojena z obstojem konflikta, napetosti, problema in podobno. Verjetno pa ta pogoj ni omejen zgolj na poročanja o manjšinam, ampak je značilen za poročanje množičnih medijev na splošno.

A tudi če poročanje temelji na tem (univerzalnem?) načelu, je opazno pomembno razlikovanje med poročaji o različnih manjšinah. Videti je, da Romi nimajo težav s pritegovanjem pozornosti množičnih medijev, vendar se v množičnih medijih pojavljajo večinoma v »problematičnih« situacijah. V primeru italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji pa po drugi strani lahko govorimo o pomanjkanju pozornosti splošnih množičnih medijev, čeprav lahko, kot bo to prikazano v nadaljevanju, ta manko delno kompenzirajo z lastnimi mediji.

2.3 Odnos do manjšin: žrtve ali problemi

V napetostih ali konfliktnih med manjšino in večinskim (lokalnim) prebivalstvom ali med manjšino in državnimi ustanovami novinarji in uredniki v besedilih navadno izrecno ne zastopajo ene ali druge strani. Vendar tudi ko domnevno ohranjajo nevtraln

stališče, lahko – namerno ali nenamerno – etnične manjšine predstavijo na različne načine, kar je odvisno od informacij, ki jih posredujejo, virov informacij, ki jih uporabijo ali izločijo, poudarijo ali marginalizirajo, razumejo kot relevantne ali nerelevantne.

Prevladujoč odnos do etničnih manjšin smo v obravnavanem vzorcu prispevkov, objavljenih v Delu, večinoma analizirali na posreden način, tako da smo iskali prisotnost naslednjih možnosti:

- manjšina ali pripadniki manjšin so večinoma predstavljeni kot žrtve: ali so opisani z izrazi diskriminacije, segregacije, marginalizacije, kot prikrajšani za manjšinske ali celo človekove pravice, in sicer zaradi namernih ukrepov (ali pomanjkanja ukrepov) slovenskih ustanov in/ali ostalega prebivalstva ali pa zaradi drugih (brezosebni) strukturnih razlogov;
- manjšina ali pripadniki manjšin so večinoma predstavljeni kot vzroki problemov za ostalo prebivalstvo; to implicira obraten položaj, v katerem so pripadniki večine predstavljeni kot žrtve pripadnikov manjšine.

Tabela 1: Kdo je žrtev?

	Pogostost	%
Žrtve so pripadniki manjšine	54	49,1
Žrtve so pripadniki večine	8	7,3
Žrtve so oboji	2	1,8
Žrtev ni nihče	43	39,1
Ni razvidno, ni jasno	3	2,7
Skupaj	110	100,0

Pogostost obeh tipov vsebine, ponazorjene v Tabeli 1, kaže, da je verjetnost, da bodo pripadniki manjšine predstavljeni kot žrtev, kar sedemkrat večja kot v primeru pripadnikov večine. Pomen te ugotovitve je treba podrobneje preučiti.

Najprej je smiselno preučiti razlike med manjšinami. Zaradi majhnega števila prispevkov, ki o njih poročajo, je težko sklepati, kakšen je prevladujoči odnos do italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji, na podlagi razpoložljivih objav pa lahko domnevamo, da navadno niso predstavljeni kot žrtve slovenskega večinskega prebivalstva ali ustanov. V članku z naslovom »Madžari odhajajo zaradi nerazvitosti« najdemo izjavo vodje krovne madžarske manjšinske organizacije o »slabi ekonomski situaciji, ki povzroča emigracijo pripadnikov manjšine,« in o problemih z ohranjanjem manjšinskega jezika. A tudi v tem primeru so pripadniki manjšine predstavljeni kot žrtve neke strukturne sile in ne kot žrtve namernega delovanja nekoga drugega. Pripadniki italijanske manjšine v analiziranem vzorcu niso bili nikoli predstavljeni kot žrtve.

Ali je takšno stališče prevladujoče tudi, ko govorimo o drugih etničnih manjšinah v Sloveniji? Sklepi medijske analize, ki so jo izvedle Erjavec, Hrvat in Kelbl (2000), kažejo, da so Romi najpogosteje predstavljeni kot problem (za večino) in ne kot žrtve.

Primere takšnega diskriminatornega medijskega poročanja o romski manjšini lahko najdemo tudi v našem vzorcu. Prispevek z naslovom »OŠ Bršljin: Ni razloga za ministrov obisk« npr. predstavi samo probleme, ki jih ima večina z manjšino, in pri tem navaja trditve o stiskah lokalnega prebivalstva in problemih z Romi v lokalnem okolju (besedilo 5). Drug prispevek poroča: »Neromski starši, med katerimi so mnogi nezadovoljni že zaradi mučne sosesčine z Romi v naselju Brezje, so vse bolj prepričani, da je zaradi tako velikega števila romskih otrok moten pouk njihovih lastnih otrok« (besedilo 11). V novinarskem komentarju, ki sledi, lahko najdemo močno strinjanje z zahtevami neromskih staršev, da se večina romskih otrok pošlje tudi v druge osnovne šole, saj »ta zahteva izhaja iz stiske staršev, ki jih skrbi za znanje, prihodnost in varnost svojih otrok« (besedilo 13). Opazen je tudi vtis, da so težave z izobraževanjem Romov samoumevne. Članek z naslovom »Z Romi v kočevskih osnovnih šolah ni večjih težav« nakazuje, da so težave z Romi nekaj samoumevnega (»Seveda so problemi«), medtem ko besedilo dejansko govori o tem, da »nimajo večjih problemov« (poudarila M. M. in B. R., besedilo 73). Celo novinar, ki poskuša sočustvovati z Romi, lahko postane žrtev lastnih etnocentričnih predsodkov, ko opisuje skupino osem- in devetletnih romskih otrok kot »popolnoma nesocializiran/ih/« (besedilo 63).

Vendar takšnega odnosa ne moremo opredeliti kot tipičnega za analizirani vzorec. Med 72 prispevki, ki govorijo ali izključno o Romih ali o Romih v kombinaciji z drugimi etničnimi skupnostmi (večinoma v povezavi z neavtohtonimi manjšinami iz bivše Jugoslavije), jih samo 7 % predstavi pripadnike večine kot žrtve problemov s pripadniki manjšine, v 2 % prispevkov pa so kot žrtev predstavljeni tako pripadniki manjšine kot večine. Po drugi strani pa 40 prispevkov opisuje Rome kot žrtve različnih pojavov, kot so npr. segregacija, nestrpnost ali diskriminacija s strani večinskega prebivalstva ali državnih ustanov, poudarjeno je pomanjkanje manjšinskih pravic, vplivi nekaterih strukturnih sil ipd.

Tabela 2: Pogostost nekaterih konceptov, ki opisujejo odnos večine ali ustanov do manjšin v Sloveniji.

Koncept	Koncept je omenjen v odnosih do romske manjšine in neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije.	Zanikanje obstoja koncepta v odnosih do romske manjšine in neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije.
Nestrpnost	22	2
Diskriminacija	25	2
Segregacija	13	7
Rasizem	3	3

Gostoto zaskrbljenosti glede nepravilnega ravnanja večine do manjšine lahko merimo s preštevanjem besed, kot so *nestrpnost*, *diskriminacija*, *segregacija* ali *rasizem*, kot je prikazano v Tabeli 2. V vseh primerih, kjer so te besede uporabljene, so pripadniki manjšine jasno predstavljeni kot žrtev pripadnikov večine. Obsežna uporaba teh kon-

ceptov v javnem diskurzu kaže na dokaj močno javno zaskrbljenost za položaj romske manjšine in neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije.

Vprašanje pa je, kako interpretirati zanikanje, da so nekatera stališča (ali prakse) nestrpna, diskriminatorna, rasistična ipd. Erjavec, Hrvatin in Kelbl (2000: 28) so izpostavile, da je »zanikanje netolerantnosti tipična strategija pozitivne samoreprezentacije (nestrpne) večine«. Njihova interpretacija je do določene mere pravilna, vendar lahko pojav velikega števila besedil, ki vsebujejo zanikanje nestrpnosti ipd., interpretiramo tudi kot znak močnega javnega zavračanja takšnega pojava. Če ne bi bilo močnega javnega konsenza o obsojanju nestrpnosti in segregacije, tudi ne bi obstajala potreba po zanikanju takih pojavov.

Razlogi razhajanja v ugotovitvah v primerjavi z zgodnejšo študijo Erjavec, Hrvatin in Kelbl (2000) so lahko naslednji:

- razlike v vzorcu, saj so Erjavec, Hrvatin in Kelbl v analizo vključile več raznolikih medijev, med njimi tudi rumeni tisk;
- možne razlike v uporabljeni metodologiji in interpretaciji;
- nekatere dejanske spremembe v smeri bolj »politično korektnega« javnega diskurza.

A pri razglasitvi zmage »besedišča pravic« nad »besediščem sovraštva« (»hate speech«) v diskurzu o etničnih manjšinah previdnost ni odveč. Izpostaviti je treba tudi, da so pravice manjšin močno poudarjene predvsem v diskurzu na relativno abstraktni ravni, medtem ko nestrpnost in predsodki postanejo bolj opazni, ko govorimo o specifičnih, praktičnih rešitvah.

2.4 Stališča manjšine

Končno je ključno tudi, ali je manjšina povabljen k predstavitvi svojih stališč in ali so v prispevku vključene tudi različne izjave pripadnikov manjšin ali njihovih predstavnikov. Ponovno je pri italijanski in madžarski manjšini težko govoriti o trdnih ugotovitvah. V analiziranem vzorcu namreč ne najdemo »klasičnih« poročil o italijanski manjšini, temveč prispevki temeljijo na mnenjih ali so pisma uredniku. Uradni predstavniki madžarske manjšine so izrecno omenjeni v prispevkih o manjšinah, ne pa v komentarjih in v besedilih, ki so kombinacija poročanja in mnenja. Isto velja za besedila o nemški etnični manjšini. Opazimo pa, da so člani ali predstavniki te manjšine v večini primerov analiziranega vzorca omenjeni kot vir informacij.³

Med 72 prispevki o Romih (kjer so obravnavani samo Romi ali v kombinaciji z drugimi manjšinami) samo v 15 prispevkih najdemo izjave pripadnikov ali predstavnikov romske manjšine. Erjavec, Hrvatin in Kelbl (2000: 13–14), ki sicer uporabljajo drugačne metode štetja virov, pridejo do podobnega sklepa, namreč, da so pripadniki ali predstavniki etničnih manjšin kot vir informacij v prispevkih navadno zapostavljeni. Avtorice navajajo, da so bili Romi kot vir vključeni le v 12,4 % vseh v prispevkih omenjenih virov.

3. V zvezi z relevantnostjo (ne)navajanja pripadnikov ali predstavnikov manjšin kot vira glej tudi van Dijk (1991: 154 in dalje).

Takšno stanje lahko deloma povežemo s slabše razvito sposobnostjo organiziranja manjšin, na kar opozarjajo tudi prej omenjene avtorice.⁴ Problem pa se zdi še bolj pereč v primeru neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije, ki so bile omenjene v skupaj 35 prispevkih analiziranega vzorca, pri čemer pa so le v treh prispevkih pripadniki ali predstavniki teh manjšin navedeni kot vir informacij.⁵

3 Etničnost v različnih množičnih medijih: Mladina in Mag

V predhodni analizi smo se ukvarjali z medijsko podobo manjšin in interpretacijami vsebin poročanja o manjšinah v časniku Delo kot primeru vplivnega in relevantnega dnevnika. Vendar je takšna analiza za pojasnjevanje kompleksnega fenomena etničnosti v množičnih medijih nezadostna. V obsežnejšo analizo bi bilo treba vključiti ne samo druge tipe tiskanih medijev, ampak tudi različne tipe elektronskih medijev, vključujoč televizijo, radio in internet. Tako obsežna analiza pa bi bila, predvsem z vidika virov, za namene tega članka prezahtevna. Zato se bomo omejili na kratko analizo dveh pomembnejših tedenskih revij. Čeprav gre za ozek spekter raziskovanja, lahko takšna analiza vendarle ponudi nekatere pomembne vpoglede v možne razlike med mediji. Obravnavali bomo torej tedenski reviji Mag in Mladino. Primerjava je relevantna tudi zaradi tega, ker se z omenjenima revijama povezuje tudi reprezentacija dveh delov političnega spektra. Mladina je tednik, ki izhaja še iz socialističnega obdobja – kjer je zavzemal kritično držo do komunistične oblasti – in je danes opredeljen kot levo usmerjeni tednik. Mag je po drugi strani opredeljen kot desno usmerjeni tednik.

3.1 Razlike v pozornosti, namenjeni manjšinam

V obdobju trajanja študije, tj. med 1. marcem in 31. majem 2005, lahko med obema tednikoma opazimo pomembne razlike glede obsega pozornosti, posvečene manjšinski tematiki. Medtem ko so bile v Mladini omenjene različne manjšine v 50 prispevkih, je Mag omenjal manjšine le v 15 prispevkih.⁶ Pregled jasno pokaže, da Mladina sistematično poroča o vprašanih, povezanih z manjšinami (ne samo etničnimi, ampak tudi drugimi manjšinami), medtem ko to za Mag ne velja. Manjšine so bile večinoma omenjene v primerih, ko je prispevek obravnaval specifično tematiko, npr. izobraževanje Romov ali vprašanje »izbrisanih«. Obstajajo tudi izvodi Maga, v katerih manjšine sploh niso

-
4. Pri sposobnosti samoorganiziranja manjšin obstajajo velike razlike. Italijanska in madžarska manjšina sta bistveno boljše samoorganizirani kot npr. neavtohtone manjšine iz nekdanje Jugoslavije. Velika razlika tako obstaja tudi med Romi iz severovzhodne Slovenije, ki so razmeroma dobro organizirani, in Romi iz jugovzhodne Slovenije, ki imajo s tem še velike težave.
  5. Na zmožnost samoorganiziranja vpliva tudi podpora matičnih domovin. V primeru obeh ustavno priznanih avtohtonih manjšin obstaja velika podpora s strani matičnih domovin. Veliko podporo s strani Avstrije, Nemčije in tudi italijanske regije Južne Tirolske prejema tudi nemška skupnost. V primeru neavtohtonih manjšin iz bivše Jugoslavije je ta podpora veliko manjša, v primeru romske manjšine pa zaradi njihovega specifičnega položaja tovrstna podpora sploh ni možna.
  6. Zaradi takšnega razmerja lahko nastanejo določene težave pri statističnih izračunih. Vendarle menimo, da analiza lahko ponudi zanimiv vpogled, še posebej v primerjavi z dnevnim časopisom Delo.

bile omenjene, v ospredju pa so bile druge teme. V Magu v povprečju manjšine omenja en prispevek na izvod, kar je primerljivo z dnevnikom Delo, medtem ko v Mladini v povprečju manjšinsko tematiko obravnavajo kar štirje prispevki na izvod.

Razlike v zanimanju obeh revij postanejo še bolj poudarjene, če primerjamo dolžino prispevkov, ki obravnavajo manjšine. Ker je v revijah na splošno prisotnih manj poročil in več komentarjev ali mešanih pristopov (poročilo in komentar),⁷ je utemeljeno pričakovati, da bo povprečna dolžina takšnih besedil v obeh revijah daljša kot v Delu (torej daljša od 2.731 znakov s presledki). Vendar je ta hipoteza potrjena le pri Mladini, kjer je povprečna dolžina takšnih besedil 3.505 znakov s presledki, medtem ko je v Magu le 1.627. Podrobnejši pregled podatkov omogoči ugotavljanje razlogov za takšno stanje. V Magu sta se zaradi skromnejšega zanimanja za te teme pojavili le dve daljši besedili (s približno 5.000 in 7.500 znaki), ki se ukvarjata s politično relevantnimi temami (izobraževanje in druge pravice Romov ter »izbrisanih«). Na splošno lahko ugotovimo, da so manjšine omenjane v širšem kontekstu drugih političnih dogodkov. Mladina na drugi strani manjšinsko tematiko obravnava mnogo obsežneje. V obdobju trajanja študije se je v reviji pojavilo kar nekaj daljših prispevkov, pri čemer jih je 17 daljših od 5.000 znakov s presledki.

Ali v obsegu poročanja o različnih etničnih manjšinah obstajajo pomembne razlike? Če primerjamo avtohtoni in visoko zaščiteni italijansko in madžarsko manjšino, ne opazimo posebnih razlik. V obdobju trajanja študije sta bili omenjeni manjšini v obeh analiziranih revijah skoraj prezrti (italijanska manjšina se sploh ne omenja, medtem ko se madžarska manjšina pojavlja le v krajšem besedilu), majhna in pogosto prezrta avtohtona nemška manjšina pa je bila enkrat omenjena le v Mladini.

Podobno kot v dnevniku Delo je večina prispevkov govorila o Romih in neavtohtonih manjšinah iz republik bivše Jugoslavije.⁸ V Magu 40 % besedil govori o Romih, 40 % pa jih obravnava »izbrisane«. V Mladini so ti deleži nekoliko nižji: 36 % besedil obravnava Rome, medtem ko se 26 % besedil nanaša na neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije. Razlogi za te razlike so lahko, prvič, razlike v tipu medija, in drugič, razlike v temah, na katere se obe tedenski reviji osredotočata. Kot je bilo že omenjeno, lahko večino besedil v Delu uvrstimo med poročila, najbolj izpostavljena pa je bila romska tematika, saj je v tem obdobju prihajalo do konfliktov, v nekaterih primerih tudi do fizičnih obračunavanj med to manjšino in večino.

7. V Delu lahko 68 % prispevkov uvrstimo med poročila in le 17 % med komentarje ali mešanico komentarja in poročila. V Magu lahko 47 % prispevkov, ki omenjajo etnične manjšine, opredelimo kot mnenja, 20 % pa kot kombinacijo poročila in mnenja. V Mladini lahko 36 % vseh prispevkov, ki omenjajo manjšine v obdobju poteka študije, opredelimo kot mnenje, 36 % pa kot kombinacijo mnenja in poročila.

8. Manjšine iz bivše Jugoslavije se omenjajo na različne načine, v prispevkih pa so se najpogosteje pojavljale v povezavi z »izbrisanimi«. Pri teh gre za administrativno dejanje izbrisa iz registra stalnih prebivalcev tistim začasnim prebivalcem Slovenije, ki so bili rojeni v drugih republikah Jugoslavije in v letu 1991 niso zaprosili za državljanstvo, s čimer so jim bile odvzete pravice, ki izhajajo iz naslova državljanstva. To se na splošno, vendar ne izključno, nanaša na ljudi iz bivših republik Jugoslavije.

Ker je več komentarjev kot poročil, je prisotnost romske manjšine v obeh tednikih nekoliko nižja. A če primerjamo oba tednika, opazimo, da med objavljenimi prispevki obstajajo pomembne razlike. Mladina se namreč na splošno obsežneje ukvarja z manjšinskimi pravicami (40 % vseh besedil), medtem ko je Mag bolj usmerjen v obravnavo političnih razsežnosti teh vprašanj, zaradi sovpadanja z incidentom v osnovni šoli Bršljin pa je vključena tudi izobraževalna problematika. Več besedil o obeh manjšinah in manjšinah na splošno torej najdemo v Mladini (34 % vseh besedil), medtem ko sta bila v Magu objavljena le dva takšna prispevka (13 %).

3.2 Razlike v odnosu do manjšin

Nadaljujmo z analizo odnosa do manjšin v dnevniku Delo. Čeprav obstajajo med dnevnimi in tedenskimi mediji pomembne razlike, večina prispevkov, ki omenjajo manjšine v vseh analiziranih medijih, govori o odnosu med manjšino in večino (68 % v Delu, 92 % v Mladini in 87 % v Magu). Opazne pa so razlike v razumevanju tega odnosa. V dnevnem časopisu je v primerjavi z obema tednikoma (glej Tabela 3) mnogo manj pozornosti namenjene konfliktu, kar nam potrjuje tudi preprosta bivariatna mera. Cramerjev koeficient V znaša 0,413 ob signifikanci 0,000.

Tabela 3: Ali v odnosu med manjšino in večino obstajajo kakršnikoli konflikti?

	Delo	Mag	Mladina
Ne	54,5 %	20,0 %	12,0 %
Da	45,5 %	80,0 %	88,0 %

Zanimivo je videti, kdo je razumljen kot žrtev. Iz Tabele 4 je mogoče razbrati razlike med obravnavanimi mediji. Še posebej očitna je razlika med Mladino, ki na splošno kot žrtev predstavlja manjšino, in Magom, kjer dojemanje pripadnikov manjšine kot žrtve najdemo le v enem od štirih sporočil. Ta primerjava ne podpira ugotovitev Erjavec, Hrvat in Kelbl (2000), da so Romi (ali pripadniki drugih manjšin) v glavnem predstavljeni kot problem. Pravzaprav takšnih sporočil v Mladini sploh ne najdemo, medtem ko lahko kot takšno označimo le eno sporočilo v Magu. Tudi v tem primeru so razlike statistično pomembne ($V = 0,358$ ob signifikanci 0,000).

Tabela 4: Kdo je žrtev?

	Delo		Mag		Mladina	
	Število	%	Število	%	Število	%
Žrtev so pripadniki manjšine	40	45,5	4	26,7	41	82,0
Žrtev so pripadniki večine	8	9,1	1	6,7	0	0,0
Žrtev so oboji	2	2,3	1	6,7	2	4,0
Žrtev ni nihče	35	39,8	6	40,0	0	0,0
Ni dostopno, ni jasno	3	3,4	3	20,0	7	14,0

Opazimo tudi, da so pripadniki manjšin v analiziranih prispevkih le redko omenjeni kot viri informacij. Mladina in Delo omenjata manjšinske vire v 22 % vseh prispevkov, ki obravnavajo manjšine. To nadalje kaže, da stališča manjšin samih v množičnih medijih večinoma niso upoštevana, kar je značilno tudi za tu obravnavana tedenska medija. Pri tem vprašanju nismo zaznali statistično pomembnih razlik med tremi obravnavanimi mediji ($V = 0,055$ ob signifikanci 0,771).

Tabela 5: Ali je med viri, ki so omenjeni v prispevku, tudi pripadnik ali predstavnik manjšine?

	Delo	Mag	Mladina
Ne	77,3 %	85,7 %	78,0 %
Da	22,7 %	14,3 %	22,0 %

Pri vseh treh analiziranih medijih – če se navežemo na Grossa (1998: 89) – gre seveda za obravnavo manjšine s strani pripadnikov večine. V nadaljevanju se bomo dotaknili še medijev, ki obravnavajo manjšino z vidika manjšine in so namenjeni manjšini.

4 Etničnim manjšinam namenjeni množični mediji

4.1 Manjšine in medijska politika

Slovenska država avtohtone in priseljene etnične manjšine obravnava ločeno. Romska manjšina je ustavno priznana kot avtohtona, iz česar izhajajo določene pravice, ki pa so v primerjavi z italijansko in madžarsko manjšino mnogo manjše. Ostale manjšine so s tega vidika skoraj prezrte. Ta razločevalni odnos je bil prisoten v vseh slovenskih ustavah (iz let 1947, 1974, pa tudi v prvi slovenski ustavi po osamosvojitvi), medtem ko poskusov ukinjanja pravic teh manjšin skoraj ni bilo.⁹ Posledično vsa slovenska zakonodaja, ki se nanaša na posebne pravice, obravnava predvsem prej omenjeni manjšini – italijansko in madžarsko, kar velja tudi za področje medijskih politik.

Zakon o medijih zagotavlja podporo italijanski, madžarski in tudi romski manjšini v Sloveniji (člen 4). Čeprav ta zakon ščiti slovenski jezik, dopušča uporabo italijanskega in madžarskega jezika tudi v oglasih (člen 51), če sta ciljna javnost programa ti dve manjšinski skupnosti (člen 5.). Če so množični mediji namenjeni eni od obeh manjšin, se od urednika zahteva tekoče obvladanje italijanskega ali madžarskega jezika (člen 19). Država tudi financira vzpostavljanje ustrezne infrastrukture (člen 68 in 110). Tako so italijanski in madžarski programi del javnih radijskih in televizijskih dejavnosti v Sloveniji. Poleg tega lahko lokalne radijske in televizijske postaje v območjih, kjer tradicionalno živi manjšinsko prebivalstvo, pridobijo poseben status, a le če v program vključujejo vsebine, namenjene italijanski in madžarski (pa tudi romski) manjšini (člen 78). Poleg tega manjšinskim radijskim postajam ni treba izpolnjevati kvot o minimalnem deležu predvajane glasbe v slovenskem jeziku (člen 86 in 92). Za več informacij

9. V preteklih desetletjih je bilo le nekaj zahtev po (delni) odpravi pravic avtohtonih manjšin (Devetak 1999: 257).

o zakonodaji, povezani z varovanjem manjšinskih in jezikovnih pravic v medijih v Republiki Sloveniji, glej Žurej (2004).

Italijanska in madžarska manjšina sta torej na področju medijske politike deležni obsežnih pravic. Radijski program italijanske manjšine, ki nastaja v okviru regionalnega radio-televizijskega centra v Kopru, kjer živi večina Italijanov, obsega 18 ur dnevnega programa, kar je na teden 126 ur programa. Televizijski program obsega 9 ur ob torkih, sredah, petkih, sobotah in nedeljah in 7,5 ur ob ponedeljkih in četrtnkih. Ta ustanova je del storitev javne RTV Slovenije. Kot takšna se financira iz prispevkov, ki jih morajo za javne storitve plačati vsi lastniki televizorjev, kot tudi iz drugih javnih virov. Program pripravljata 202 oseb, pri čemer jih je 152 polno zaposlenih. Program italijanske manjšine nadalje prek Urada Vlade Republike Slovenije za narodnosti sofinancira Republika Slovenija. Republika Slovenija sofinancira tudi za italijansko manjšino v Sloveniji relevantno založbo EDIT na Hrvaškem (Reka), čeprav doslej mednarodni dogovor o tem še ni bil sprejet.

Podobno je urejeno izvajanje medijskih pravic madžarske manjšine. Njihovi radijski in televizijski programi nastajajo po okriljem regionalnega centra RTV Slovenije v studiu v Lendavi. Radijski programi v madžarskem jeziku trajajo 13 ur in 15 minut dnevno, medtem ko je televizijski program omejen na predvajanje oddaje Mostovi – Hidak na nacionalnem kanalu in regionalnem kanalu v Mariboru. Predvaja se štirikrat tedensko (poleti trikrat tedensko). Sistem financiranja je enak kot pri italijanski manjšini. V ustvarjanje programa je vključenih 127 posameznikov, 25 jih je polno zaposlenih.

Druge manjšine v Sloveniji so na področju množičnih medijev deležne mnogo manjših pravic. To se nanašajo tudi na romsko prebivalstvo, edino preostalo manjšino, ki je poleg italijanske in madžarske omenjena v slovenski ustavi in ki je v takšni ali drugačni obliki deležna tudi kolektivne zaščite. Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije v zadnjem času Romom posveča več pozornosti, kar se kaže v financiranju različnih dejavnosti krovne organizacije Zveze Romov Slovenije. Ministrstvo tako npr. sofinancira romski časopis *Romano Them*. Občasno so na kanalih javne televizije predvajane tudi informacije v romskem jeziku. Že vrsto let je na področjih z največjo gostoto Romov na dveh regionalnih radijskih postajah predvajan program v romskem jeziku v obsegu ene ure tedensko. Od leta 2002 so se na regionalnih televizijskih kanalih začele pojavljati tudi tematske oddaje.

Preostale manjšine na področju množičnih medijev niso deležne posebne kolektivne zaščite. Kot je bilo že omenjeno, ima priznavanje »dveh in pol« nacionalnih manjšin (Rončević 2005: 196) pomembne praktične posledice. Namreč, čeprav je slovenska zakonodaja skladna z vsemi mednarodnimi pogodbami in ustavnimi listinami o pravicah manjšin, te pravice veljajo le za majhen segment njenega manjšinskega prebivalstva.¹⁰ Ustanove, ki izdajajo množične medije drugih manjšin, so popolnoma odvisne od lastnih

---

10. Italijanska in madžarska manjšina predstavljata le 0,48 % celotnega prebivalstva Slovenije. Skupaj z Romi gre za 0,7 % prebivalcev. In kar je še pomembnejše, italijanska in madžarska manjšina predstavljata le 6,8 % vseh manjšincev v Sloveniji. Tudi če vključimo Rome, to še vedno pomeni, da več kot 90 % pripadnikov manjšin ni deležnih kolektivnih pravic.

sposobnosti organiziranja in poslovanja ter so le deloma financirane s strani Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

4.2 Množični mediji manjšin in razlike med etničnimi manjšinami

Ocenimo lahko, da splošni mediji v Sloveniji navadno ne izražajo identitete in interesov etničnih manjšinskih skupin, saj:

- le redko pišejo oz. govorijo o italijanski, madžarski ali nemški manjšini in njihovem odnosu do večine; te teme preprosto niso dojete kot relevantne (Gosselin 2003: 9);
- ne poročajo o težavah Romov, temveč Rome navadno predstavijo v kontekstu konfliktov, napetosti, groženj, strahu in podobnih problemov;
- čeprav v mnogi primerih izražajo sočutje z Romi ali neavtohtonimi manjšinami iz bivših držav Jugoslavije in poudarjajo pomanjkanje manjšinskih pravic, zelo redko predstavijo mnenja in poglede same manjšine.

Izražanje identitete in interesov etničnih manjšin je torej odvisno predvsem od njihovih lastnih medijev, to pa pomeni, da v Sloveniji prevladuje tako imenovana paralelna, ne pa integrativna manjšinska medijska strategija (Gosselin 2003: 34–35).

Čeprav ima Slovenija relativno dobro razvite strukture institucionalne podpore, namenjene manjšinskim medijem, se dejanska moč medijev med različnimi manjšinami pomembno razlikuje in je odvisna ne samo od institucionaliziranega statusa določene manjšine, temveč tudi od njenih notranjih kapacitet in nekaterih drugih okoliščin. Velike razlike med manjšinami na tem področju so predstavljene v Tabeli 6.

Privatizacija in vse večja tržna usmerjenost medijev nista bistveno vplivali na delovanje manjšinskih množičnih medijev, saj so ti še vedno v največji meri financirani iz javnih (državnih in lokalnih) virov.

Ker so manjšinski mediji večinoma odvisni od javnih sredstev, ki jih zagotavlja država, bi pričakovali, da med uradno priznanimi manjšinami in ostalimi obstajajo bistvene razlike. Čeprav so te razlike očitne, saj npr. nepriznane etnične skupine, tj. neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije in nemška manjšina, sploh nimajo elektronskih medijev, pa lahko opazimo tudi velike razlike med ustavno priznanimi manjšinami.

Čeprav Romi niso deležni istih formalnih manjšinskih pravic kot Italijani in Madžari, so vendarle ustavno in zakonsko priznana manjšina. Primerjava romskih medijev z mediji, ki jih imajo Italijani in Madžari, razkrije velike razlike. Romska manjšina ima npr. na razpolago 6.300-krat manj lastnega televizijskega programa kot italijanska in 200-krat manj kot madžarska manjšina. V primerjavi z italijanskimi dnevnicami in madžarskimi tedenskimi časopisi romski tiskani mediji izhajajo le nekajkrat letno.

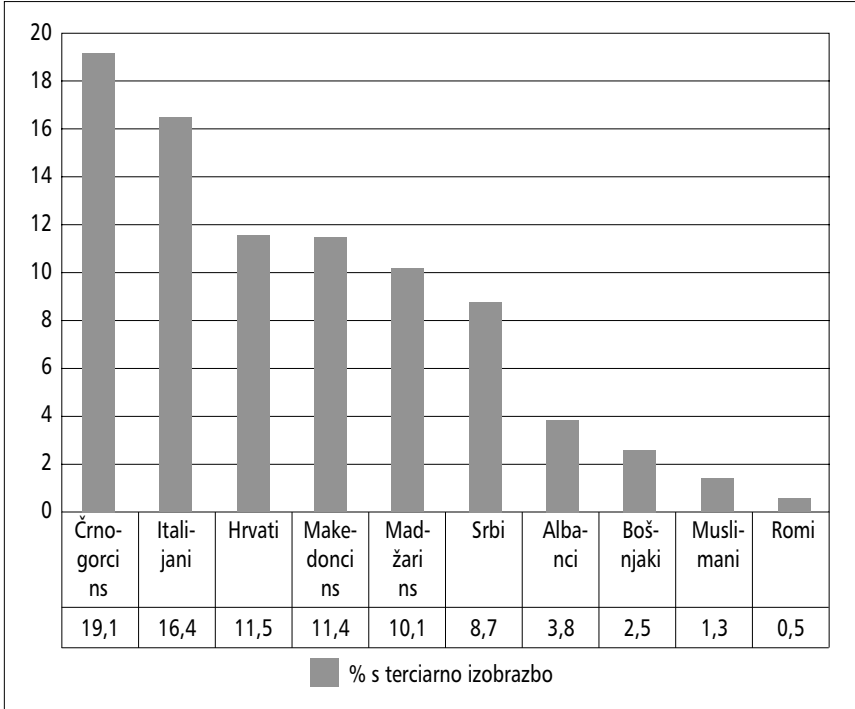
Table 6: Mediji etničnih manjšin v Sloveniji.

	Italijanska manjšina	Madžarska manjšina	Romi	Neavtohtone manjšine iz bivše Jugoslavije	Nemška manjšina
Tedensko število ur televizijskega programa	63 (TV Koper / Capodistria, italijanski program)	2 (program Studia Lendava)	0,1 (TV As)	0	0
Tedensko število ur radijskega programa	126 (Radio Capodistria)	93 (Radio MMR)	okrog 2 (Radio Murski val, Studio D)	0	0
Dnevni tiskani množični mediji	La Voce del Popolo	/	/	/	/
Tedenski tiskani množični mediji	/	Népujság	/	/	/
Ostali tiskani množični mediji	Panorama (vsake 14 dni)	Muratáj (kulturna revija, ki izhaja dvakrat letno) Naptár	Romano Them (približno trikrat letno) Romske novice (enkrat letno, večinoma v slovenskem jeziku)	Bošnjaški: Bošnjak (tri- do štirikrat letno)	Bakh (štirikrat letno)
	La Battana (štirikrat letno)			Srbski: Beseda (izhaja neredno)	
	Arcobaleno				
	Lasa pur dir (lokalna kulturna revija)				
	3 lokalni časopisi (Voci della Medussa, Informatore, Il Trillo)				

Vir: Prilagojeno po Gosselin 2003: 10–13, 18; Pavšič 2002: 48–53; lastni izračuni.

Velikost manjšine na medije, ki se je tičejo, ne vpliva, saj ima najmanjša ustavno priznana etnična manjšina – Italijani – najbolj razvite manjšinske medije (čeprav jih dejansko delijo z italijansko manjšino na Hrvaškem), medtem ko imajo med ustavno nepriznanimi skupinami Nemci mnogo bolj organizirane tiskane medije kot pa npr. številčnejše priseljenjske skupine iz bivše Jugoslavije.

Graf 1: Odstotek pripadnikov etničnih manjšin s terciarno izobrazbo po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002.

Vir: Prirjeno po Šircelj 2003: 132.¹¹

Ponazorjene razlike so lahko plod raznovrstnih dejavnikov, med katere lahko vključimo odnos večine do manjšine, zunanjo podporo manjšinam, priljubljenost manjšinskega jezika pri slovenski večini (kar lahko v veliki meri pojasni razlike med razvojem medijev italijanske in madžarske manjšine) itd.

Še posebno pomembna je strateška kompetenca manjšine, kar vključuje tako njihove tehnokratske kompetence kot socialni kapital. Strateške kompetence so lahko bistvene tako pri razvoju manjšinskih množičnih medijev kot pri uspešnem komuniciranju z množičnimi mediji na splošno. Tehnokrasko kompetenco lahko izmerimo z doseženo ravno izobrazbe. Kot je prikazano v Grafu 2, med manjšinami obstajajo jasne razlike. Ta podatek lahko do določene mere pomaga pri pojasnjevanju razlik med tehnokraskim potencialom različnih manjšin, kar je še posebno očitno v primeru Romov.

11. V popisu je bila velikost romske skupnosti močno podcenjena, vendar ni verjetno, da bi bila izobrazbena raven Romov, ki niso bili vključeni v uradne evidence, bistveno višja od vključenih. Osebe romskega izvora, ki se v popisu niso opredelile za Rome, lahko v večini primerov pojmujejo kot »izgubljene« za etnično skupnost ne glede na to, kako visoko raven izobrazbe so dosegli.

Druga razsežnost, ki lahko pripomore k pojasnjevanju razlik med manjšinami pri nas, je socialni kapital. Podatki o socialnem kapitalu manjšin, ki so predmet naše razprave, niso na voljo (npr. podatki o generaliziranem zaupanju med Romi). Raznovrstni posredni in predvsem narativni dokazi pa kažejo na dokajšnje pomanjkanje socialnega kapitala med Romi v Sloveniji. Ob svetovnem dnevu Romov slovenska romska skupnost npr. ni bila sposobna organizirati niti enotne proslave. Namesto tega sta se zgodila dva dogodka, kar priča o regionalni ločenosti Romov (»Romi potrebujejo več izobrazbe«, Delo, 11. april 2005). To pa ni edina delitev. Tatjana Vonta (2005), strokovnjakinja za vzgojo in izobraževanje romskih otrok, opozarja, da »romske skupnosti niso homogene in da med njimi – tudi v isti skupnosti – obstajajo številna nasprotja in nesoglasja, ki jim onemogočajo, da bi se notranje organizirali«.

Podobno razkrivajo ambivalenten odnos Romov do lastne skupnosti nekateri intervjuji z njimi. Eno od izrecno rasističnih izjav je dala pripadnica romske skupnosti: »Čeprav sem Rominja, so zame vsi Romi gnoji! Če se morajo vsi prilagajati, zakaj se Romom ne bi bilo treba?« (Čakarić in Žižek 2005). Takšna stališča razkrivajo, da prihaja pri romski manjšini do določene stopnje ponotranjenja (negativnega) odnosa večine, kar lahko razdiralno vpliva na vzajemno zaupanje in vzpostavljanje omrežij znotraj skupnosti.

Problematičnost samoorganizacije Romov lahko povežemo s pomanjkanjem tehno-kratskih kompetenc in socialnega kapitala. Janez Obreza, direktor Urada Vlade Republike Slovenije za narodnosti, pravi, da se urad »intenzivno ukvarja s strukturami romskih organizacij, tako da bi država dobila enakovrednega partnerja. Kot je zapisano v ustavi, bi bili Romi obravnavani na enak način kot italijanska ali madžarska /.../ skupnost, če bi država na njihovi strani imela parterja« (Obreza v Albreht 2005). Podobno Gosselin v svoji analizi etničnih manjšinskih medijev ugotavlja, da so Romi deležni le manjšega deleža virov Oddelka za manjšinske kulturne dejavnosti kot vzrok pa navaja pomanjkanje organizacijske in mobilizacijske sposobnosti (Gosselin 2003: 37).

Ker lahko manjšinski mediji prispevajo k razvoju manjšinskih strateških kompetenc, lahko v odnosih med mediji in kompetencami prihaja do pozitivnega (kot v primeru slovenskih Italijanov) ali pa negativnega vzajemnega učinkovanja (kot v primeru slovenskih Romov).

5 Zaključek

Ali lahko na podlagi analize potrdimo obe hipotezi? V zvezi s prvo hipotezo je analiza medijev jasno pokazala, da v Sloveniji ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih manjšin. Manjšine v medijih niso predstavljene kot manjšine na splošno, ampak nastopajo v kontekstu različnih tem, ki so povezane z aktualnim političnim dogajanjem, in jih v njihovem nanašanju na specifično temo ne moremo ločiti od določene manjšine ali manjšin. Posledično obstajajo med medijskimi podobami posameznih manjšin v Sloveniji velike razlike. Poleg tega je koristnost takšne medijske pozornosti vprašljiva, saj se navadno nanaša na probleme, napetosti in konflikte.

V kontekstu preverjanja prve hipoteze je treba izpostaviti, da se italijanska in madžarska manjšina v medijih skoraj ne pojavljata. Vzrokov za to je več, vsekakor pa je

pomembno, da v odnosu med tema manjšinama in večino ne prihaja do konfliktov. To je vsaj do neke mere pogojeno tudi z dejstvom, da je položaj teh dveh manjšin urejen z ustavo in zakoni, zaradi česar urejanje nerazrešenih vprašanj (izobraževanje, dvojezičnost, politično predstavništvo, asimilacija ipd.) poteka v okviru institucionaliziranih mehanizmov. Druge manjšine, ki se soočajo s številčnejšimi nerešenimi vprašanji oz. pri katerih način reševanja teh težav ni natančno določen, pa se v medijih pojavljajo skoraj vsak dan. Indikativna je močna medijska prisotnost relativno majhne romske manjšine, katere pripadniki živijo v dveh regijah (do resnejših konfliktov z večinskim lokalnim prebivalstvom sicer prihaja samo na Dolenjskem).

Analiza je potrdila, da se manjšine v medijski reprezentaciji navadno znajdejo v dveh položajih. Grossova ocena, da so (vse) manjšine v medijih na splošno relativno nevidne in stereotipno predstavljene (Gross 1998: 89), je pretirano posplošena in poenostavljena. Deloma pa drži, da so v Sloveniji določene etnične manjšine prizadete zaradi stereotipne prezentacije, druge pa zaradi medijske neopaznosti. Prve nimajo težav s količino medijske pozornosti (Romi, priseljske manjšine iz bivše Jugoslavije), a se v medijih omenjajo predvsem v konfliktnih situacijah, v katerih so lahko predstavljene kot vzrok problemov. Pri drugih je vsaj do določene mere primanjkljaj medijske pozornosti mogoče nadomestiti z manjšinskimi množičnimi mediji (zlasti je tu aktivna italijanska manjšina).

Drugo hipotezo smo potrdili le do določene mere. Sposobnost manjšin, da izrabijo priložnosti, ki jih ponujajo javne politike, je namreč odvisna od strateške kompetence manjšine. Tu so med manjšinami velike razlike. Vendar lahko tudi država – s sredstvi istih medijskih politik – prispeva k ojačitvi ali upadu strateških kompetenc. Intelektualni in socialni kapital kot gradnika strateške kompetence se lahko ob stalni uporabi le povečujeta, pri čemer lahko pomembno vlogo odigrajo prav množični mediji. Država torej lahko prispeva k ustvarjanju pozitivne spirale medsebojnega vplivanja (*circulus virtuosus*) ali pa k obstoju začaranega kroga (*circulus virciosis*).

Literatura

- Adam, Frane, in Rončević, Borut (2005): Sozialkapital als eine sinnvolle wissenschaftliche Metapher in der Soziologie. V N. Genov (ur.): Die Entwicklung des Soziologischen Wissens. Ergebnisse eines halben Jahrhunderts. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Albreht, Matjaž (19. 4. 2005): Občutljiva vprašanja za politiko: Intervju z Janezom Obrezo. Delo.
- Bozic, Agneza (1999): Democratisation and ethno-political conflict: the Yugoslav case. V K. Cordell (ur.): Ethnicity and Democratisation in the New Europe. London and New York: Routledge.
- Cottle, Simon (2000): Introduction: Media research and ethnic minorities: Mapping the field. V Simon Cottle (ur.): Ethnic Minorities and the media. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Čakarić, Maja, in Žizek, Katja (8. 4. 2005): Najprej kava, potem delo. Delo.

- Deutsch, M. (1991): Subjective Features of Conflict Resolution: Psychological, Social and Cultural Influences. V R. Vayrynen. (ur.): *New Directions in Conflict Theory*. London: Sage.
- Erjavec, Karmen, Hrvatin, Sandra B., in Kelbl, Barbara (2000): We about the Roma: Discriminatory Discourse in the Media in Slovenia. Ljubljana: Open Society Institute.
- Genov, Nikolai (2006): *Etnicity, Politics and Mass Media*. V *Ethnicity and Mass Media in South Eastern Europe*. Münster: Lit.
- Gillespie, M. (1995): Technology and tradition: audio-visual culture among South Asian families in west London. *Cultural Studies*, III (2): 226–39.
- Gosselin, Tania (2003): *Minority Media in Hungary and Slovenia: A Comparative Assessment (Research Paper)*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Gross, Larry (1998): Minorities, majorities and the media. V T. Liebes in J. Curran (ur.): *Media, Ritual and Identity*: 87–102. London in New York: Routledge.
- Hobsbawm, E. J. (1992): *Nations and Nationalism Since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Komac, Miran (1999): *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Pavšič, Jerica (2002): *Manjšinski mediji: Pravica do informiranja kot posebna pravica manjšin: Diplomaska naloga*. Ljubljana: FDV.
- Romi potrebujejo več izobrazbe (11. 4. 2005). Delo.
- Rončević, Borut (2005): Education of ethnic minorities in Slovenia an element of or an obstacle to development? V N. Genov (ur.): *Ethnicity and educational policies in South Eastern Europe*. Berlin, Sofia: Free University Institute of Eastern European Studies.
- Rončević, Borut (2003): Socialni kapital in razvojne koalicije: oblikovanje gospodarskih strategij in podjetniških grozdov v Sloveniji. V M. Makarovič (ur.): *Socialni kapital v Sloveniji*. Ljubljana: Sophia.
- Splichal, Slavko (1990): *Analiza besedil: Statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Ljubljana: FSPN, RI.
- Sreberny - Mohammadi, A., in Mohammadi, A. (1994): *Small Media, Big Revolution: Communication, Culture and the Iranian Rvolution*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Šircelj, Milivoja (2003): *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: Popisi 1921–2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- Vonta, Tatjana (16. 4. 2005): Vsaka ima etiketo. Delo.
- Weber, Robert Philip (1990): *Basic Content Analysis*. Newbury Park, New Delhi, London: Sage.
- Žurej, Jurij (2004): Pravice manjšin in jezikovne pravice v medijih v Republiki Sloveniji in v tujini. *Revus*, II (2): 81–93.

Naslov avtorjev:

dr. Matej Makarovič
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
e-mail: matej.makarovic@guest.arnes.si

dr. Borut Rončević,
Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem
Glagoljaška 8, 6000 Koper
e-mail: borut.roncevic@guest.arnes.si

Sistem vladanja v slovenski politiki športa¹

POVZETEK: Sinteza znanstveno-strokovne literature kaže, da lahko zasledimo precej različnih pogledov na fenomen vladanja (*governance*), ki se med drugim eksplicitno pojavlja tudi na področju športa. V članku smo analizirali pojavnost elementov vladanja na primeru slovenske športne politike. Pri tem morebitno (ne)pojavnost ideje t. i. športnega vladanja (*sport governance*) v Sloveniji preverjamo prek odnosov med državnimi in civilnodružbenimi igralci z vidika javnopolitičnih in sistemsko-institucionalnih vsebin. V okviru prvih izpostavljamo pomen načinov in oblik pravnega reguliranja področja, pri drugih pa normativno določenih vlog, pristojnosti in odnosov med prepoznanimi igralci iz sfere države in družbe. Ugotavljamo, da se je stopnja intenzivnosti preučevanih elementov skozi čas povečevala, kar je po eni strani vsaj načelen kazalnik vse večje prisotnosti sodelovanja med državo in civilno družbo in s tem tudi osnovne ideje vladanja, po drugi strani pa to spoznanje odpira tudi vsaj dve novi dilemi. Prva se povezuje z vprašanjem kvalitete teh odnosov glede na dosežene dejanske javnopolitične izide, druga pa s spoznanjem potencialnega večanja interventne vloge države na področju športa.

KLJUČNE BESEDE: (javna) politika, vladanje, šport, država, civilna družba, modeli

1 Teoretična pojasnila koncepta vladanja (*governance*)

Ideja vladanja (*governance*) ni nova, saj se na področju organizacijske sociologije in upravljaljskih (*management*) znanosti razvija že od poznih šestdesetih let 20. stoletja dalje, v osemdesetih pa se je razširila na praktično vse veje družboslovja (Schneider 2004: 25).² Na področju politologije, ki mu v članku v nadaljevanju namenjamo največjo pozornost, bi lahko izhodiščno vladanje opredelili kot načine razumevanja odnosov med državo in civilno družbo z namenom zasledovanja kolektivnih interesov (Pierre

1. Posebej se zahvaljujem Marku Rajštru z Direktorata za šport za nasvete in napotke pri pridobivanju podatkov ter dr. Iztoku Durjavi, direktorju Muzeja športa, za pomoč pri iskanju starega dokumentarnega gradiva. Hvala tudi Nataši Glavnik iz Dokumentacijsko-knjižničnega oddelka Raziskovalno-dokumentacijskega sektorja državnega zbora za pomoč pri iskanju arhivskega gradiva. Za teoretično-raziskovalne napotke in komentarje v času nastajanja besedila se zahvaljujem prof. dr. Rajku Šugmanu in obema anonimnima recenzentoma. Odgovornost za napisano pa prevzemam izključno sama.
2. Trenutno se zdi, da se koncept vladanja najbolj aktivno pojavlja v okviru preučevanja načel organizacijskega upravljanja, ki zanj uporablja izraz korporativno vladanje (*corporate governance*). O tem več npr. v Aguliera in Cuervo - Cazorra (2004).

in Peters 2005: 6). Ob tem je treba opozoriti, da se avtorji, ki se prevladujoče ukvarjajo z njegovim preučevanjem (glej denimo Rosenau 2003; Mayntz 2004; Héritier 2002, Kohler - Koch 2005) strinjajo, da so poudarki lahko tako različni, da je prej kot o teoriji bolje govoriti (zgolj) o konceptu vladanja. Prav tako se denimo v okviru politološkega razumevanja koncepta kaže, da ga je možno povezovati z različnimi drugimi obstoječimi teorijami oz. pristopi. Med temi, opirajoč se na opredelitev v Wälti in dr. (2004: 83), češ da koncept uporabljamo za označevanje spremenjenih načinov upravljanja (*management of*) javnih politik, posebej ko se to nanaša na transformacije v načinih koordinacije med državnimi agencijami in družbo, lahko izpostavimo podobnost s teorijami oz. konceptom "javnopolitičnih omrežij" (*policy networks*).³ Schneider (ibid.) v tem smislu vladanje pojmuje kot moderno različico teorije države oz. konkretnejše strukturalistične in institucionalistične teorije družbene koordinacije. Robinson (2004) nadalje pravi, da z idejo vladanja analiziramo procese političnega upravljanja, ki zajemajo normativne osnove politične oblasti, prevladujoč način (*style*) vodenja javnih zadev ter upravljanja z javnimi sredstvi,⁴ kar se povezuje z vprašanji odgovornosti, legitimnosti in preglednosti javnega delovanja oblasti. Iz tega bi sklepali, da vladanje lahko pojmuje tudi kot režime, zakone, predpise, razsodbe in upravne prakse, ki omejujejo, predpisujejo in omogočajo pogoje za javno podprte cilje in storitve (Lynn in dr. 2001: 7). Rosenau (2003) pa, opirajoč se zlasti na teorije mednarodnih odnosov, vladanje povezuje s spremembami v mednarodnem okolju, zlasti z zmanjšano sposobnostjo oblasti, da nadzira javnopolitične izide (*outcomes*).

Sinteza spoznanj množice različnih poudarkov vladanja, ki so jih pregledali Treib, Bähr in Falkner (2005), ponuja zanimivo analitično ogrodje za preučevanje tega fenomena prek treh njegovih dimenzij.⁵ Avtorji pravzaprav uvodoma (ibid.: 4–7) poudarjajo, da moramo ločevati med razumevanjem vladanja kot institucionalnega in procesnega fenomena, kar posledično vodi v oblikovanje treh t. i. oblik vladanja (*modes of governance*), in sicer z vidika javnopolitične (*policy*) dimenzije, politične (*politics*) in institucionalne (*polity*) dimenzije. Za vladanje z javnopolitične dimenzije je značilno, da ga je možno preučevati prek petih bistvenih kazalnikov, ki so (ibid.: 7, 8):

- pravna obvezujočnost nasproti t. i. mehki zakonodaji, ki se kaže v podajanju nasvetov in prostovoljnih normah;
- togi nasproti prožnim pristopom pri izvajanju (implementaciji), kjer je za prve značilno določanje zelo podrobnih standardov, za druge pa možnost sprotnega pri-

---

3. Več o razlikah npr. v Kustec Lipicer (2005: 131–143).

4. Potemtakem lahko tudi ugotovimo, da je koncept vladanja širši od vlade (*government*), ki je osredotočena predvsem na ohranjanje socialnega reda na nekem ozemlju, ki jo izvaja izvršilna veja oblasti (ibid.).

5. Praviloma se je sicer v politološkem preučevanju vladanja uveljavilo njegovo razumevanje prek t. i. vsebinsko-opisnih dimenzij, ki poudarjajo pomen: 1. artikulacije skupnih prioritet za družbo; 2. soodvisnosti, usklajenosti in konsistentnosti ciljev; 3. sposobnosti vodenja (*steering*) oz. doseganja zastavljenih ciljev ter 4. odgovornosti za svoja dejanja (več o tem npr. v Pierre in Peters 2005).

- laganja glede na obstoječe razmere;
- prisotnost nasproti odsotnosti sankcij;
  - materialna nasproti proceduralni regulaciji;
  - fiksne nasproti prilagodljivim normam v rabi nekega javnopolitičnega instrumenta.

Nadalje je za politično dimenzijo vladanja bistveno zlasti (spo)znanje, ali so vanj vključeni oz. v njem prevladujejo s svojim načinom delovanja zgolj javni ali zgolj zasebni igralci, v okviru institucionalne dimenzije pa preučevanje hierarhičnosti nasproti t. i. tržni strukturi institucij; osrednje ali razpršene pozicije oblasti v instituciji in stopnje institucionaliziranosti interakcij (ibid.: 8–11).

Prikazana tipologija vladanja je idejno izhodišče za preverjanje (ne)obstoja nekaterih izmed njenih elementov na primeru vladanja v politiki športa, o čemer več pišemo v naslednjem poglavju. Na tej točki pa želimo zgolj opozoriti, da predlaganemu načinu razumevanja vladanja po našem mnenju še vedno primanjkuje vsebinskih pojasnil in s tem kompleksnosti. To se najbolj očitno vidi v primeru, ko avtorji navajajo lastnosti posameznih dimenzij vladanja, ne da bi njihovo prisotnost oz. odsotnost ovrednotili kot bolj ali manj zaželeno v okviru koncepta. Tako pravzaprav lahko zgolj sklepamo, da so denimo v okviru javnopolitične dimenzije ohlapnost zakonodaje in sankcij ter prožnost in prilagodljivost procesov kazalniki ideje vladanja, a se hkrati lahko vprašamo, če ti elementi res *á priori* zagotavljajo zaželene učinke boljšega oz. bolj kakovostnega odločanja. Prikazane dileme upoštevamo v nadaljevanju besedila in jih glede na spoznanja iz analize primera ponovno izpostavljam v zaključnem delu članka.

2 Pretekli in aktualni vidiki razumevanja razmerij med državo in družbo v športu

Zgodovinsko gledano, se je država s svojimi institucijami z namenom urejanja prostočasnih dejavnosti (*leisure activities*) svojih državljanov, najprej pa vladajočih razredov, v športu aktivno pojavila že konec 18. stoletja (veliko o tem npr. v Henry 2004; Houlihan in White 2002; Šugman 1997). Čeprav naj bi bil šport izhodiščno močno in ekskluzivno povezan z idejo prostovoljne in prostčasne dejavnosti posameznikov in s tem zasebnega udejstvovanja, zaradi česar bi morala biti vsakršna težnja oblasti, da bi posegla vanj, neupravičena in tudi nepotrebna (Šugman 1999), je bila intenzivnost (javno)političnega delovanja v športu od vsega začetka močno odvisna od opredelitve javnega interesa in s tem posredno tudi (ne)interesa aktualne politične ideologije zanj. Tako Henry (1993: 48, 49) skozi zgodovinsko analizo razmerij med državo in civilno družbo ter vsebin javnega interesa z ideološkega vidika ugotavlja, da konzervativni politični režimi v športu zagovarjajo predvsem vlogo neodvisnih športnih teles, funkcijo države pa minimalizirajo na izvrševanje t. i. koncepta podaljšane roke (*arm's length*). Dokaj podobno na poseganje države v šport gleda liberalizem, ki v prvi vrsti zagovarja tržno delovanje, obratno pa socializem, ki se zavzema za državno podporo zlasti tistim športom, ki niso gospodarsko usmerjeni in katerih glavni cilj je skrb za koristno izrabo prostega časa.

Precej podobne so tudi študije te vrste razmerij, ki so osnovane na ideji modeliranja. V obdobju t. i. hladne vojne sta se glede na (ne)prisotnost političnega (ne pa tudi politološkega, op. S. K. L.) kriterija vloge države in gospodarske vloge trga vzpostavila dva prevladujoča modela športa (Heinemann 1995; Krawczyk 1995; Šugman 1999a): a) zahodni oz. kapitalistični, po katerem je šport razumljen kot zasebna zadeva, v katero se demokratična država s svojim delovanjem ne vmešava, ampak to popolnoma prepušča pravilom trga; ter b) vzhodni oz. socialistični, za katerega naj bi veljalo, da je država šport intenzivno in z vsemi možnimi sredstvi navezala nase.⁶ Ideje modelov v športu so se v devetdesetih letih kljub razpadu blokovskega sistema in načina razmišljanja ohranile, a so se z akademsko-metodološkega vidika deloma preoblikovale. Chaker (2004) je pod okriljem Sveta Evrope izvedel posebno študijo, v kateri je kot ključni kriterij prisotnosti države v športu izpostavil (ne)obstoje zakonodaje. Na tej osnovi je prepoznal dva temeljna modela javnega športnega delovanja (ibid.: 5–11): a) *intervencijski model*, za katerega je značilno, da se zakonitost in odgovornost v športu zagotavlja prek zakonskih določil, kar je tudi sicer praksa v večini evropskih držav; b) *neintervencijski model*, za katerega velja, da je veliko bolj prožen in vsem udeleženiim pušča odprte možnosti, da sami določijo pogoje medsebojnega delovanja.⁷

Vzporedno s temi aktivnostmi, ki so v Evropi časovno sovpadale tudi z vse bolj pospešenim vključevanjem nacionalnih držav v skupno integracijo, se je izoblikoval tudi pogled na t. i. evropski model športa (Halgreen 2004; Parrish 2003). Ta temelji na preučevanju organizacijskih struktur, ki se v primeru evropskega modela kažejo prek izrazitih in jasnih hierarhičnih odnosov med raznolikimi predstavniki športnih federacij, klubov in posameznikov. Na vrhu družbenošportne piramide se pojavljajo mednarodne federacije, pod njimi kontinentalne, nato nacionalne in regionalne federacije, ki so jim podrejeni nacionalni klubi ter posamezni športniki; vloga državnih igralcev je v tem trikotniku nepomembna, vse dokler se šport pri svojem delovanju ne dotakne t. i. javno določenega dobrega, ki ga s pravnimi akti regulira država.

Problematika prikazanih modelov se je po našem mnenju vsekakor kazala v odsotnosti zadovoljivo kompleksnih kriterijev ločevanja, ki so se poleg tega v praksi pogosto izkazali kot neuporabni. Deloma iz teh razlogov, vsekakor pa kot posledica aktualnega in vseprisotnega izpostavljanja pomena ideje vladanja se je ta zlasti v zadnjih nekaj letih pojavila tudi na področju športa. Športno vladanje tako po Chakerju (2004: 5) razumemo kot:

-
6. S tem se ni strinjal Šugman (1998: 13–39, 1999: 10, 11), ki je opozarjal, da moramo v primeru t. i. vladnega modela vsaj politični kriterij klasifikacije razširiti na upoštevanje dejanske vloge države v športu, zaradi česar bi morali vzhodni model nadalje razdeliti na državnobirokratski socialistični in samoupravljaljski socialistični model. Ključna razlika med obema naj bi bila v dejanski vlogi države v športu, ki je v prvem primeru izrazito močna, centralizirana, regulatorna in monopolna, v drugem pa sodelovalna, s poudarkom na vlogi družbe, kar (vsaj, op. S. K. L.) daje vtis demokratičnega in neetatističnega pristopa.
  7. Med oba modela je nadalje vključil še države, ki so izhodiščno sprejele neintervencijski model in ga nadgradile z zelo splošnimi zakoni o športu, ki pa še vedno omogočajo široko asociacijsko svobodo in delovanje, značilno za države z neintervencijskimi modeli (ibid.).

oblikovanje učinkovitih omrežij med državnimi agencijami, ki delujejo na področju športa in nevladnimi športnimi organizacijami ter procesi, ki se odvijajo skupaj ali neodvisno pod okriljem specifične zakonodaje, politik in zasebne regulacije, s katerimi se promovira etične, demokratične, učinkovite ter odgovorne športne aktivnosti.

Ideja športnega vladanja je bila v formalnem smislu politično podprta leta 2004 na konferenci evropskih ministrov, pristojnih za šport, ki je bila pod okriljem Sveta Evrope organizirana v Budimpešti. Tedaj so prisotni sklenili, da obstaja zadostna potreba za spremembo načel, ki bi zajemala celostno politiko športa in dobrega vladanja,⁸ zato so oblikovali naslednja (vsaj minimalna) načela t. i. športnega vladanja (Svet Evrope, 2004):

- obstoj demokratičnih struktur, osnovanih na jasnih volilnih postopkih, ki so odprti za vse člane;
- profesionalne organizacije in upravljanje, ki upošteva ustrezen etični kodeks in postopke za reševanje konfliktov interesov;
- odgovornost in preglednost odločevalskih procesov in financiranja;
- načelo poštenosti in solidarnosti v odnosih do članov;
- osnove za vzpostavitev pravičnega partnerstva med javnimi oblastmi in športnimi združenji.

Ideja športnega vladanja je tako v sfero preučevanja širših povezav med politiko in športom vnesla novo svežino in kvaliteto, zlasti pa se zdi, da tudi nove vsebinsko-metodološke pristope, zaradi česar smo jo prepoznali kot dovolj sprejemljivo, da v nadaljevanju članka preverimo njeno morebitno pojavnost in hkrati (ne)uporabnost tudi na primeru slovenske športne politike. Izhajajoč iz prikazanih poudarkov ideje športnega vladanja, ki jim priključujemo v prvem poglavju izpostavljene vidike politoloških pogledov na vladanje, bomo na primeru razvoja slovenske športne politike preverili (ne)prisotnost koncepta športnega vladanja z naslednjih zornih kotov:

- javnopolitične dimenzije prek spreminjajoče se narave obvezujočih pravnih pravil, javnopolitičnih mehanizmov in načinov regulacije;
- politično-institucionalne dimenzije prek analize vlog in pristojnosti prepoznanih osrednjih institucij oblasti in stopnji institucionalizacije njihovih normativnih razmerij s civilnodružbenimi igralci.

S tem namenom bomo izvedli medčasovno analizo obstoječih pravnih aktov na področju športa, analizo institucionalnih pristojnosti državnih institucij za šport in njihove povezanosti s civilnodružbenimi igralci, posredno pa tudi oblik in načinov javnega financiranja.

8. Z akademskega stališča je še bolj zanimivo dejstvo, da se omenjena načela opisuje kot »dobra«, pri čemer to dobro ni eksplicitno določeno. Če bi prevzeli splošno organizacijsko pogojeno pojmovanje dobrega vladanja, bi tega lahko opredelili kot skupek primerov »dobrih praks«, ki se nanašajo na vedenje in strukturo najvišjih upravljaljskih odborov (Aguilera in Cuervo - Cazorra 2004: 417). Ta opredelitev pa je z vidika politološkega razumevanja vseeno preozka, ker ne zajema vmesne ravni dobre prakse, ki bi se nanašala na odnose med vpletenimi igralci države in civilne družbe, ampak se osredotoča zgolj na mikroraven posamezne organizacije oz. igralca. O tej problematiki več tudi v Rothstein in Teorell (2005).

Opirajoč se na predstavljena teoretična spoznanja posameznih modelov pojasnjevanja odnosov med politiko in športom, zlasti pa na načela (športnega) vladanja, predpostavljamo, da se bo v analizi pokazalo, da je intenzivnost odnosov med državnimi in civilnodružbenimi igralci skozi čas naraščala, pri čemer bi se ta glede na sporočilnost ideje vladanja morala odražati v bolj horizontalnih povezavah med obojimi in s tem v tesnejšem medsebojnem sodelovanju in usklajevanju.

3 Športno vladanje v Sloveniji

3.1 Javnpolitična dimenzija

V okviru preučevanja javnpolitične dimenzije športnega vladanja bomo analizirali zlasti zgodovinski razvoj in vsebine pravnih norm, ki so v Sloveniji regulirale delovanje športa, pri čemer bomo izpostavili vidik obvezujočnosti le-teh. Pri tem obvezujočnost na eni strani enačimo z načelom pravne hierarhije, po drugi pa s stopnjo določenosti javnpolitičnih mehanizmov in oblik regulacije, s katerimi se zasleduje zastavljene cilje. Tako predpostavljamo, da se ideja vladanja v javnpolitični dimenziji odraža z manj obvezujočimi pravnimi akti in dokaj široko zastavljenimi javnpolitičnimi mehanizmi ter načini regulacije.

Takoj po drugi svetovni vojni se je v tedanji Jugoslaviji prvič pojavila potreba po pravnpolitičnem urejanju področja športa. V začetku naj bi bila ta ideja pod močnim vplivom ruskega sistema, a zaradi številnih nesoglasij v organizacijski strukturi, s tem pa posledično tudi v vsebinskih pogledih, ni zaživela (Šugman 1997). Tako je bila leta 1968 sprejeta Resolucija o telesni kulturi, v kateri se je sicer zavzemalo za decentralizirano in de-etatizirano delovanje športa, a je zaradi narave tedanjega sistema prinesla več konfliktov kot dejanskega sodelovanja (več o tem tudi v Šugman 1982). Nezadovoljstvo s tedanjo pravno rešitvijo se je leta 1973 odrazilo s sprejetjem prvega zakona, ki se je nanašal na področje športa. Zakon o telesnokulturnih skupnostih je tako leta 1973 na javnpolitični ravni prvič opredelil dejavnost športa kot "dejavnost posebnega družbenega pomena, ki sooblikuje celovitost človekove osebnosti in se odraža v zdravju, skladnejšem telesnem in duševnem razvoju, socialističnem patriotizmu in internacionalizmu, večji delovni in obrambni sposobnosti ter smotnejši uporabi prostega časa". (Zts 1973, 1. člen). Že šest let kasneje je bil ta zakon predvsem zaradi spremenjene ideologije tedanjega sistema, ki je začela poudarjati pomen svobodne menjave dela, nadomeščen z novim Zakonom o svobodni menjavi dela na področju telesne kulture (1979). S tem zakonom se je najprej preoblikovala ideja telesnokulturnih skupnosti, še bolj pomembno z našega raziskovalnega poudarka pa je, da so bili bolj podrobno določeni tudi odnosi in pristojnosti civilnodružbenih igralcev, t. i. udeležencev svobodne menjave dela. Šport je bil po novem razumljen kot objekt skupnega pomena, ki se je nanašal na mednarodno in medrepubliško sodelovanje. Kot področja javnega interesa so bila izpostavljena izobraževanje in usposabljanje telesnokulturnih delavcev, pospeševanje dejavnosti delavcev v tujini in zamejstvu, zagotavljanje možnosti za pripravo vrhunskih športnikov, podeljevanje priznanj, strokovno, raziskovalno in razvojno delo,

vzdrževanje športnih objektov in naprav (26. člen). Dokaj velik vsebinski manko zakona se je kazal predvsem v odsotnosti natančnejšega definiranja javnopolitičnih mehanizmov, s katerimi bi se zagotavljalo uresničevanje javnega interesa na izpostavljenih področjih, hkrati pa tudi v odsotnosti eksplicitnih ciljev, ki naj bi jih ta področja v okviru razvoja športa sploh zasledovala.

Omenjeni zakon je kljub normativnim pomanjkljivostim veljal vse do leta 1998, ko je bil sprejet prvi slovenski pravni akt na tem področju, Zakon o športu (1998). Analiza gradiva, dostopnega v dokumentacijski službi državnega zbora je sicer pokazala, da je bilo prvo delovno gradivo s predlogi za izdajo zakona o športu ter tezami zanj tako s strani državnih (Republiški sekretariat za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo 1990, 1990a, SRS 1992, 1992a) kot civilnodružbenih igralcev (denimo Športna zveza Slovenije 1991, 1992, 1994) pripravljeno že pred osamosvojitvijo, oz. takoj v začetku devetdesetih let, kar potrjujejo tudi drugi uradni dokumenti in strokovni elaborati (Kovač, ur., 1995, Strel in dr. 1997). Dokončno sprejeti zakon je v primerjavi s preteklim po pričakovanjih bistveno drugače opredelil pogled na šport in vzpostavil določene spremembe tudi v njegovem institucionalnem delovanju, o čemer več govorimo v naslednjem poglavju. Izhajajoč iz njegovega 1. člena (Zspo 1998), je šport danes opredeljen kot interesna in prostovoljna dejavnost, država pa zanj skrbi le toliko, kolikor z njim uresničuje javni interes zanj. Ta v zakonu ni opredeljen podrobno, čeprav določa področja njegovega delovanja, ki se nanašajo na športno vzgojo, rekreacijo, kakovostni in vrhunski šport ter šport invalidov.⁹ Nadalje so v 3. členu zakona (Zspo 1998) kot najpomembnejši mehanizmi uresničevanja javnega interesa predvideni predvsem tisti finančne narave, ki pa ponovno niso podrobneje določeni.

Kot posledica vsebinsko precej ohlapne zakonodaje se je z Zakonom o športu v primerjavi z zakonodajo v nekdanjem sistemu vzpostavila potreba po oblikovanju številnih pravnoformalno manj obvezujočih aktov, ki vsebino zakona podrobneje določajo. S tega vidika je bil leta 2000 sprejet Nacionalni program športa v Sloveniji (NPS 2000), ki je za zakonom najpomembnejši pravni akt na področju športa. Njegov namen je predvsem natančnejša opredelitev javnega interesa v športu, javnopolitičnih ciljev in mehanizmov v okviru posameznega vsebinskega področja javnega interesa v športu, pa tudi načinov regulacije. Zakon podrobneje pojasnjujejo in dopolnjujejo tudi številni pravilniki, razvidi, uredbe ter odredbe, ki se nanašajo na delovanje posameznih segmentov športa in subjektov v njem (podrobnejši poimenski seznam: MŠŠ 2005, Kovač, ur., 1999). Na delovanje športa se posredno nanašajo tudi nekateri drugi zakoni, kot so Zakon o Bloudkovih priznanjih (1994), Zakon o društvih (2000), Zakon o javnih zbiranjih (2002), ter pravni akti, ki posegajo na področje društev (Šugman, Bednarik in Kolarič 2002), vzgoje in izobraževanja (Kovač, ur., 1995) ter zdravja (Osredkar 2003).

---

9. Pri tej opredelitvi Šugman (v Šugman, Bednarik in Kolarič 2002) še posebej opozarja, da se ta področja javnega interesa na eni strani nedodelano opirajo le na nekatere socialne kategorije (denimo šport invalidov), na drugi pa delajo nepotrebno razliko med športnim udeleževanjem (denimo kvalitetni in vrhunski šport).

Lahko bi dejali, da pravnoformalno gledano obseg te vrste predpisov, vezanih na delovanje športa, s časom po obsegu narašča, vendar pa je hkrati treba tudi opozoriti, da se je v obdobju pred osamosvojitvijo javni vidik športa dokaj regulatorno omejeval zgolj na vsebinsko precej nedefinirane zakonske predpise, obratno pa se je s sprejemom aktualnega zakona tega dopolnjevalo tudi z bolj ohlapno pravno regulacijo. Čeprav povečan obseg pravnih aktov v športu lahko hkrati razumemo tudi kot odraz večje intenzivnosti politike v športu, pa lahko na podlagi analize vsebine teh aktov vseeno sklepamo, da odražajo težnje po vsebinsko natančnejši določitvi pravil, ki regulirajo področje javnega športnega delovanja v primerjavi s preteklo prakso, še posebej zaradi relativno šibke državne regulacije in sankcioniranja (Zspo 1998, 62. in 63. člen). Nena zadnje se za preteklo pravno regulacijo tudi iz različnih zgodovinskih dokumentacijskih gradiv lahko vidi, da je bila navkljub kvantitativno manjšemu obsegu pravno zavezujočih aktov bolj političnoideološko pogojena. Tako so denimo na eni strani športniki pozivali druge državljane (o. p. delovno ljudstvo) na udeležbo na volitvah (Informacije 1958: 3), na drugi strani pa so se najvišji politični funkcionarji tedanjega režima o vlogi športa izrekli tudi na sledeči način: »problemi športa imajo politične posledice, ker so včasih osnova ali krinka za nekatere politične konflikte in ravnanje ..., zato si prizadevamo za ustrezen družbeni vpliv in nadzor« (Informacije 1977: 8–13).

4 Politično-institucionalna dimenzija

Politično-institucionalno dimenzijo športnega vladanja bomo preučevali z analizo vlog in pristojnosti institucij na področju športa ter z analizo odnosov, ki so med njimi predvideni. Izhajajoč iz ideje športnega vladanja predvidevamo, da se je skozi čas bistveno spremenil in okreplil sodelovalni odnos med vpletenimi državnimi in nedržavnimi igralci, pri čemer naj bi se sodelovanje že v formalnem smislu kazalo v obliki institucionalizacije medsebojnih horizontalnih odnosov in pristojnosti.

Institucionalno gledano, je bil že v začetku maja 1945 za namene športne dejavnosti vzpostavljen Fizkulturni odbor Jugoslavije, mesec dni kasneje tudi Fizkulturni odbor Slovenije, na njegovi podlagi pa leta 1946 Fizkulturna zveza Slovenije, ki je delovala do leta 1961, ko se je preoblikovala v Zvezo za telesno kulturo (Mihelčič 1969). Čeprav naj bi bile te organizacijske oblike odraz družbenošportnih interesov, se je na podlagi njihovih aktivnosti (Informacije 1956–1970) pogosto dalo razbrati tesno povezanost z dejavnostjo oblasti, ki je bila tedaj pod državnim okriljem oblikovana v posebni komisiji za telesno kulturo. Leta 1970 je bil nato na pobudo tedanjega republiškega sekretarja in ob podpori Izvršne skupščine SRS vzpostavljen prvi Republiški sekretariat za prosveto in kulturo, znotraj katerega je bilo posebno mesto namenjeno področju telesne kulture. Navkljub sprejetemu Zakonu o telesni kulturi leta 1973 je v institucionalnem smislu organizacija sekretariata ostala enaka do leta 1980, ko se je preimenovala v Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo, odnosi s civilno sfero pa niso bili posebej izpostavljeni. To pomanjkljivost je odpravil zakon iz leta 1979, a že zaradi formalne odsotnosti konkretnjših oblik in načinov povezovanja med oblastjo in civilno

družbo ne moremo trditi, da je obstajala razvidna težnja po vzpostavitvi stabilnih načinov in oblik sodelovanja.

S sprejetjem Zakona o organizaciji in delovnem področju republiške uprave (1991) ter po parlamentarnih volitvah leta 1992 in s tem vzpostavitvijo vlade nekaj mesecev kasneje je bilo oblikovano posebno ministrstvo, pristojno za šport, vzporedno z njim pa tudi inšpekcijska služba za to področje. Tako je od tega obdobja dalje vse do danes v organizacijski strukturi oblasti glavno vlogo prevzelo ministrstvo, pristojno za šport,¹⁰ ki ima posebno organizacijsko enoto, pristojno za te zadeve. Enota se je praviloma z menjavanjem vlad in ministrov spreminjala tako v organizacijskem smislu kot tudi pri poimenovanju. Tako je v obdobju med leti 1992–1996 in 1996–2000 deloval Sektor za šport, ki ga je vodil državni sekretar za šport, v obdobju med letoma 2000–2004 se je organizacijska enota ministrstva, pristojna za šport, imenovala Urad za šport in jo je prav tako vodil državni sekretar, z nastopom trenutno aktualne vlade pa se je urad preimenoval v Direktorat za šport, ki ga vodi direktor. Prav zadnja reorganizacija je bila v obdobju po osamosvojitvi v vsebinskem smislu tudi najbolj korenita, saj se v preteklih vladnih sestavah delo urada nadalje delilo še na posamezne oddelke (v mandatnem obdobju 2000–2004 denimo na oddelek za vrhunski šport in oddelek za šport otrok, mladine in invalidov), danes pa so vsa področja združena pod enotnim okriljem direktorata. Posledično so se preoblikovale tudi nekatere ključne pristojnosti in naloge direktorata, število zaposlenih v njem pa je navkljub organizacijskim spremembam ostalo enako.¹¹

Pomembno strokovno podporo dela ministrstva, pristojnega za šport, od leta 1999 uradno daje tudi Strokovni svet za šport (v nadaljevanju SSŠ), ki je bil formalno uveden z zakonom (ZSpo 1998), čeprav je sicer v specifični obliki deloval tudi že pred tem.¹² Glavna naloga SSŠ je strokovna pomoč ministru in vladi pri sprejemanju odločitev in pri pripravi predpisov na področju športa. SSŠ sestavljajo predsednik in 16 članov, ki jih imenuje vlada izmed uveljavljenih strokovnjakov s področja športne vzgoje, športne rekreacije, kakovostnega športa in vrhunskega športa ter iz vrst zasebnikov oz. podjetnikov na področju športa, od tega enega na predlog nacionalnih panožnih športnih zvez, ki niso vključene v osrednjo civilnodružbeno športno organizacijo Olimpijski komite Slovenije – Združenje športnih zvez (v nadaljevanju OKS – ZŠZ), in sedem na predlog OKS – ZŠZ.¹³ Pravzaprav uvedbo omenjenega organa z vidika ideje vladanja

10. Področna sestava ministrstva se je od njegove vzpostavitve dalje dvakrat spremenila. Na začetku je bilo področje športa sestavni del ministrstva, ki je bilo pristojno tudi za šolstvo, leta 2000 pa se je z nastopom tretje demokratično imenovane vlade ministrstvo razširilo tudi na področje znanosti in se preimenovalo v Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS. Po oktobrskih volitvah 2004 je nova vlada podobno kot pred letom 2000 šport in šolstvo ponovno združila v eno ministrstvo.

11. V okviru izvršilne veje oblasti že od leta 1992 dalje deluje tudi Inšpektorat za šport, ki nadzoruje izvajanje javnega interesa v športu.

12. Novembra 1992 je namreč tedanji minister, pristojen za šport, imenoval strokovni svet kot poseben strokovni in posvetovalni svet ministrstva (Šugman 1999: 149).

13. Novo (drugo po vrsti) sestavo je Vlada RS potrdila 14. julija 2005, poimenski seznam je dostopen prek: <http://www.mss.gov.si/index.php?id=483> (marec 2006).

lahko razumemo kot pomemben kazalnik vzpostavljanja tesnega sodelovanja med delom oblasti in stroke, kar se kaže tudi v načinu delovanja SSS (2005), čeprav ta organ prav zaradi formalne navezanosti na vlado lahko legitimno pojmuje tudi – ali zgolj – kot paradržavnega igralca.¹⁴

Formalno je v institucionalnem pogledu na področju športa prisotna tudi zakonodajna veja oblasti, in sicer prek dela posebnega odbora, pristojnega za vsebine športa. Ta kljub precejšnji sistemski pomembnosti, ki jo imajo parlamentarna delovna telesa v zakonodajnem postopku,¹⁵ ne igra vidnejše vloge. V parlamentarnem obdobju 2000–2004 se je tako denimo Odbor za kulturo, šolstvo, mladino, znanost in šport sestel na 39 sejah (Raziskovalni sektor DZ 2004), vendar o zadevah s področja športa praktično ni odločal.¹⁶ Po besedah dolgoletnega sekretarja tega odbora je največ dela odbor na področju športa opravil v obdobju sprejemanja nove športne zakonodaje v mandatnem obdobju 1996–2000, ostale vsebine, ki niso imele neposredne povezave z zakonodajnimi zadevami, pa so se le redko znašle na dnevnem redu.

Zakon o športu (1998) v 1. členu predvideva, da za uresničevanje javnega interesa v športu poleg države skrbijo tudi lokalne skupnosti, kjer je nadalje v NPS (2000) določeno, da za uresničevanje programa športa na lokalni ravni skrbi občinski svet.¹⁷ Občinski sveti tako na predlog župana na podlagi Zakona o lokalni samoupravi (ZLS 1993) izvolijo občinsko upravo,¹⁸ ta pa praviloma vzpostavi posebne oddelke, pristojne za šport,¹⁹ ki skrbijo za izvajanje 21. člena zakona (ZLS 1993), v katerem je zapisano, da občina za

---

14. Več o lastnostih paradržavnih igralcev, za katere je sicer značilno, da se glede na svoje pristojnosti in funkcije nahajajo nekje vmes med tipičnimi igralci države in civilne družbe, glej v Parsons (1999); Fink Hafner (2001).

15. Več glej npr. v Zajc (2000: 177–188, in 2004).

16. V mandatnem obdobju 2000–2004 je bilo sicer sklicanih 1173 sej delovnih teles, kar pomeni, da je delež sej odbora, pristojnega za šport, znašal 3,3 % (Raziskovalni sektor DZ 2004). V primeru obravnavanega odbora pa je zanimivo tudi to, da je ta od 126 obravnavanih točk v tem mandatu le tretjino točk predlagal na lastno pobudo. Ker nismo uspeli pridobiti natančnejše strukture obravnavanih točk na posameznem vsebinskem področju znotraj preučevanega odbora, zgolj za področje športa ne moremo prikazati podrobnejših podatkov.

17. Po 29. členu Zakona o lokalni samoupravi (ZLS 1993) je občinski svet najvišji organ odločanja o vseh zadevah v okviru pravic in dolžnosti občine. V okviru svojih pristojnosti občinski svet izvaja sledeče (ZLS 1994): sprejema statut občine; sprejema odloke in druge občinske akte; sprejema prostorske in druge plane razvoja občine; sprejema občinski proračun in zaključni račun; daje soglasje k prenosu nalog iz državne pristojnosti na občino; voli in razrešuje enega ali več podžupanov; voli in razrešuje člane občinskih odborov; nadzoruje delo odborov, župana, podžupana in občinske uprave; daje mnenje k imenovanju predstojnikov republiških organov, pristojnih za občino; odloča o pridobitvi in odtujitvi premičnin in nepremičnin; odloča o drugih zadevah, ki jih določa zakon in statut občine.

18. V petem poglavju oz. 49. in 50. členu ZLS (1993) je opredeljeno: »Organizacijo in delovno področje občinske uprave določi občinski svet na predlog župana. Občinsko upravo praviloma vodi župan.«

19. Takšni specializirani Oddelki so praviloma vzpostavljeni v mestnih občinah ter drugih večjih občinah, v manjših pa se področje športa praviloma izvaja v okviru Oddelkov za družbene

zadovoljevanje potreb svojih prebivalcev med drugim pospešuje tudi razvoj športa in rekreacije. Gledano s stališča financiranja javne športne dejavnosti, se izkaže (Statistični urad RS 2005), da prav ta raven pokriva največji javnofinančni delež v financiranju športa, zaradi česar v institucionalnem smislu v njem vsekakor ima pomembno vlogo.

Posebno vlogo na področju športa v institucionalnem smislu z Zakon o športu dobivajo tudi javni zavodi. Zakon v četrtem poglavju uvaja možnost ustanavljanja posebnih javnih zavodov na področju športa, ki jih razume kot institucije za opravljanje administrativnega, strokovnega, organizacijskega, tehničnega in drugega dela.²⁰ Njihov ustanovitelj je praviloma država oz. lokalna raven, soustanovitelji zavodov pa so lahko tudi druge pravne in fizične osebe. Kot je razvidno že iz opredelitve javnega zavoda, se kot »problematično« pri njihovem statusu pojavlja predvsem ustanoviteljstvo in posredno s tem (javno-zasebna) narava njihovega dela, zaradi česar bi lahko, podobno kot pri SSŠ, tudi v primeru delovanja zavodov govorili o t. i. paradržavnih javnopolitičnih igralcih, hkrati pa bi z drugega zornega kota te javne zavode spet lahko pojmovali kot primer (vsaj na normativni ravni) udejanjanja načel športnega vladanja. V praksi se je namreč pokazalo, da so ti z uveljavitvijo zakonske možnosti postali izjemno razširjen del športnega sistema. Konec leta 2004 naj bi bilo tako v Sloveniji registriranih 45 javnih zavodov za šport, pretežno delujočih na lokalni ravni (Športnoinformacijski center 2005).

Pri analizi aktualnih pravnih aktov z vidika sistemsko-institucionalnih elementov športa pa nenazadnje lahko najdemo tudi kar nekaj kazalnikov neposrednega vpletanja nekaterih organizacij civilne športne sfere v odločevalske procese na nacionalni in lokalni ravni. Tako imajo predstavniki panožnih zvez, strokovnjakov s Fakultete za šport, predvsem pa osrednje športne organizacije OKS – ZŠZ že normativno utemeljeno in institucionalizirano možnost sodelovanja pri kreiranju športne politike. Izhajajoč iz zakona (Zspo 1998), brez soglasja OKS – ZŠZ in SSŠ ni možno sprejeti nacionalnega programa športa. Prav tako se z vidika javnega financiranja športa že sistemsko zagotavljajo sredstva za delovanje OKS – ZŠZ ter športnih zvez in društev, pa tudi za znanstvenoraziskovalno delo v športu.²¹ Nadalje se tesno sodelovanje med igralci oblasti in civilne sfere predpostavlja tudi v okviru usposabljanja strokovnih delavcev v športu, vzgojno-izobraževalnem delu v športu ter imenovanju vrhunskih športnikov, za katere kriterije in trajanje naziva določi prav SSŠ na predlog OKS – ZŠZ oz. pristojne nacionalne športne zveze. Spet drugi pravni akti s področja športa (npr. Nacionalna antidoping komisija 1996) pa civilnodružbenim organizacijam v popolnosti prepuščajo sankcioniranje kršitev, ki jih sicer regulirajo in razkrivajo institucije države.²²

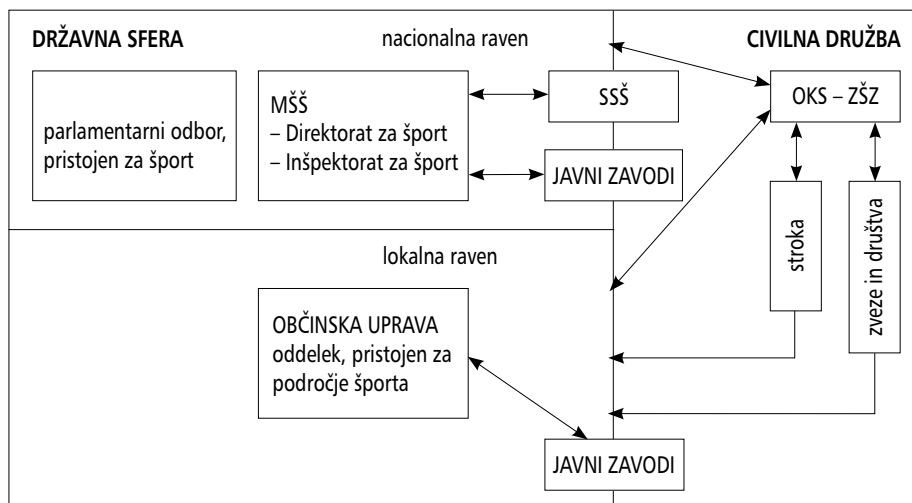
dejavnosti. Za podrobno organizacijsko strukturo glej organigrame slovenskih občin, dostopne na njihovih spletnih straneh prek: <http://www.gov.si> (junij 2005).

20. Na še ne sprejetih zakonskih osnovah je bil že leta 1994 s strani MŠŠ, OKS in tedaj še Športne zveze Slovenije ustanovljen Javni zavod za šport Slovenije.

21. To seveda hkrati ponovno odpira dilemo statusa omenjenih javnopolitičnih igralcev.

22. V primeru pozitivnega testa na kontroli dopinga, ki ga izvede Nacionalna antidoping komisija, katere soustanovitelja sta OKS – ZŠZ in ministrstvo za šolstvo in šport, se izrek sankcij prepusti najprej nacionalni panožni zvezi, katere član je ta športnik, na drugi stopnji pa OKS – ZŠZ.

Slika 1: Institucionalna razmerja med javnopolitičnimi igralci na področju športa danes.

Iz prikazanega sistemsko-institucionalnega vidika podobno kot že v primeru javnopolitičnega lahko ugotovimo, da predvsem od osamosvojitve dalje lahko najdemo dokaj očitne kazalnike vzpostavljanja tesnejšega sodelovanja med obema tipoma javnopolitičnih igralcev vsaj na normativni ravni. Čeprav idejo medsebojne povezanosti zasledimo tudi v pretekli zakonodaji iz leta 1973, posebej pa iz leta 1979, moramo pri tem izpostaviti, da bi bilo v prihodnje nujno razkrite normativne povezave soočiti z dejanskimi. Slednje velja tudi za analizo aktualnih pravno določenih razmerij, iz katerih se ideja, pa tudi mehanizmi za spodbujanje horizontalnosti v odnosih odražajo zelo očitno, a zlasti civilnodružbeni igralci na podlagi praktičnih izkušenj opozarjajo na pogosta odstopanja med zapisanim in dejanskim (denimo Giacomelli 2004; Božič 2005; Kristan 2005; RTV 2005).

5 Zaključek

Na podlagi analize normativnega urejanja in delovanja športne politike v Sloveniji od druge svetovne vojne dalje smo glede na izpostavljene teoretične vidike modeliranja športa, še posebej pa koncepta športnega vladanja spoznali, da so se odnosi med državo, civilno družbo in športom skozi čas opazno krepili. Izbrane dimenzije, izpeljane iz ideje (športnega) vladanja, s katerimi smo preučevali naravo in intenzivnost odnosov, so se po eni strani izkazale kot mnogo bolj uporabne in »oprijemljive« v primerjavi s prikazanimi širokimi in nedorečenimi preteklimi kazalniki preučevanja teh istih odnosov z vidika ideološkosti sistema oz. modeliranja. Iz analiziranega smo dokaj nesporno lahko identificirali premike od nekdanj relativno državocentričnega urejanja odnosov na področju športa, ki so bili v veljavi pred osamosvojitvijo, do današnjega vsaj normativno prepoznanega vzpostavljanja bolj horizontalnih povezav med vplete-

nimi igralci z ravni države in civilne družbe. Slednje se predvsem kaže v dokaj široki, a ne tudi strogo regulatorni pravni osnovi, precej široko opredeljenih javnopolitičnih mehanizmih, predvsem pa v institucionalizaciji medsebojnih odnosov ter s tem načinov sodelovalnega reševanja javnopolitičnih problemov in vsebin. Poleg prikazanih pozitivnih elementov pa je uporaba vsebinsko-metodološkega ogrodja koncepta vladanja pokazala, da je zgolj odločitev za preučevanje normativnih vidikov vladanja v okviru analize javnopolitičnega delovanja, zlasti pa njegovih učinkov, lahko nezadostna, saj ne predvideva zadovoljive pozornosti preučevanju dejanskih odnosov. Širše gledano, so se možne negativne posledice razkritih elementov tesnejšega povezovanja med oblastjo in civilno sfero, za katere se zavzema ideja vladanja, pokazale tudi v možni nevarnosti pretirane prisotnosti države v športu. Slednja naj bi namreč v sodelovanju z vsemi skupinami vpletenih in zainteresiranih z namenom razumevanja pristojnosti in razmerij med njimi jasno (so)določila »pravila igre«, kar dejansko lahko pomeni njeno večjo aktivnost in prisotnost v političnem okolju v primerjavi s preteklo prakso. Na podlagi takšnega spoznanja bi torej lahko logično sklepali celo, da se stopnja poseganja javnopolitičnega delovanja v športu skozi čas s hkratnim večanjem demokratičnosti političnega sistema večja, pri čemer pa opozarjamo, da poseg države ni in ne sme biti nujno razumljen negativno (Kustec Lipicer 2005), ampak je možno njegovo intenzivnost in načine ovrednotiti na podlagi analize dejanskega stanja. Vsekakor pa v luči različnih teoretičnih pogledov na preučevanje vloge (javne) politike v športu lahko ugotovimo, da vsaj izhodiščno tesnejša povezanost med državnimi in nedržavnimi igralci, ki jo zagovarja ideja vladanja, ne ustreza predpostavkam obstoječih modelov pojasnjevanja odnosov med politiko in športom, po katerih naj bi se v demokratičnih sistemih delež teh povezav praviloma manjšal na najmanjši možni količnik, kar prinaša logičen sklep, da sta oba pogleda prej različna, kot pa dopolnjujoča se.

Literatura

- Aguilera, V. Ruth, in Cuervo - Cazorra, Alvaro (2004): Codes of Good Governance Worldwide: What is the Trigger? *Organization Studies*, 25(3): 415–443.
- Chaker, André-Noël (2004): Good Governance in Sport. A European Survey. Council of Europe Publishing.
- Fink Hafner, Danica (2001): Analiza politik – akterji, modeli in načrtovanje politike skupnosti V D. Jelovac (ur.): *Jadranje po nemirnih vodah managmeneta nevladnih organizacij*: 53–63. Ljubljana: Zavod Radio Študent.
- Halgreen, Lars (2004): *European Sports Law. A Comparative Analysis of the European and American Models of Sport*. GadJura: Forlaget Thomson.
- Heinemann, Klaus (1995): The Image of Sport in Western Europe. V J. Mester (ur.): *Images of Sport in the World*: 189–221. Köln: Deutsche Sporthochschule.
- Henry, P. Ian (1993): *The Politics of Leisure Policy*. Houndmills: Macmillan.
- Henry, P. Ian (2004): *The Politics of Leisure Policy*. Houndmills: Macmillan.

- Héritier, Adrienne (2002): *New Modes of Governance in Europe: Policy-Making Without Legislation?* V A. Héritier (ur.): *Common Goods: Reinventing European and International Governance*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Houlihan, Barrie, in White, Anita (2002): *The Politics of Sports Development. Development of Sport or Development Through Sport?* London: Routledge.
- Kohler - Koch, Beate (2005): *European Governance and System Integration*. European Governance Papers No. C-05-01.
- Kovač, Marjeta (ur.) (1995): *Šport v Republiki Sloveniji. Dileme in perspektive*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport RS.
- Krawczyk, Zbigniew (1995): *The Image of Sport in Eastern Europe*. V J. Mester (ur.): *Images of Sport in the World: 163–189*. Köln: Deutsche Sporthochschule.
- Kustec Lipicer, Simona (2005): *Dileme o poseganju države v civilno družbo: primer državne regulacije na področju dopinga v vrhunskem športu v Sloveniji: Doktorska disertacija*. Ljubljana: FDV.
- Lynn, E. Laurence, ml., Henrich, Carolyn, in Hill, J. Carolyn (2001): *Improving Governance: A New Logic for Empirical Research*. Washington DC: Georgetown University Press.
- Mayntz, Renate (2004): *Governance Theory als fortentwickelte Steuerungstheorie?* Working Paper, 04/1. Köln: Max-Planck-Institut.
- Mihelčič, Stanko (1969): *Splošni register veljavnih predpisov (zveznih in republiških) 1945–1968*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije.
- Osredkar, Joško (2003): *Doping, kaj je to in kdaj? Medicinski razgledi*, 42(4): 369–399.
- Parons, Wayn (1999): *Public Policy. An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Parrish, Richard (2003): *Sports Law and Policy in the European Union*. Manchester: Manchester University Press.
- Pierre, Jon, in Peters, Guy (2005): *Governing Complex Societies. Trajectories and Scenarios*. Palgrave.
- Plazinić, Milan (1978): *Registar pravnih propisa objavljenih u »Službenom listu SFRJ« 1945–1977*. Beograd: Službeni list SFRJ.
- Robinson, Mark (2004): *Governance*. V A. in J. Kuper (ur.): *The Social Science Encyclopedia*. Third edition. Routledge: Routledge Reference Resources online. Taylor & Francis Publishing Group. Dostopno prek: http://www.reference.routledge.com/subscriber/entry?entry=w104_w104b197 (marec 2005).
- Rosenau, N. James (2003): *Governance in New Global Order*. V D. Held in A. McGrew (ur.): *Governing Globalization. Power, Authority and Global Governance: 70–87*. Cambridge: Polity Press.
- Rothstein, Bo, in Teorell, Jan (2005): *What Is Quality of Government? Impartiality in the Exercise of Political Power*. Prispevek, pripravljen za The Annual Meeting of the American Political Science Association, Washington, DC.
- Schneider, Volker (2004): *State Theory, Governance and the Logic of Regulation and Administration Control*. V A. Warntjen in A. Wonka (ur.): *Governance in Europe. The Role of Interest Groups: 24–41*. Baden-Baden: Nomos.
- Strel, Janko, in dr. (1997): *Šport v Sloveniji 92–96*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

- Šugman, Rajko (1982): Latentna struktura nekaterih demografskih, socialnih in političnih značilnosti funkcionarjev na področju tekmovalnega športa v SR Sloveniji: Doktorska disertacija. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturo.
- Šugman, Rajko (1997): Zgodovina svetovnega in slovenskega športa. Tretja, razširjena izdaja. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Šugman, Rajko (1998): Organiziranost športa doma in v svetu. Druga, razširjena izdaja. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Šugman, Rajko (1999): Prelomno obdobje slovenskega športa 1998–1994 (prispevki za zgodovino slovenskega športa). Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Šugman, Rajko (1999a): Modeli športa v svetu in poddržavljanje športa pri nas. V L. Horvat in dr. (1999): Stanje, odnosi in vrednote v slovenskem športu: 9–21. Ljubljana: OKS – ZŠZ.
- Šugman, Rajko, Bednarik, Jakob, in Kolarič, Borut (2002): Športni menedžment. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Treib, Oliver, Bähr, Holger, in Falkner, Gerda (2005): Modes of Governnace: A Note Towards Conceptual Clarification. European Governance Papers No. N-05-02.
- Wälti, Sonja, Kübler, Daniel, in Papadopoulos, Yannis (2004): How Democratic is Governance? Lessons from Swiss Drug Policy. *Governance*, 17(1): 83–113.
- Zajc, Drago (2000): Parlamentarno odločanje. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Viri

- Božič, Franci (6. 12. 2005): Sladka naveza politike in športa. Delo. Dostopno prek: http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=d4f44587d98ff74140835f336241fa1004&source=Delo (marec 2006).
- Giacomelli, Oto (14. 10. 2004): Slovenija je poceni športna država. Delo. Dostopno prek: http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=bbf1ba0d0241dbe6165127b7c5bdda2404&source=Delo (marec 2006).
- Informacije (1956–1986): Zaključni računi realizacije finančnih načrtov za posamezna leta. Ljubljana: Športna zveza Slovenije.
- Informacije (1957): Pregled dotacij sestavnim organizacijam v letu 1956, 1(1): 14–15. Ljubljana: Športna zveza Slovenije.
- Informacije (1958): Navodila o financiranju v telesni kulturi, 8(2): 3–8. Ljubljana: Športna zveza Slovenije.
- Informacije (1958): Pred volitvami, 2(2): 3–4. Ljubljana: Športna zveza Slovenije.
- Informacije (1977): Telesni kulturi več pozornosti, izvleček iz intervjuja s sekretarjem IK P CK ZKJ Stanetom Dolancem, 39: 8–13. Ljubljana: Šolski center za telesno vzgojo.
- Kristan, Silvo (1. 12. 2005): Zavodu za šport Slovenije se slabo piše. Delo. Dostopno prek: http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=98d08d39774334d7929c67d52d89fa6604&source=Delo (marec 2006).
- Ministrstvo za šolstvo in šport RS (2005): Zakonodaja. Dostopno prek: http://www.mszs.si/slo/sport/pregled_zakonodaje/index.asp (oktober 2005).
- MŠŠ (2005a): Pravni akti. Dostopno prek: http://www.mszs.si/slo/sport/pregled_zakonodaje/default.asp (oktober 2005).
- Nacionalna antidoping komisija – NAK (1996): Pravilnik o doping kontroli in kontroli spola.

- Nacionalni program športa v Republiki Sloveniji – NPS (2000). Uradni list RS, št. 24/2000.
- Raziskovalni sektor DZ (2004): Poročilo o delu Državnega zbora v mandatnem obdobju 2000–2004. Državni zbor RS. Dostopno prek: http://www.mszs.si/slo/sport/pregled_zakonodaje/default.asp (maj 2005).
- Republiški sekretariat za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo (12. 10. 1990): Predlog za izdajo zakona o športu in teze za zakon. Delovno gradivo.
- Republiški sekretariat za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo (1990): Šport kot prvina kakovosti življenja.
- RTV (31. 8. 2005): Omizje. Dostopno prek: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvodaje&op=web&func=napovednikiread&c_id=17585&c_parent=5472&tokens=omizje (marec 2006).
- Skupščina Republike Slovenije – SRS (20. 11. 1992): Nacionalni program športa v Republiki Sloveniji. Osnutek.
- Skupščina Republike Slovenije – SRS (29. 7. 1992): Resolucija o športu.
- SSŠ (2005): Splošno. Dostopno prek: <http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/sveti/vladni/sport.asp> (oktober 2005).
- Statistični urad Republike Slovenije (2005): Statistični letopis. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/index_vsebina.asp?poglavje=8&leto=2004&jezik=si (junij 2005).
- Svet Evrope (2004): Resolution I on the Principles of Good Governance in Sport. Dostopno prek: http://www.coe.int/T/E/cultural_co-operation/Sport/Resources/espres04.1.asp#TopOfPage (februar 2006).
- Športna zveza Slovenije (julij 1991): Aktualni položaj in problematika športa v Sloveniji.
- Športna zveza Slovenije (april 1992): Odprta vprašanja športa v Republiki Sloveniji.
- Športna zveza Slovenije (februar 1994): Stališča do aktualnih vprašanj športa na Slovenskem.
- Športno informacijski center (2005): Izdatki za šport. Dostopno prek: http://ares.spic.tv:1180/servlet/page?_pageid=1417&_dad=portal30&_schema=PORTAL30 (oktober 2005).
- Športno informacijski center ŠPIC (2005a): Register športnih organizacij. Dostopno prek: [http://ares.spic.tv:1180/pls/iss/issr1151\\$organizacije.querylist](http://ares.spic.tv:1180/pls/iss/issr1151$organizacije.querylist) (maj 2005).
- Zakon o Bloudkovih priznanjih. Uradni list RS, št. 56/1994.
- Zakon o določitvi nalog, ki jih od 1. 1. 1990 začasno opravljajo organi samoupravnih interesnih skupnosti in o ustanovitvi določenih republiških upravnih organov. Uradni list SRS, št. 42/1989, RS, št. 8/1991.
- Zakon o društvih. Uradni list RS, št. 60/1995, 49/1998 in 89/1999, 80/2004.
- Zakon o društvih. Uradni list SRS, št. 42/1986.
- Zakon o javnih shodih in javnih prireditvah. Uradni list RS št. 66/1993.
- Zakon o javnih zbiranjih. Uradni list RS, št. 59/2002, št. 60/2005.
- Zakon o lokalni samoupravi. Uradni list RS, št. 72/1993, št. 6/1994 št. 45/1994, št. 57/1994, št. 20/1995, št. 63/1995, št. 73/1995 št. 9/1996, št. 39/1996 št. 44/1996 št. 26/1997, št. 70/1997, št. 10/1998, št. 68/1998, št. 74/1998, št. 12/1999 št. 36/1999, št. 59/1999 št. 70/2000, št. 94/2000 št. 100/2000, št. 28/2001, št. 87/2001, št. 16/2002, št. 51/2002, št. 108/2003, št. 77/2004 št. 72/2005.
- Zakon o organizaciji in delovnem področju republiške uprave. Uradni list RS, št. 27/1991.
- Zakon o svobodni menjavi dela na področju telesne kulture Uradni list SRS, št. 35/1979.

Zakon o športu. Uradni list RS, št. 22/1998, št. 27/2002, Odl. US: U-I-210/98-32, št. 110/2002, št. 15/2003

Zakon o telesnokulturnih skupnosti. Uradni list SRS, 20/1973.

Avtoričin naslov:

dr. Simona Kustec Lipicer
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana
e-mail: *simona.kustec-lipicer@fdv.uni-lj.si*

Ekstremni športi

Sociološka obravnava tveganja in nevarnosti pri ekstremnih športih

POVZETEK: V sodobni družbi postaja šport vse pomembnejši del življenja, vse bolj očitno pa je tudi vse večje ukvarjanje s t. i. ekstremnimi športi. Članek predstavlja sociološke vidike tveganja in nevarnosti pri ukvarjanju z ekstremnimi športi v času družbe tveganja. Čeprav se individualno podajanje v nevarnosti pogosto pripisuje »vrojenim« osebnostnim značilnostim, bomo tu opisali družbene vzroke in pomene nevarnosti ter skušali tveganje v ekstremnih športih umestiti v širši družbeni kontekst. Ugotovitve kažejo, da sodobne družbe ob visoki diferenciaciji, pluralizaciji in individualizaciji vzpostavljajo pogoje za nastanek krize smisla. V takih pogojih vidimo ekstremne športe kot »intermediarne strukture«, kot način spoprijema z nepreglednimi sodobnimi razmerami. Pri ukvarjanju z ekstremnimi športi gre za osebno izgradnjo smisla prek izpostavljanja nevarnostim, ki povratno deluje tudi na vsakdanje življenje.

KLJUČNE BESEDE: družba tveganja, ekstremni športi, tveganje, nevarnost, kriza smisla, osebna izgradnja smisla

1 Uvod

Sociološko proučevanje športa postaja vse bolj relevantno zaradi naraščajoče pomembnosti športa v vsakdanjem življenju vse večjega števila ljudi. Šport postaja s svojimi družbenimi razsežnostmi vse bolj pomemben pojav sodobnega časa. Uspešno se razvija predvsem rekreativni šport, ki se osredotoča na zdravje, telo in lepoto. Na drugi strani pa je več kot očitno vse večje ukvarjanje s t. i. adrenalinskimi oz. ekstremnimi športi. Pojav ekstremnih športov je v današnjem času predmet številnih diskusij. Trditve in celo teorije, ki opisujejo te športe in značilnosti njihovih akterjev, so velikokrat polne stereotipov, tudi predsodkov in paradoksalnih trditev, le malo pa se jih opira na empirične raziskave. Velja tudi omeniti, da v slovenskem znanstvenem okolju ni zaslediti večjih in vsebinsko celostnih socioloških raziskav na temo ekstremnih športov. Preučevanje tega pojava je smiselno iz več razlogov. Sprva je treba omeniti, da trend ukvarjanja z ekstremnimi športi narašča. Ekstremni športi so medijsko zelo odmevni in tržno zanimivi. Različni avtorji prepoznavajo izjemne trende rasti ekstremnih športov na različne načine (glej Le Breton 2000; Rinehart in Sydnor 2003; Yin 2001). Prav tako je zanimivo vprašanje, zakaj smo ravno Slovenci tako uspešni v ekstremnih športih in avanturah oz. zakaj so ti športi vsaj pri nas tako odmevni in priljubljeni.¹

1. Naj naštejemo le nekaj naših svetovno znanih in uspešnih ekstremnih športnikov in avan-

Ekstremni športi nas vznemirjajo s svojo drugačnostjo in »norostjo«. Na videz so iracionalni in težko razumljivi, hkrati pa odpirajo sociološko izredno relevantne teme. Predvsem izzivajo teme obstoja, smisla, alternative in upora. Odpirajo svetovnonazorska in bivanjska vprašanja. Kaj je normalno, kaj je ekstremno, kakšna je vloga ekstremnih (deviantnih) družbenih praks, kaj pomeni izpostavljanje tveganju, če živimo v družbi tveganja (Beck 1986/1998), ter končno, kam vodi skrajni individualizem, egoizem? V tem prispevku se seveda ne da obravnavati vseh omenjenih tem, zato bomo osvetlili le nekatere vidike ukvarjanja z ekstremnimi športi. Osredotočili se bomo zlasti na različne vidike tveganja in pokazali ključne sociološke ravni nevarnosti pri ukvarjanju z ekstremnimi športi. Ker je glavni namen razumeti take tvegane prakse in aktivnosti ter jih umestiti v širše družbeno dogajanje, opozarjamo, da bo kritika ekstremnih športov oz. takega delovanja zavestno izostala.

Članek temelji na obsežnejši raziskavi z interpretativnim in kvalitativnim pristopom. Študijo sestavljajo pregled teoretskih del z različnih družboslovnih področij, anketa med ekstremnimi športniki (n = 108, št. spremenljivk = 33), osem 60–90 minut trajajočih poglobljenih intervjujev s t. i. ekstremnimi oz. intenzivnimi primeri – to je najbolj znanimi ekstremnimi športniki pri nas² ter soočenje s podatki in izsledki nekaterih drugih raziskav (glej Kavčič 2005). Pri tem se zavedamo delne metodološke in statistične oporečnosti primerjanja podatkov, saj naša študija temelji na kvalitativnem pristopu in statistično nereprezentativnem vzorcu snežene kepe. Tako se moramo ob dejstvu, da ni na voljo raziskav za primerjavo, pač zadovoljiti z obstoječimi podatki – kljub temu pa lahko govorimo o vsebinski točnosti, primerni kvalitativnemu pristopu.

Naj na začetku opredelimo nekaj problemov in domnev, ki jih bomo skušali pojasniti v nadaljevanju. Nekaj se jih zaradi javne odmevnosti ponuja kar samih. Ekstremne športnike se velikokrat označuje kot nore adrenalinske odvisnike, egoiste, narcise in celo nezavedne samomorilce. Pripisuje se jim torej predvsem avtodestruktiven življenjski stil, kar se razume kot socialno postmoderno patologijo. Skratka, ti športniki tvegajo svoje zdravje oz. izzivajo nevarnost in smrt. Mnogi avtorji tudi pri nas (npr. Burnik in Tušak 2001; Kajtna in dr. 2004) zavračajo takšne neosnovane oznake, v svetu pa se tudi že pojavljajo ugotovitve, da udeleževanja v ekstremnih športih ni mogoče ustrezno pojasniti zgolj s teorijo iskanja dražljajev in t. i. tveganju izpostavljajočo se osebnostjo (Slanger

---

turistov: Dušan Mravlje – ultramaratonec, Martin Strel – maratonski plavalec, Jure Robič – ultrakolesar, Marko Baloh – ultrakolesar, Tomaž Humar – alpinist, Tomo Česen – alpinist, Davo Karničar – alpinist, smučar, Stane Krajnc – BASE-skakalec, Jure Šterk – jadralec, Ali Ulaga – jadralec, Roman Kvaternik – jadralec, Miran Stanovnik – motorist, rally Paris–Dakar, Andrej Černe – hitrostni deskar na snegu, gorski kolesar, Matevž Lenarčič – prelet sveta z ultralahkim letalom, Tina Di Batista – alpinistka, Martina Čufar – športna plezalka, Nada Rotovnik Kozjek – triatlon in ironman, Irena Avbelj – padalka.

2. Pristop k vzorčenju je bil zaradi teme in s tem preučevane populacije kvalitativni. Vzorec snežene kepe je bil kombiniran s pristopom skozi lokacijo (klubi, trgovine, tekmovanja). Cilj je bil dobiti čim bolj heterogen vzorec ekstremnih športnikov. Anketi so sledili poglobljeni intervjuji, ki omogočajo bolj poglobljen uvid v nekatere teme iz ankete. Izvedli smo torej triangulacijo metod in s tem povečali veljavnost izsledkov.

in Rudestam 1997, Llewellyn, spletna stran 1). Ker se pri teh razlagah izpostavljene osebnostne značilnosti razumejo predvsem kot posamezniku priložene lastnosti, bomo skušali pokazati na družbene dejavnike in razsežnosti nevarnosti in tveganja pri ekstremnih športih. Pri tem bomo povezali obravnavano problematiko s t. i. krizo smisla (Berger in Luckmann 1999) in predstavili tezo, da je tveganje v ekstremnih športih izraz družbe tveganja. Zastavlja se torej vprašanje, zakaj se ekstremni športniki v družbi tveganja in v času, ko je zdravje ključna vrednota, podajajo v vedno večje nevarnosti.

2 Opredelitev pojma ekstremni šport

Za opisovanje ekstremnošportnih aktivnosti se uporabljajo številni izrazi. Mnogi med njimi zadevajo le ozek segment, drugi spet poskušajo zajeti vse take dejavnosti pod en sam skupni imenovalec. Kateri izraz uporabljamo, je lahko odločilno, saj so mnogi izrazi ekskluzivistični in z njimi določenih ekstremnošportnih dejavnosti ne zajamemo. Tudi pri nas se za poimenovanje mnogih športnih panog uporablja kar angleške oz. ameriške izraze. Za nekatere izmed teh aktivnosti celo velja, da bi jih težko uvrstili med športe. Pri nas najbolj uveljavljeni izrazi so *ekstremni športi*, *alternativni športi* in *rizični športi*. Evropska listina o športu opredeljuje šport kot »vse oblike telesne aktivnosti, ki so s priložnostnim ali organiziranim ukvarjanjem usmerjene k izražanju ali izboljšanju telesne vzdržljivosti, k duševnemu blagostanju in k oblikovanju družbenih odnosov ter pridobivanju rezultatov na tekmovanjih na vseh ravneh« (OKS, spletna stran 3). Marsikatero ekstremno športno po tej opredelitvi le stežka uvrstimo na področje športa. Očiten je poudarek na pozitivnih učinkih na človekovo tako fizično kot psihično počutje ter na tekmovalnosti, to pa pomeni, da npr. jadranje okoli sveta, jamarstvo, ki je usmerjeno v odkrivanje podzemnih svetov, ali alpinizem, katerega cilj je osvajanje gora, očitno niso športi v tem pomenu besede.

Poimenovanja in opredelitve ekstremnih športov so dokaj nesistematični. Po našem mnenju zato, ker so nastajali »od spodaj« in spontano ter z mešanjem številnih športnih zvrsti. Sprva nad njimi niso bedele nobene organizacijske strukture, ki bi jih skušale klasificirati, organizirati itd. Nato so nekatere začele obvladovati medijske korporacije, ki so jim za svoje medijske in tržne potrebe nadele nova, odmevnejša imena, ki se v angleščini glasijo npr. »action sports«, »thrill sports«, »fun sports«, »extreme games« in »x-games«. Težava z opredelitvami je znan problem na tem področju, pravzaprav še ni prišlo do take, ki bi bila dobra in uveljavljena, saj gre za zelo hitro spreminjajoč se pojav, ki dobiva vedno nova obeležja. Izraz, ki skuša zajeti vsa taka ukvarjanja, je »ekstremni športi«. Po Deanu so ekstremni športi tisti »športi, ki gredo do najbolj oddaljenih možnih meja« (Dean, spletna stran 2). Za J. Rees se »izraz 'ekstremni' nanaša na naraščajoče število fizično in psihično intenzivnih aktivnosti, ki niso bile formalno prepoznane kot legitimni športi s strani večine medijev ali družbe /.../. Potreba po legitimaciji pa je bila izražena« (Rees v Rinehart 2002: 505). Za to raziskavo zadošča, da so ti športi »ekstremni«, to je izredni oz. skrajni v eni od svojih razsežnosti, naj bo to po nevarnosti, napornosti, trajanju, novosti oz. inovativnosti, lahko celo »zabavnosti« (fun sports), da jih lahko imenujemo »ekstremni športi«. Ekstremni športi so torej

tisti, ki neko svojo lastnost razvijejo, izrazijo, poudarijo oz. prakticirajo do skrajnosti v primerjavi z ostalimi športi. Zavedamo se, da ta opredelitev prav gotovo ni najbolj razločevalna, pa vendar se zdi dovolj smiselna za preučevanje heterogenega vzorca najrazličnejših ekstremnih športov. Izraz »rizični športi« je v tem oziru preozek, izraz »alternativni športi« pa je opredeljen preohlapno. Poleg tega je pridevnik »ekstremni« pri nas tudi najbolj uveljavljen v rabi, zato ga bomo uporabljali, mislili pa na športe, ki, kot pravi J. Rees, še niso bili prepoznani za »legitimne« in ki so v eni od svojih razsežnosti ekstremni.

3 Tveganje in izkušnja tveganja

S terminom tveganje označujemo verjetnost, da se zgodi nek nezaželen dogodek z resno možnostjo izgube. Yates je kot ključne elemente tveganja izpostavil potencialne izgube, pomembnost teh izgub in pa negotovost teh izgub (glej Pizam in dr. 2004: 251). Pri ekstremnih športih potencialne izgube pomenijo izgubo zdravja, dela telesa ali pa celo izgubo življenja. Teža izgube je lahko različna. Medtem ko neka poškodba ali manjša bolezen morda sploh ni tako pomembna, je izguba življenja velika izguba. Negotovost ali verjetnost – kot tretji dejavnik – je seveda odvisna od vrste aktivnosti (npr. izguba življenja pri deskanju ni tako verjetna kot pri alpinističnih solovzponih) in od posameznikovih sposobnosti (tako je lahko npr. vzpon po Severni triglavski steni za rekreativnega gornika zelo nevaren, medtem ko ni nič posebnega za izkušenega alpinista). Pri vseh teh elementih gre seveda tudi za osebno zaznavo tveganja. Poleg tega obstaja še ena razsežnost tveganja: v nekatera tveganja se podajamo zavestno zaradi osebnih obnašanj, ta do določene mere tudi obvladujemo, druga tveganja pa so od nas neodvisna. Drug izraz za tveganje je riziko, oba pa se povezujeta z nevarnostjo. Tvegano oz. rizično obnašanje je potemtakem prostovoljna dejavnost, ki vsebuje pomembno stopnjo tveganja oz. nevarnosti. Čeprav je pomembno stopnjo tveganja težko določiti, saj individualno variira, pa vendarle lahko rečemo, da je to tista stopnja, ki objektivno, to je npr. po verjetnosti smrti, poškodb ali drugih izgub, odstopa od drugih aktivnosti.

Psihologi so ob preučevanju fizioloških procesov, ki spremljajo izkušnjo tveganja, prišli do naslednjih spoznanj. Zaznava tveganja sproži v človeku vrsto fizioloških sprememb, ki se kažejo kot do trikrat hitrejše bitje srca, dvig krvnega pritiska, suha usta in pojav močne želje, da bi preprečili to, kar naj bi se zgodilo. Pojavi se strah. V trenutku zaznave nevarnosti se telo oboroži z izdatnim adrenalinom, noradrenalinom, ravnim hormonom in kortizolom. Zenice se razširijo in omogočijo boljši vid. Imunski sistem se pripravi na možne poškodbe. V mišična tkiva se sprostijo dodatne energijske zaloge glukoze. V takih trenutkih smo na vrhuncu svojih sposobnosti. Zaznava nevarnosti torej sproža vrsto fizioloških sprememb, ki jih izkusimo hkrati kot visoko vzburjenje in neprijetno tesnobo. Prav zato naj bi se ljudje skušali kar se da izogibati nevarnim situacijam in tveganju. To poraja vprašanje, zakaj se ljudje potem sploh izpostavljajo tveganju. V izkušnji tveganja pa različni ljudje reagirajo različno. Medtem ko nekateri otrpnejo ali jih zgrabi panika, se zdi, da se ekstremni športniki odzivajo naravnost odlično. V poglobljenih intervjujih se je izkazalo, kako pomemben je način reagiranja ob zaznavi tveganja.

Uлага, ekstremni jadrallec: Opažam skozi življenje, da se je zgodilo v bistvu pri meni to, da lahko rešujem probleme samo takrat, ko je napeto, in da sem takrat odličen. Tveganje je tudi ene vrste prisila, da se potrudiš ... Torej, to je definitivno, ko je problem, jaz lažje razmišljam, tekoče, v naprej, nimam nobenih ... da bi me ustavljalo nekaj, neki šoki, ampak razmišljam ostro brez problemov.

Psihologi razlagajo izpostavljanje tveganju z določenimi osebnostnimi lastnostmi. Raziskovalce zanima predvsem, zakaj se nekateri ljudje bolj izpostavljajo tveganju kot drugi.

4 Izpostavljanje tveganju kot osebna lastnost

Psihološki pristopi k preučevanju ekstremnih športov oz. boljše, posameznikov, ki se z njimi ukvarjajo, so gotovo med najštevilčnejšimi. Podajanje v tveganja je za psihologe že dolgo zanimivo, saj naj bi bila ena osnovnih človekovih potreb potreba po varnosti.

Različne teorije, od psihoanalitskih, razvojnih in teorij iskanja dražljajev do teorij obvladovanja in samoučinkovitosti oz. zavedanja lastnih sposobnosti (mastery and self-efficacy) poskušajo ugotoviti razloge in motivacije za izpostavljanje tveganju v običajnem življenju in pri ekstremnih športih. Tudi psihologi pa že ugotavljajo, da je t. i. univerzalni koncept »tveganju izpostavljajoča se osebnost« (risk taking personality) nezadosten, saj je presplošen in ne povsem točen (Llewellyn, spletna stran 1).

Osebnostne lastnosti ekstremnih športnikov se v različnih študijah tudi pri nas kažejo v različni luči. Psihološki testi, izvedeni na alpinistih in kontrolni skupini nešportnikov, so pokazali, da so alpinisti manj zavrti, precej manj anksiozni, bolj odprti navzven in bolj družabni. Svojo agresivnost kažejo predvsem v obliki negativizma (Tušak in Burnik 2001). Podobni so bili rezultati raziskave (Kajtna in dr. 2004: 26–30), v kateri so med seboj primerjali rizične športnike, običajne športnike in nešportnike. Športniki iz rizičnih športov so bolj čustveno stabilni kot nerizični športniki in nešportniki. Oboji so tudi bolj vestni kot nešportniki. Prav tako so športniki iz rizičnih športov bolj ekstrovertirani kot ostali športniki in veliko bolj kot nešportniki. Obe skupini športnikov sta bili tudi bolj odprti kot nešportniki. Omeniti pa je treba, da so te ugotovitve v nasprotju s starejšimi iz 90. let. Markič (v Tušak in Burnik 2001: 206) je takrat pri slovenskih alpinistih ugotovil predvsem večjo umaknjenost vase, samostojnost in individualizem. Označil jih je kot introvertirane in socialno plahe. V družbi jim je kvaliteta odnosov pomenila več kakor pa količina. Močno izražena naj bi bila tudi potreba po raziskovanju in novih občutjih, doživetjih (Tušak, Burnik 2001: 206). Te razlike si delno lahko razlagamo skozi pogled v preteklost. Ko je bil alpinizem še bolj alternativna, nerazumljena in nesprejeta dejavnost, so se z njim ukvarjali tudi ljudje, ki so bili bolj odmaknjeni od povprečnih, običajnih pripadnikov družbe, zato so se izkazali kot bolj vase umaknjeni in plahi individualisti. V anketi naše študije, ki ne vsebuje psiholoških testov, se ob vprašanih o številu prijateljev in druženju z njimi ne pokaže, da bi bili ekstremni športniki introvertirani individualisti – dejansko se ti športniki tu bistveno niso razlikovali od splošne slovenske populacije (SJM 962), ki že sicer v mednarodnem merilu velja za precej introvertirano (Museum 1994).

Po ugotovitvah psihologov imajo ekstremni športniki bolj izraženo osebnostno lastnost iskanja novih občutij, dražljajev; ta je po nekaterih teorijah del širše osebnostne dimenzije, imenovane psihotocizem. T. i. SSS-skalo je razvil Marvin Zuckerman in vsebuje štiri poddimenzije: iskanje pustolovščin in tveganja, iskanje doživetij, dezinhibicijo in nagnjenost k dolgočasju. Univerzalne lastnosti, ki bi pogojevale tvegane aktivnosti, so očitno napačne. Še zlasti ker novejše raziskave ugotavljajo, da obstajajo velike razlike med tistimi, ki tvegajo na področju zdravja, to je npr. uživanje mamil ali nevarnih spolnih praksah, in med tistimi, ki sodelujejo v ekstremnih športih. Glavne razlike so v tem, da so tisti, ki tvegajo z zdravjem, pripravljeni sprejeti družbena tveganja in da – za razliko od športnikov – tveganja podcenjujejo. Ekstremni športniki so čustveno bolj stabilni, manj nevrotični in k tveganju pristopajo premišljeno oz. verjamejo, da ga lahko kontrolirajo (Llewellyn, spletna stran 1). To jim vzbuja občutke zadovoljstva, saj dokazujejo, da so zmožni obvladovati nevarne okoliščine, ki jih dojemajo bolj kot izziv kot pa kot nevarnost.

Tudi v naši raziskavi se je tako v anketi kot v poglobljenih intervjujih izkazalo, da ima iskanje novih občutij in doživetij veliko vlogo pri ukvarjanju z ekstremnimi športi. Pomembna je težnja k novostim in spremembam. V raziskavi ŽSVMD 1999–2000 (Luthar) se je s trditvijo *Rad imam, da so stvari stabilne in urejene* popolnoma strinjalo 59 % slovenske populacije, med ekstremnimi športniki iz naše raziskave pa je bilo takih le 17 %. Tudi pri ukvarjanju z ekstremnimi športi se skoraj vsem zdijo najbolj pomembni najrazličnejši občutki, npr. občutki sreče, svobode, resničnosti (odgovora pomembno in zelo pomembno zajemata 92 % vseh odgovorov) (glej Tabelo 1). Podobno se je potrdilo tudi v poglobljenih intervjujih. Alpinist Tomaž Humar je dejal: »To je odvisnost od novih doživetij.«

Teorija iskanja dražljajev pa vseeno ne odgovori na vprašanje, zakaj posamezniki s temi lastnostmi ne tvegajo na vseh področjih svojega življenja in zakaj obstajajo razlike v izpostavljanju nevarnosti med posamezniki z isto izmerjenimi lastnostmi. Slinger in Rudestam sta poskušala preseči pomanjkljivosti te teorije in zapolniti vrzeli v njej z uvedbo teorij samoučinkovitosti (self-efficacy) oz. prepričanja v lastne sposobnosti. V študijo sta zajela športnike, ki se ukvarjajo z ekstremno nevarnimi ekstremnimi športi, športnike ekstremnih športov in zelo stremenirane športnike iz običajnih športov. Ugotovila sta, da je prepričanje v lastne sposobnosti spremenljivka, ki je skupine najbolj razločevala. Tisti, ki so bili bolj prepričani v lastne sposobnosti, so objektivno več tvegali (Slinger in Rudestam 1997). Kot dodaten dejavnik motivacije za izpostavljanje večjemu tveganju se je pokazala želja po obvladovanju, napredovanju, izpopolnjevanju – gre za cilj premikanja mej in težnjo k popolnemu obvladovanju določene aktivnosti.

Tudi te predpostavke so se potrdile v naši raziskavi. Anketirani ekstremni športniki pravijo, da je občutek sposobnosti, zmožnosti pri ekstremnih športih izredno pomemben (83 %, glej Tabelo 1). Prav tako so bolj samozavestni kot običajne populacija ob nepredvidljivih situacijah, kar kažejo odgovori na trditev *Dobro se znajdem v nejasnih situacijah*, s katero se popolnoma strinja 26 % ekstremnih športnikov in le 16 % običajne populacije (ŽSVMD 1999–2002, Luthar). Za podajanje v nevarnosti pri ekstremnih športih je torej ključno prepričanje in zaupanje v lastne sposobnosti. Ali kot pravi Hu-

mar: »Ekstrem je pač večšina mojstra. Samomorilstvo je pa neodgovorno dejanje. To sta dva različna pojma.«

Glede samomorilnosti – kot radikalne avtodestruktivne drže – se je izkazalo, da anketirani ekstremni športniki ne odstopajo od splošne slovenske populacije (SUIATT 1994). Na vprašanji *Ali ste kdaj pomislili, da bi napravili samomor?* in *Ali menite, da mora biti človek duševno bolan, da napravi samomor?* so odgovori obeh populacij porazdeljeni enako. Ugotovitve se še dodatno potrjujejo v intervjujih. V poglobljenih intervjujih smo prišli še do zanimivega spoznanja, da imajo ekstremni športniki do smrti zelo hladen, racionalen odnos in da se je ne bojijo. Tako pravi npr. ultramaratonski plavalec Martin Strel: »Jaz sem, recimo, dejal, da po štiridesetem letu, kar življenja preživim, mi je podarjeno, in jaz, recimo, se smrti ne bojim.« Vendar v tej misli ni samomorilnosti, saj kot pravi Ulaga:

»Smrti se jaz ne bojim. To je definitivno. Se je ne bojim, hočem pa še živeti in bom živel toliko časa, kot bom hotel. Ko bom pa star in bolan in bom hotel umreti, bom pa umrl. Zdaj pa še nočem ... Zdaj, če bom eno bolezen dobil, jo bom skušal najprej premagati, če je ne bom mogel premagati, nimam dosti volje, potem bom pa verjetno umrl, počasi, ne.«

Ekstremni športniki o samomoru razmišljajo kot o pojavu, ki ni v zvezi z njihovim počutjem. Pogosto celo vidijo nekakšen terapevtski potencial ekstremnih športov za pomoč takšnim ljudem.

Črne, multiekstremni športnik: V tem kontekstu samomor ne vem, zakaj bi bil. Ne vem, zakaj. Problemi so in vedno so bili in vedno bodo. Stvar je, kako jih rešuješ. In mogoče se skozi to, se da tudi dosti solidno naučiti, kako se lotiti problemov, kako jih rešiti, da te ne obremenjujejo.

Ekstremni športniki pridejo v svojih podvigih do spoznanja o vsemogočnosti človeških zmogljivosti, ki so dosegljive predvsem s pomočjo dobre psihološke pripravljenosti. Lahko govorimo o posebni nastrojenosti in pogledu na svet. T. i. »se da« (can-do mentality) mentaliteta je pravo nasprotje pasivni avtodestruktivni »ne da se« (no-can-do) mentaliteti. Tako npr. ekstremni športniki pravijo, da »je ni stvari, ki se je ne bi dalo narediti«, »meni v bistvu res ni nič več težko«, in želijo »pokazati, da se da«.

Sklenemo lahko, da obravnavane predpostavke ne pojasnjujejo ukvarjanja ekstremnih športnikov s potencialno destruktivnimi aktivnostmi, zato zavračamo očitke o samomorilski in avtodestruktivni življenjski drži ekstremnih športnikov. Potrdile pa so se težnje k novim občutjem in doživljanjem ter pomembnost prepričanja v lastne sposobnosti.

5 Tveganje in zdravje v ekstremnih športih

Skrb za zdravje in dobro počutje je danes zelo popularna, sama po sebi umevna ali celo že zahtevana. Analize kažejo, da postaja zdravje glavna vrednota današnjega časa (Toš in Malnar 2002: 89, 90). Za ekstremne športe je značilna predvsem večja nevarnost, večji psihični in fizični naporji ter večja verjetnost nesreče, poškodb in celo smrti, zato se na prvi pogled zdi, da sta zdravje in ekstremni šport celo izključujoča se pojma.

Vodeb (2001) je pokazal, kako zdravja v športu dejansko ni, vanj se prikrade le skozi verjetje in deluje na način mane. Sicer pa deluje realno v svojih posledicah – kot samozapolnjujoča se napoved. Zdravje v množičnem ukvarjanju s športom tako zapolnjuje primanjkljaj smisla in ga s tem legitimira. Ideologija, verjetje, da je šport zdrav, izvira že iz antične logike »mrtvo telo se ne giba – torej živo oz. zdravo telo se giblje in bolj, kot se giblje, bolj je zdravo«, kaže pa se v najrazličnejših znanih geslih in projektih, kot je npr. »Recept za zdravo življenje s športom« (Olimpijski komite Slovenije). Razlog, da ima športno udejstvovanje pozitivne učinke na človekovo zdravje, je v našem verjetju, da se bo to zgodilo. Lahko rečemo, da psihično dominira nad fizičnim, kar dokazujejo tudi hipnoze ali učinki placebo v medicini (Vodeb 2001). Med šport in zdravje se torej vriva verjetje oz. prepričanje, da je šport zdrav, to pa deluje na način mane in je pogoj za udejstvovanje v športnih aktivnostih.

Pri ekstremnih športnikih motiv zdravja ni na prvem mestu. Njim je pomembna kvaliteta doživljanja, ne pa dolžina (zdravega) življenja. Telo oz. zdravje celo »zastavijo« za nekaj več – za psihično dobrobit, zato se zastavlja vprašanje, v čem je smisel izpostavljanja izrednim naporom in nevarnostim v ekstremnih športih in kam se pri tem umešča zdravje. Ugotavljamo, da se zdravje v ekstremnih športih ponovno pojavi na način mane, ki je v tem primeru verjetje v občutek magičnega, popolnega trenutka, ki se pojavi med izvajanjem določenih aktivnosti in ki ga vsak športnik opiše po svoje, pravzaprav pa je – tako kot mana – neizrekljiv. Zato se ob opisovanju pojavljajo izrazi »se ne da povedati z besedami«, »nimam besed«, »noro«, »bliss«, »awesome«, »absolute sensation«, dejanja pa pospremijo kriki, vriski, vzdihljaji ... Avtor Le Breton govori o teh intenzivno doživetih trenutkih kot o presežnih trenutkih, ki so prežeti intenzivnostjo sebstava (Le Breton 2000: 7). Ti trenutki posamezniku zagotavljajo, da živi svoje življenje polno, ter tako pričajo o vrednosti takega početja, povratno pa prinašajo blagodejne učinke na posameznikovo duševno in fizično zdravje. Izpostavljanje nevarnostim v ekstremnih športih ne pomeni, da se ekstremni športniki obnašajo brezskrbno do svojega zdravja oz. življenja. Ravno nasprotno, anketa in poglobljeni intervjuji so pokazali, da je zdravje še vedno pomembna vrednota tudi za njih. Izkazalo se je, da imajo pri ukvarjanju z ekstremnimi športi največjo pomembnost ravno tisti elementi, za katere lahko rečemo, da se njihova vrednost prenese tudi nazaj v vsakdanje življenje (glej Tabela 1). Kot najbolj pomembni so se izkazali *občutki sreče, svobode in resničnosti* (92 %), *občutki sposobnosti in zmožnosti* (83 %), *psihična relaksacija* (76 %), *premagovanje samega sebe* (74 %) in *zdravje* (72 %). Ti elementi so se kot ključni potrdili tudi v globinskih intervjujih. V tem smislu je zdravje v ekstremnih športih paradoksalni motiv. Morda pri ekstremnih športih res ne gre toliko za fizično zdravje kot za psihično zdravje ali duševno ravnovesje. Ekstremni športniki v svojih aktivnostih spoznavajo sebe, svoje sposobnosti, zmožnosti in meje. Skozi te aktivnosti dobijo potrditev svoje vrednosti in občutek, da živijo svoje življenje polno. Le to je opazno že iz načina pripovedovanja o njihovih športih. Besede »to je to« očitno pomenijo, da so našli to, kar jih zapolnjuje, pri čemer so nekateri za to pripravljeni žrtvovati del zdravja, saj »se splača«.

Ulaga: To vzameš v zakup. Zagotovo, da je, da ti gre nekaj zdravja. Samo telo pač porabljaš za te stvari.

Miran Stanovnik, ekstremni motociklist: Zdravje? Seveda, jaz naredim vse, da bi pač dosegel čim večjo stopnjo zdravja. Da bi bil čim bolj zdrav, čim bolj sposoben telesnih aktivnosti. Mislim, da nobeden ne razmišlja o tem, da žrtvuješ svoje zdravje. Mi vsi štartamo na to, da bi to zdravje s športom še spravili na višji nivo. To je tista idealna zadeva. Ja, se pa dogajajo določene stvari ...

Ekstremni športniki zdravje razumejo bolj v alternativnem smislu, kot področje, kjer prevladuje duševna moč.

Ulaga: Jaz mislim, da ko gre tako zares, ti tako obvladuješ svoje telo, da niti ne zbolíš ... Nesreča se zgodi. Zakaj? Zato, ker nisi bil dosti previden. Zakaj nisi bil previden? Ker se ti ni dalo biti previden, ker nisi svojega življenja več dovolj cenil. Če se imaš rad, potem pogledaš levo in desno, ko greš čez cesto. Če se nimaš rad, prečkaš cesto in je riziko.

Ob alternativnih pogledih na zdravje in še nekaterih drugih spoznanjih, ki izpostavljajo neskončne človeške zmožnosti in sposobnosti, katerih gonilo je predvsem človekova duševnost, lahko rečemo, da nekateri ekstremni športniki s svojimi spoznanji presegajo okvire racionalne in institucionalne medicine.

6 Tveganje in nevarnost kot instrument izgradnje smisla pri ekstremnih športih

Zanimalo nas je, kaj je pri tveganju v ekstremnih športih tako zanimivega, vrednega, da odtehta potencialne izgube. Pri tem se bomo oprli na francoskega antropologa Le Bretona, ki je ugotovil, da se vedno več običajnih ljudi ukvarja z vedno bolj ekstremnimi športnimi praksami. Ob tem je videti, da ne gre toliko za tekmovanje z drugimi kot za izboljšanje svoje vztrajnosti, odpornosti proti problemom (bolečinam in utrujenosti, ki se pojavljajo med preizkušnjo), in za spoznanje o moči volje v vsakdanjem življenju, polnem težkih preizkušenj.

Ekstremne športe lahko npr. delimo na ekstremno naporne in ekstremno nevarne. Za prve Le Breton ugotavlja, da večji, kot je napor, večja, kot je bolečina in skušnjava odnehati, večji je užitek ob končnem spoznanju, da se nisi vdal ter da si s svojim prizadevanjem, vztrajnostjo, znanjem in ostalimi osebnimi resursi uspel sebi dokazati, česa si sposoben. Ti občutki se nato prenesejo tudi v vsakdanje življenje (Le Breton 2000).

Robič, ekstremni kolesar: Vemo, da življenje na splošno je 'zajebano' ... za RAAM³ pa pravijo, da je pa težji kot življenje. It is harder than life ... Ko enkrat končaš RAAM ali pa da jo celo zmagaš, naj bi ti ne bi bilo v življenju nič več težko ... Ja, meni v bistvu res ni nič več težko ... Če enkrat daš RAAM skozi, to tako začutiš življenje, to je tako več vredno kot pa neko meditiranje v življenju, pa tudi če boš živel deset let manj.

Pomembno je torej, da je zadani cilj izredno težak, saj šele to daje pravo zadovoljstvo ob zagotovitvi o svojih sposobnostih tudi za običajno življenje. Za te športnike velja, da je pomembno predstavljati meje svojih zmožnosti, zato se vzhičenje in veselje rodi iz premaganega trpljenja. Kot pravi Le Breton (2000: 1), so »fizične meje nadomestile moralne meje, ki jih sodobna družba ne zagotavlja več«.

3. RAAM – Race Across America – je najdaljša vztrajnostna brezetačna kolesarska dirka, ki poteka od zahodne do vzhodne obale Severne Amerike.

Na drugi strani je za ekstremno nevarne športe pomembna tudi simbolična igra s smrtjo. Posameznik si upa iti do roba smrti in tam z njo odigrati igro, v kateri se s svojo veščino uspe iztrgati smrti in »zmaga«. Zmaga predstavlja občutenje presežnega trenutka, ki deluje kot mana. Tak trenutek je impregniran z intenziteto sebstva, ki da zagotovi o veščini in priča o vrednosti tega početja – in življenja. Kot pravi Le Breton (2004), športnik s smrtjo sklene simbolno menjavo: zastavi svoje zdravje in življenje in na koncu, ker si je upal in znal tvegati, dobi povrnjen občutek vsemogočnosti in zanosu, ki mu je v življenju prej manjkal. Ti trenutki so nekakšni profani transi, v katerih se posameznik počuti eno s svetom. Ob zmagi dobi potrdilo, da je značajske močan in sposoben ter da polno živi svoje življenje. Brez občutka tveganja te aktivnosti ne bi dale ne užitka ne zadovoljstva niti ne bi imele takega vpliva na osebno življenje. Uspeh oz. obvladovanje tveganja povrne pozitivno samopodobo, smisel in vrednotni sistem, potem ko družbi z antropološko razlago, zakaj in predvsem kako je življenje vredno živeti, to ni uspelo. To spoznanje spremlja občutenje novega rojstva. Gre za samoiniciacijo, obred prehoda nazaj v družbo. Ker je družba diskvalificirana in ne ponuja več smisla, se tak posameznik obrne k drugi, metafizični in močni avtoriteti. Če je sposoben uiti smrti po stiku z njo, dobi pozitiven odgovor o svoji osebni vrednosti (Le Breton 2004: 10). Obenem pa »izpostavljanja tveganju nikakor ne gre zamenjevati z željo umreti. To ni le neroden način samomora, ampak način spoznanja po ovinku, da ima posameznikovo življenje vrednost, in upor strahu pred osebno nepomembnostjo. Gre za osebni obred izgradnje smisla« (Le Breton 2004: 3). Dejansko daleč od tega, da bi bila to avtodestruktivna dejanja, gre bolj za eksperimentiranje s svojim sebstvom in preizkušanje svojih meja. Bistven je ravno ponovni vstop v družbo in spoprijetje s svetom. To je aktivni upor zoper nepregledno družbeno situacijo in poskus postati ponovno del sveta, ne pa pasivna in depresivna vdanost v usodo. Torej gre predvsem za osebni obred izgradnje smisla, prek katerega posamezniki spoznajo, ali se bodo v kritičnem trenutku »usodi« predali ali ne. Velja nekakšna podobna logika kot tista, ki jo je odkril Weber pri kalvinistih v njihovi želji po spoznanju svoje usode, le da tu ne gre za religioznost, pač pa za neke vrste profan duhovni trans.

7 Tveganje v ekstremnih športih kot izraz družbe tveganja

Za postmoderno visoko pluralno in visoko individualizirano družbo so značilna številna tveganja, zato jo je Beck poimenoval družba tveganja.⁴ Izpostavil bomo tiste ključne moderne oz. postmoderne družbene okoliščine, ki potrebujejo oz. vzpostavljajo možnosti za gradnjo smislov. Zanimalo nas bo, od kod izvira potreba po izgradnji smisla skozi prakse, ki vključujejo tveganje in nevarnost. Skušali bomo tudi nakazati, zakaj so ekstremni športi in športniki tudi pri nas tako znani in uspešni.

Na ekstremne športe so vplivale, čeprav posredno, številne družbene okoliščine. Menimo, da pojav ekstremnih športov v današnjem času najbolje pojasni razlaga vplivov

---

4. Beckov termin »družba tveganja« razumemo v najširšem pomenu – predvsem tudi v pomenu, kot ga je razbrati iz njegovih nadaljnjih del, ki obravnavajo »tvegane svobode«, ki se pojavijo v visoko individualiziranih in pluralnih družbah.

t. i. krize smisla, ki se je pojavila kot druga plat modernizacije in diferenciacije, ki sta vodili v stanje pluralnosti in individualnosti, v katerih vlada fluidnost in kontradiktornost vrednot ter načelo »izgradi si smisel sam«. Berger in Luckmann (1999) ugotavljata, da v okoliščinah individualizma in pluralizma posamezniki le stežka najdejo samoumevno življenjsko orientacijo. Tako stanje, ki ruši samoumevnost življenjskega sveta, imenujeta kriza smisla. Pluralizem vidita kot temeljni pogoj za širjenje subjektivnih in intersubjektivnih kriz smisla, saj pluralizem neprestano vsiljuje številne alternative, vse alternative pa vzpodbujajo razmišljanje; razmišljanje pa ruši samoumevnost življenjskega sveta. Moderni pluralizem tako vodi v veliko relativizacijo sistema vrednot in »spodkopava to samoumevno vedenje. Svet, družba, življenje, identiteta postajajo čedalje bolj vprašljivi« (Berger in Luckmann 1999: 39). »Moderno življenje vse spreminja v tvegane svobode« (Beck in Beck - Gernsheim 1996: 817). Avtorja ugotavljata, da je individualizacija družbeno stanje, ki od posameznika zahteva aktivne izbire življenjskih stilov in drugih vsakodnevnih delovanj. Individualizacija ne le omogoča alternativne življenjske poteke, temveč zahteva tudi aktiven angažma posameznika. »Normalna biografija postane tako izbrana biografija, reflektivna biografija, naredi-si-sam biografija /.../ Naredi-si-sam biografija pa je vedno tvegana biografija« (Beck in Beck - Gernsheim 1996: 818). Z individualizacijo in pluralizacijo se pojavi t. i. sindrom »TINA-there-is-no-alternative«, ki sporoča, da je svet dan, postavljen, zato ga sprejmite, kakršen je; ne spreminjajte sveta, spreminjajte sebe. Radij posameznikove akcije in gradnje smisla se zaradi otrplih razmerij med posameznikom in strukturo osredišča na posameznika. Beckova tako imenujeta današnjo družbo »visoko individualno družbo: znajdi se in poišči smisel sam« (Beck in Beck - Gernsheim 1996: 834). To kaže, kako so vezi med strukturo in posameznikom ohromljene. V ozadju naslednjega navedka iz poglobljenega intervjuja lahko zaznamo omenjene dileme.

Krajnc, BASE-skakalec: Veliko ljudi imaš, ki so hoteli npr. z revolucijo spremeniti svet. Spremeniti ljudi ne moreš, ti moraš prvo pri sebi začeti, pa v ozkemu krogu okoli sebe ... Mislím, da vsak mora sam do tega priti, kaj hoče v življenju, kaj hoče doseči, kako si hoče svoje življenje zorganizirati. Če nimaš idej, padeš v to, kar ti je pač družba ponudila ... Imaš pa vse odprto, ker danes imaš veliko več možnosti, kot pa so jih imeli pred 15 ali pa 100 leti. V tem obdobju sem jaz čisto srečen. Razumem, čeprav se vsak dan jeziš na birokracijo pa to, ampak vidiš, ljudje so ovce, a ne, če jih eden ne vodi, delajo neumnosti ... In če to sprejmeš kot eno nujno zlo, ki mora biti, da družba funkcionira, OK, naj, ni pa treba, da si ti lih ... A ne, noben sistem, a je to nacizem ali je to komunizem ali ne vem kakšen kapitalizem, ni tak, da te ima lahko stalno pod kontrolo. Ti zmeraj najdeš tisto svojo pot notri, a ne, se mi zdi ... Je pa na tebi, kaj boš naredil. Meni se zdi, npr., da šolski sistem premalo to poudarja, a ne. Zgleda, da je vse šolstvo usmerjeno v to, da naredijo pokorne državljane, pridne delavce pa ljudi, ki ne razmišljajo preveč ... Imaš pa vseeno ene možnosti. Jaz sem srečen, da v tem obdobju živim, ker take stvari, ki jih počnem sedaj, drugače ne bi mogel.

Naša teza je, da so se v takih pluralnih in »netrdnih« okoliščinah ekstremni športi razvili v nekakšno obliko »intermediarnih struktur« (Berger in Luckmann 1999), ki posredujejo med posameznikom in strukturo ter ga umeščajo v smiselne mreže vsakdanjega sveta.

»Tveganim svobodom« in družbi tveganja navkljub pa tveganja v ekstremnih športih ne gre zamenjevati s tveganjem družbe tveganja, saj ta ne prihaja od strukture, temveč iz posameznikove zavestne odločitve. Na videz paradoksalno se torej ekstremni športniki spoprimejo z družbenimi strukturnimi tveganji v svojem lastnem podajanju v nevarnosti ekstremnih športov. Ekstremni športi so poskus preseči pluralizmu imanentno nepregledno množico racionalizacij sveta, katerih skupek je postal iracionalen, na kar je opozarjal že Weber s svojo metaforo o železni kletki. Družbena vloga ekstremnih športov je torej v tem, da predstavljajo eno od intermediarnih struktur, v katerih se ljudje »nalezemo« običajnega smisla vsakdanjega življenja. Prek ekstremnih športov si udeleženci vzpostavijo svoj bolj ali manj poseben pogled na svet. Seveda lahko take aktivnosti potem sčasoma postanejo njihov življenjski stil in s tem le še stvar neprašljive navade.

Tudi vzroki, zakaj smo Slovenci tako prisotni in uspešni v ekstremnih športih, menimo, da se skrivajo v družbenih okoliščinah. Z gotovostjo sicer težko rečemo, da smo v Sloveniji nadpovprečno nagnjeni k ekstremnim športom, saj za to ne obstajajo nobeni mednarodno primerljivi empirični podatki. Gotovo pa velja, da imamo nekaj svetovno najboljših posameznikov in da so ekstremni športi in športniki pri nas zelo znani, ne nazadnje so izpostavljeni tudi na uradnih predstavitvenih spletnih straneh naše države (spletna stran 5). Mednarodna študija o povezanosti med turističnim obnašanjem na eni strani in lastnostjo iskanja novih dražljajev ter izpostavljanja tveganju na drugi strani je med drugim prišla do zanimivih ugotovitev, da so na kombinirani lestvici obeh lastnosti najvišje Izraelci, Irci in Američani, medtem ko so najnižje Gabonci, beli Južnoafričani, Slovaki in Siciljanci (Pizam in dr. 2004). Pri prvih gre za razvite moderne družbe, v drugi skupini pa so bodisi nerazvite družbe v tranziciji ali pa vsaj bolj tradicionalne družbe. To lahko priča o kulturni pogojenosti in pomembnem vplivu postmodernih razmer, ki vzpostavljajo pogoje za nastanek krize smisla.

V Sloveniji je posebno vlogo odigrala tudi tranzicija, prehod iz kolektivizma k individualizmu in pluralizmu, ki je, ob spremembi sistema vrednost, sprostila še dodatne potenciale za krizo smisla. V takih pogojih so se vzpostavile razmere, v katerih je iskanje smisla prišlo še bolj do izraza. Stare institucije niso več veljale, nove še niso bile vzpostavljene in demokratične, pluralne in individualne razmere so zahtevale »DIY« (do-it-yourself), da si posameznik smisel zgradi sam. To je lahko del odgovora, zakaj se je v Sloveniji pojavil tako hiter razmah ekstremnih športov v 90. letih oz. po osamosvojitvi. Takrat so se v javnosti začeli pojavljati ekstremni športi in športniki in sledili so njihovi največji uspehi. Prav tako se je takrat začelo vse več navadnih ljudi ukvarjati z adrenalinskimi športi. Lahko rečemo, da so ekstremni športi prešli v popularno kulturo. Naj dodam še ugotovitev Vikija Grošlja (Mag, 10. 8. 2005: 8, 9), da v alpinističnih krogih prevladuje mnenje, da v alpinizmu sedaj prihaja doba uspehov ruskih alpinistov. Očitno stari družbeni pogoji niso niti toliko potrebovali ekstremnih športov niti jih niso omogočali. Če to drži, se naša teza o tranziciji potrjuje.

8 Vloga nevarnosti, kot jo pojmujejo ekstremni športniki – ilustrativni primeri

Za konec bom predstavil še nekaj ilustrativnih primerov, ki dodatno obravnavajo predhodne teme in potrjujejo nekatere obravnavane teze. Poglejmo sedaj še bolj natančno, kako na nevarnost in tveganje gledajo sami ekstremni športniki. V anketnem vprašalniku se je pri pomembnosti, ki jo športniki pripisujejo nevarnosti pri ukvarjanju z ekstremnimi športi, izkazalo, da so bili odgovori porazdeljeni normalno: 14 % *povsem nepomembno*, 18 % *nepomembno*, 35 % *niti pomembno niti nepomembno*, 15 % *pomembno* in 18 % *zelo pomembno*. Glede na to, da naj bi bila prav nevarnost ena ključnih značilnosti teh športov, bi lahko pričakovali, da bo kateri od odgovorov bolj izpostavljen. Obstaja sicer možnost samocenzure, vendar je bolj verjetna vsebinska dvoumnost nevarnosti pri ukvarjanju s takimi športi. Očitno nevarnost skriva v sebi različne vsebine, ki so se naknadno pokazale v poglobljenih intervjujih.

Intervjuvani ekstremni športniki o nevarnosti govorijo na vsaj dva načina: prvič, nevarnost je pomembna, da svoj pečat, vrednost preizkušnji, saj je cilj težko dosegljiv; drugič, nevarnost je nekaj običajnega, relativnega, nekaj, kar se pojavlja tudi sicer v življenju, in jo skušajo pri svojih aktivnostih minimalizirati oz. kontrolirati ali pa celo povsem spregledati oz. zanemariti.

Črne: Ja, da en svoj, en pečat ali kakorkoli bi že temu rekel. Obenem je čar, obenem je ... Večja, ko je nevarnost, večji je izziv. Večji je izziv, ki ga potem dosežeš, večje je zadovoljstvo. Nekako tako gre. Ampak v končni fazi je to zmeraj spet samo v glavi ... Ker nevarnost je spet zelo relativna ... Nekako jaz jo kar izključujem ... Nevarnost je tako kot v vsakodnevnem življenju: živeti je nevarnost ... Da bi jaz rekel, aha, to mi je pa tisti užitek, tisti adrenalin, da tvegam, da ne vem, kako bo. Jaz sem že prej vedel, da bo zadeva ratala in je ratala. Nobenega tveganja. Vsaj v moji glavi.

Stanovnik: Ne, sploh nima pomena. Mislim, ja ... Pomen ima toliko, da se tega zavedamo tekmovalci in da to spoštujemo. Eno spoštovanje do športa. Drugače pa nobenega pomena nima v tej zgodbi, vsaj pri meni ne. Da bi rekel, zdaj me pa vleče to, kar je nevarno, daleč od tega.

Krajnc: To sem tudi že dosti o tem razmišljal, da bi zato to počel, ker je nevarno, ne vem ... Ne, ker ko čutim, da ni varno, ali pa se ne počutim varno, ne grem, a ne ... Tveganje je. Probaš ga zmanjšat, a ne. Npr. ti se sam odločiš, kaj boš skakal, kako boš skakal.

Izkazalo se je torej, da nevarnost kot možnost nesreče ali poškodbe ni tisti dejavnik, ki privlači.

Krajnc: Osebno zadovoljstvo, da se neke stvari, ki ti je v izziv, lotiš in jo izpelješ, pa to na en varen način izpelješ in s tem dobiš eno samopotrditev.

Šele izziv, ki je varno izpeljan, da samopotrditev. Nevarnost je pomembna na dva načina: prvič, ker se je je treba zavedati in jo spoštovati, in drugič, zaradi tega, kar predstavlja – to je, da je nekaj ultimativno težko, nevarno in da je za preseganje te nevarnosti treba res obvladati določene veščine. Bistveno je nevarnost kontrolirati. Tudi izjave o izključevanju nevarnosti iz razmišljanja moramo razumeti kot funkcionalne za uspeh. Za končni uspeh je treba prezreti določene nevarnosti, na katere se ne da vplivati, da

se lahko popolnoma posvetijo svojemu početju. Športniki ne silijo v nevarnost, če je ne morejo kontrolirati. Kot ključna dejavnika ob podajanju v nevarnosti sta se izkazala zaupanje v lastne sposobnosti in izziv.

Černe: Saj tukaj ni nič novega. Zdaj, če imaš avto, pa če daš gas, gre, daš bolj gas, bolj gre. Če imaš še boljši avto, še bolj gre. In tukaj ni nobene umetnosti in ne vidim nobenega užitka v tem. Mi nič ne pomeni.

Zato ekstremni športniki večinoma ne tvegajo na drugih področjih življenja – in zato tudi ne moremo govoriti o splošni »tveganju izpostavljaючи se osebnosti«.

Ugotavljamo, da je pomembno tudi dejstvo, da se športniki teh aktivnosti lotevajo zavestno.

Humar: Po svobodni volji greš ti zavestno, s svojo lastno voljo, recimo, da te noben ne sili, v nekaj, čemur definitivno ne veš izhoda, ampak se ti samo zdi, da imaš malo šans, da bo ratalo.

Krajnc: Tukaj gledam na to tako: jaz, ko to počnem, grem zavestno, pa imam stvari kolikor toliko pod kontrolo, če sem pa jaz nekje v prometu, jaz nimam kontrole. Jaz rabim maksimalno koncentracijo par deset sekund. V prometu ... 2, 3 ure se daleč pelješ, ne moreš tega narediti. In da si ti vzameš promet kot samo po sebi umevno, da tako je, ej, to se mi zdi večji riziko.

Očitno se pokaže razlika med tveganji, za katera se športniki odločajo sami in se jih zavedajo ter jih kontrolirajo, in tveganji, ki so od njih neodvisna, recimo temu zunanja, strukturna tveganja. Ta tveganja se pojavljajo v družbi in življenju nasploh, ekstremni športniki pa tveganja izberejo in jih obvladujejo že s tem, ko se odločijo, ali se bodo v njih sploh podali in na kakšen način in nato tudi med aktivnostjo samo, v kateri so sami akterji dogajanja.

Glede podajanja v nevarnosti pa je treba omeniti še, da so se intervjuvani ekstremni športniki izkazali za občutljive za komercializacijo svojih aktivnosti.

Stanovnik: V tem določenem momentu se športnik mora zavedati, da Coubertinova pravila ... so zdaj že majčkeno passe, da so spravljena v enih zakladnicah, da je šport ratal biznis, grd biznis, in da smo športniki reklamni panoji. Kako se bo pa ta reklamni pano gibal, da bo čim bolj zanimiv za ljudi ... Ali se bo trikrat v rit usekal, da se bo zavrtel pa dol padel pa razmazal? Jaz ne vem. To bodo mogoče enkrat začeli delat. Da bo ... Pač, kruha in iger. Gladiatorji ... Športni menedžerji športnike tržijo. Prej se športnik zaveda tega dejstva, boljše je za njega. Ko se bo ta reklamni pano sesul, obledel, podrl na cesto, bodo pač postavili ..., bodo kupili novega in bo tisti drgnil še naprej in naprej ...

Ekstremni športi so dvojno »poblagovljeni«: po eni strani so blago, ki se prodaja, poleg tega pa so še blago, ki prodaja. Komercializacija odpira tudi etična vprašanja, saj akterje nemalokrat sili v neobvladljiva tveganja in zanemarjanje nevarnosti. Sponzorski denar dobijo le najboljši in najbolj ekstremni športniki ter najbolj »nevarni« športi. To športnike sili v izpostavljanje večjim nevarnostim, kot bi se jim bili sicer pripravljene izpostaviti. V tem smislu pomeni izraz »filmski pogum« (»kodak courage«) (Gasperini v Kay in Laberge 2002: 9) čezmerno izpostavljanje nevarnosti zaradi nesmrtnega filmskega ovekovečenja, ki prinaša slavo in s tem denar za nadaljevanje določenega življenjskega

stila. Po drugi strani pa se adrenalinske avanture in druge ekstremne podvige prodaja tudi običajnim ljudem, kar poraja dodatna tveganja.⁵

9 Zaključek

Ekstremni športi kot tudi ekstremni športniki so zanimiv pojav sodobne družbe. Ekstremni športniki se izpostavljajo različnim objektivnim tveganjem in nevarnostim, v katerih se odzivajo odlično in jih kontrolirajo s svojimi veščinami. Nevarnost in tveganje imata v tej igri zelo kompleksno vlogo. Niso pravilne zgolj površne ocene o adrenalinski odvisnosti ali nezavednem izzivanju nevarnosti in smrti. Izkazalo se je, da športnikov nevarnost kot verjetnost nesreče ne privlači, pač pa to, kar predstavlja – nekaj zelo težko dosegljivega, kar je za njih izziv in jim povratno bogati in poživi vsakdanje življenje. Kljub potrjenim težnjam k novim doživetjem in občutjem se je izkazalo, da ne gre za t. i. tveganju izpostavljaljočo se osebnost. Številne psihološke ugotovitve zavračajo očitke o samomorilski in avtodestruktivni življenjski drži ekstremnih športnikov, potrdila pa se je ključna vloga prepričanja v lastne sposobnosti.

Ekstremni športniki se do svojega zdravja obnašajo odgovorno, čeprav ga lahko včasih del zastavijo za »večje dobro«. Pravzaprav je zdravje paradoksalni motiv pri ukvarjanju z ekstremnimi športi, pri čemer gre poleg običajne telesne vzdržljivosti predvsem za duševno blagostanje.

V postmodernej družbi ali družbi tveganja, kjer zaradi visoke pluralizacije in individualizacije vlada fluidnost in kontradiktornost vrednot ter struktura zahteva, da si posameznik zgradi svoj življenjski smisel sam, so ekstremni športi nekakšne »intermediarne strukture«, ki posameznika umeščajo v smiselne mreže sveta. Tveganja v ekstremnih športih sicer ne gre enačiti s strukturnimi tveganji družbe tveganja, lahko pa to razumemo kot posledico in osebno razrešitev teh strukturnih tveganj. Ekstremni športi poskušajo preseči pluralizmu imanentno množico različnih racionalizacij sveta, ki je postala iracionalna. Na videz paradoksalno gre torej pri ekstremnih športih ravno za osebni spoprijem z družbenimi strukturnimi tveganji skozi osebno izgradnjo smisla v izpostavljanju nevarnostim ekstremnih športov.

Zahvala

Zahvaljujem se ekstremnim športnikom Andreju Černetu, Tomažu Humarju, Stanetu Krajncu, Dušanu Mravljetu, Juretu Robiču, Miranu Stanovniku, Martinu Strelu in Aliju Ulagi, ki so bili vključeni v mojo raziskavo. Privolili so v poglobljene intervjuje in mi dovolili, da jih navajam. S tem so omogočili podroben uvid v svoje življenje in športno ukvarjanje, zato se jim najlepše zahvaljujem. Bilo pa je še mnogo drugih, ki so mi pomagali s pomočjo anketnega vprašalnika. Vsi so odločilno doprinesli h kakovosti spoznanj te raziskave – hvala vsem.

5. Dve najbolj znani nesreči sta vzpon na Mt. Everest leta 1996, kjer je umrl 8 t. i. avanturističnih poslovnih, in kanjoning v Interlaknu v Švici leta 1999 z 21 smrtnimi žrtvami med turisti in njihovimi vodiči. K nesreči v Interlaknu naj bi prispevalo podcenjevanje tveganja in slepo zaupanje turistični agenciji, pri vzponu na Mt. Everest pa je bil ključen denar in želja po dosegu vrha (za več glej Palmer 2002).

Literatura

- Beck, Ulrich (1986/1998): *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Thousand oaks.
- Beck, Ulrich, in Elisabeth Beck - Gernsheim (1996): Individualizacija in tvegane svobode. *Teorija in praksa*, 33 (5): 817–838.
- Berger, Peter, in Luckmann, Thomas (1966/1988): *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Berger, Peter, in Luckmann, Thomas (1999): *Modernost, pluralizem in kriza smisla*. Ljubljana: Nova revija.
- Burnik, Stojan, in Tušak, Matej (2001): Osebnost alpinistov. V J. Bednarik in M. Tušak (ur.): *Šport, motivacija in osebnost*: 201–218. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Kajtna, Tanja, in dr. (2004): Personality in high-risk sports athletes. *Kinesiology*, 36 (1): 24–34.
- Kavčič, Matic (2005): *Ekstremni športi: Družboslovni vidiki, sociološka kvantitativna in kvalitativna analiza: Diplomsko delo*. Ljubljana: FDV.
- Kay, Joanne, in Laberge, Suzanne (2003): Oh Say, Can You Ski? Imperialistic Construction of Freedom in Warren Miller's Freeriders. V S. Sydnor in R. Rinehart (ur.): *To the Extreme: alternative Sports Inside and Out*. New York: SUNY.
- Le Breton, David (2000): Playing Symbolically with Death in Extreme Sports. *Body & Society*, 6 (1): 1–11.
- Le Breton, David (2004): The Anthropology of Adolescent Risk-Taking Behaviours. *Body & Society*, 10 (1): 1–17.
- Musek, Janek (1994): *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Palmer, Catherine (2002): »Shit happens«: The selling of risk in extreme sports. *The Australian Journal of Anthropology*, 13 (3): 323–336. Dostopno prek: <http://proquest.umi.com/> (7. 5. 2004).
- Pizam, Abraham, in dr. (2004): The Relationship between Risk-Taking, Sensation-Seeking, and the Tourist Behaviour of Young Adults: A Cross-Cultural Study. *Journal of Travel Research*, 42: 251–260. Dostopno prek: <http://jtr.sagepub.com/cgi/reprint/42/3/251> (12. 5. 2005).
- Rinehart, Robert (2002): *Arriving Sport: Alternatives to formal Sports*. V J. Coakley in E. Dunning (ur.): *Handbook of sports studies*. London: Thousand Oaks.
- Rinehart, Robert R., in Sydnor, Synthia (ur.) (2003): *To the Extreme. Alternative sports inside and out*. Albany: State University of New York Press.
- Slanger, Elissa, in Rudestam, Kjell Eric (1997): Motivation and Disinhibition in High Risk Sports: Sensation Seeking and Self-Efficacy. *Journal of research in personality*, 31: 355–374.
- Šeško, Polona (10. 8. 2005): *Spraševanja, Viki Grošelj, Ne izzivamo smrti*. Mag: 8–9.
- Toš, Niko (ur.) (1999): *Vrednote v prehodu II, Slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: FDV, CJMMK.
- Toš, Niko, in Malnar, Brina (2002): Stališča o zdravju in zdravstvu. V N. Toš in B. Malnar (ur.): *Družbeni vidiki zdravja*: 3–32. Ljubljana: FDV, CJMMK.
- Vodeb, Roman (2000): *Ideološke paradigme v športu. Trbovlje: FIT*.
- Vodeb, Roman (2001): *Koncept mane v športu – šport kot mana in zdravje kot mana. Teorija in praksa*, 38 (2): 290–306.

Yin, Sandra (2001): Going to Extremes. *American Demographics*, 23 (6): 26. Dostopno prek: <http://proquest.umi.com/> (7. 5. 2004).

Viri

Datoteka s podatki SPSS.sav – SUIATT (1994).

Lokar, Jože, in Toš, Niko (1994): Mednarodna raziskava Stališča o samomorih, vprašalnik – SUIATT. Ljubljana: FDV, CJMMK.

Luthar, Breda (1999–2002): Življenjski stili v medijski družbi (ŽSVMD), sumarnik zaprtih vprašanj in datoteka s podatki, SPSS.sav. Ljubljana: FDV.

Toš, Niko, in dr. (1996): Datoteka s podatki, SPSS.sav – SJM 962, Slovensko javno mnenje 1996/2. Ljubljana: FDV, CJMMK.

Toš, Niko, in dr. (2004): Mednarodna raziskava ISSP, Razumevanje vloge državljana, Slovensko javno mnenje 2003/4. Ljubljana: FDV, CJMMK.

Spletne strani

Llewellyn, David J. : Psihološki pristopi izpostavljanja tveganju. Dostopno prek: <http://www.risktaking.co.uk/> (7. 5. 2005).

Dean, Michael: Prelomni dogodki v ekstremnih športih. Dostopno prek: <http://www.penguinreaders.com/downloads/0582461685.pdf> (25. 4. 2005).

OKS – Olimpijski komite Slovenije. Dostopno prek: <http://www.olympic.si/> (7. 2. 2005, 14. 12. 2005).

Evropska listina o športu in kodeks etike v športu. Dostopno prek: http://rinka.spic.si:7777/oks_images/pdf/evropska_listina_o_sportu.doc (7. 2. 2005).

Ekstremni športniki na predstavitvenih spletnih straneh Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.uvi.si/eng/slovenia/background-information/extreme-sports/> (7. 2. 2005).

Priloga

Tabela 1: Deleži odgovorov na vprašanje o pomembnosti posameznih elementov pri ukvarjanju z ekstremnimi športi (deleži so razvrščeni po največji razliki med nepomembno/pomembno).*

	Elementi pri ukvarjanju z ekstremnimi športi	NEPOMEMBNO %	POMEMBNO %
1.	Občutki sreče, svobode, resničnosti	5	92
2.	Občutek sposobnosti, zmožnosti	4	83
3.	Psihična relaksacija	6	76
4.	Premagovanje samega sebe	13	74
5.	Zdravje	13	72
6.	Sprostitev po službi in naporih vsakdanjega življenja	12	71
7.	Zasluzek, denar	72	16
8.	Pridobivanje boljše fizične kondicije	11	68
9.	Avtentičnost, pristnost, resničnost bivanja	16	67
10.	Samopotrditvev	20	59
11.	Premagovanje izrednih psihofizičnih naporov	19	57
12.	Ugled ekstremnega športnika	58	21
13.	Vstop v drug svet	23	59
14.	Izstop iz težav vsakdanjega sveta	23	58
15.	Zmožnost preživeti v ekstremnih naravnih pogojih	25	56
16.	Večja verjetnost hujših poškodb, celo smrti	47	24
17.	Premagovanje sotekmovalcev	49	29
18.	Tekmovalni dosežek	48	32
19.	Pravičnost, enakopravnost	35	48
20.	Premagovanje narave	46	34
21.	Individualizem	40	30
22.	Nevarnost	31	32

* Odgovori povsem nepomembno in nepomembno so združeni v NEPOMEMBNO, odgovori niti pomembno niti nepomembno so izpuščeni, odgovori pomembno in zelo pomembno pa so združeni v POMEMBNO.

Avtorjev naslov:

Matic Kavčič

Dravska ul. 12, 1000 Ljubljana

e-mail: matic.kavcic@gmail.com

Vloga gibalne aktivnosti v procesu sekundarne socializacije

POVZETEK: Temeljni namen našega preučevanja je bilo ovrednotenje vloge gibalne aktivnosti v otrokovem socialnem razvoju. Socialni razvoj je tesno povezan z gibalnim razvojem (Bandura 1986; Bandura 1989), ta pa je pod neposrednim vplivom gibalnega udejstvovanja. Osredotočili smo se na preučevanje otroka v obdobju poznega otroštva, saj z vstopom v šolski sistem in hkrati s tem v organizirane oblike gibalnih aktivnosti poteka intenziven socialni razvoj. Ugotovili smo, da je otrokova gibalna aktivnost v njegovem socialnem razvoju pomemben dejavnik. Pouk športne vzgoje in organizirane prostčasne gibalne aktivnosti imajo še zlasti pomemben vpliv na oblikovanje otrokove spolne vloge, telesne in splošne samopodobe, osamosvojitve od staršev in otrokov položaj v vrstniških skupinah. Na osnovi študije lahko sklenemo, da ima gibalna aktivnost pomemben vpliv v procesu otrokove socializacije, kar velja upoštevati pri oblikovanju in izvedbi izobraževalnih, vzgojnih in športnih programov za otroke.

KLJUČNE BESEDE: mlajši šolar, socialni razvoj, gibalna aktivnost, celosten razvoj, socializacija

1 Uvod

Otrokov razvoj vključuje širok razpon razlik med posamezniki. Razlike povzročajo vplivi, ki so prirojeni ali pa izvirajo iz izkušenj, ki jih posameznik pridobiva, najpogosteje pa so posledica obojega. Med dednostne dejavnike razvoja uvrščamo splošno gensko zasnovo, telesne dimenzije, telesne dimenzije ob rojstvu, anatomsko strukturo, fiziološke funkcije, zdravstveno stanje ter rast in hitrost zorenja. Med dejavnike okolja pa spadajo razlike med spoloma, vrstni red rojstva, zgodovinsko okolje, etnična pripadnost, kulturne značilnosti, kraj bivanja, družbeni razred, socialno-ekonomski status družine (dohodek, izobrazba in poklic staršev), način vzgoje ter socializacija. Raznoliki dejavniki, ki vplivajo na človekov razvoj, so v medsebojni interakciji (Zaichkowsky in dr. 1980; Malina 1983; Papalia in dr. 2004; Malina in dr. 2004).

Eden izmed pomembnih zunanjih dejavnikov, ki učinkuje na posamezna področja razvoja, je tudi gibalna aktivnost. Pomembna je tako za skladen telesni razvoj kot za ustrezen razvoj motoričnih in funkcionalnih sposobnosti in spretnosti, za kognitivni razvoj (senzorični razvoj, razvoj mišljenja, pridobivanje teoretičnih pojmov in znanj) in čustveno-socialni razvoj (pozitivna podoba o samem sebi in socializacija).

Vrednost uravnotežene gibalne aktivnosti (po pogostnosti, obliki in vsebini) je vsekakor najvidnejša na področju telesnega in gibalnega razvoja. Raziskave vedno bolj

poudarjajo pomen gibalne aktivnosti za daljše in kakovostnejše življenje. Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) je pomanjkanje zadostne količine gibanja eden izmed najpomembnejših razlogov za pojav nenalezljivih kroničnih bolezni, kot so srčno-žilna obolenja, od insulina neodvisna sladkorna bolezen, rak in osteoporozo, ki so danes najpogostejši razlogi za umrljivosti v svetu. Posledice sedečega življenjskega sloga so tudi na drugih področjih razvoja, kjer pa niso tako hitro vidne.

Kljub temu je moč zaslediti kar nekaj študij, ki so preučevale povezanost med gibalno aktivnostjo in kognitivnim razvojem (Cotič in dr. 2004; Pišot in Zurc 2003; Thun–Hohenstein in dr. 1991; Gardner 1993; Zaichkowsky in dr. 1980; Ewerts 1973) ter med gibalno aktivnostjo in čustvenim razvojem (Planinšec in dr. 2004; Fagot in O'Brien 1994; Walker 1992; Graziano in dr. 1998; Zaichkowsky in dr. 1980), dokaj zanemarljivo področje pa je preučevanje povezanosti med gibalno aktivnostjo in socialnim razvojem. Slednja povezava je, izhajajoč iz teorije celostnosti razvoja (Ismail 1976), hipotetično prav tako pomembna kot povezava gibalne aktivnosti s katerim koli izmed ostalih področij razvoja. Naveden problem je še zlasti zanimiv za preučevanje v zgodnjem šolskem obdobju, to je pri otroku med 6. in 10. letom starosti, t. i. mlajšem šolarju oz. otroku, ki sodi v razvojno fazo poznega otroštva (Papalia in dr. 2004). Pozno otroštvo je v otrokovem socialnem razvoju izredno pomembno obdobje, ker v tem času otrok preide iz »brezskrbnega« predšolskega okolja v šolsko okolje z obveznostmi, urnikom in domačimi nalogami. Njegov življenjski ritem se spremeni. Socialni razvoj postane intenziven, saj sta šolanje in izobraževanje za otroka prvo večje razširjenje socialnega izkustva (Nastran Ule 2000). Postavlja se vprašanje, kakšno vlogo igra ob teh novih obremenitvah v procesu otrokovega socialnega razvoja gibalna aktivnost.

2 Vloga gibalne aktivnosti na posameznih področjih socialnega razvoja

Socialni razvoj je eno izmed osrednjih področjih človekovega razvoja. Nanaša se na razvoj komunikacije, medosebnih odnosov, socialnih spretnosti in socialnega razumevanja (Zupančič 2004). Loehlin (1992) in Tellegen s sodelavci (1988) sta opredelila odstotke ocen dedljivosti in okoljskih vplivov na posamezne socialne sposobnosti, spretnosti in veščine. Ugotovila sta, da se odstotek dednosti spreminja, vendar pa nikoli ne naraste čez 50 %, hkrati pa tudi ne pade pod 30 %. To kaže, da je ne glede na socialno spretnost ali veščino vedno prisoten določen odstotek dednosti, ki vpliva na njen razvoj. Vendar pa je ta odstotek lahko največ enakovreden vplivom okolja, ne more pa jih preseči, kar kaže na to, kako pomembno vlogo imajo pri otrokovem socialnem razvoju dejavniki iz okolja.

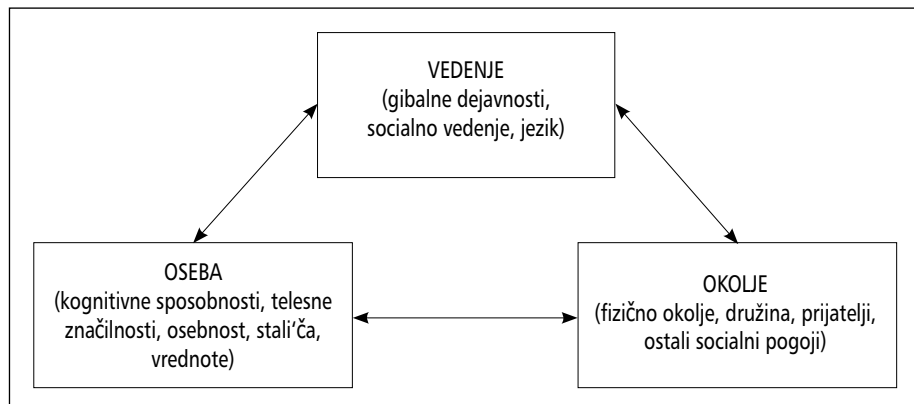
Gibalna aktivnost kot dejavnik okolja je zelo pomembna v socialnem razvoju v obdobju poznega otroštva, saj je ena od glavnih otrokovih dejavnosti v tem obdobju. Zgodnji uspeh v doseganju gibalnih spretnosti vodi v zadovoljstvo in hkrati s tem v usvajanje težavnejših in kompleksnejših gibalnih spretnosti. Dosedanja spoznanja kažejo, da premajhne prisotnosti ali popolne odsotnosti gibalne aktivnosti v otrokovem razvoju v kasnejšem obdobju ni mogoče v celoti nadomestiti, saj je vpliv gibalnih stimulusov na

psihosomatski status z napredovanjem otrokove rasti in zrelosti vse manjši (Humphrey 1991).

Bandurov socialno-kognitivni model učenja socialnega vedenja, ki temelji na interakciji treh dejavnikov: osebe, vedenja in okolja, ponazarja, na kakšen način gibalna aktivnost vpliva na otrokov socialni razvoj (Bandura 1986; 1989) (Shema 1).

Shema 1: Socialno-kognitivni model učenja novega vedenja po Banduri (1986; 1989).

Model (Shema 1) kaže, da gibanje in gibalne aktivnosti sodijo v področje vedenja, enako kot druge oblike socialnega vedenja. Navedeno že samo po sebi odraža veliko povezanost med socialnim in gibalnim razvojem. Ostala področja razvoja (kognitivni, telesni, čustveni in moralni) pa sodijo v področje osebe. Oseba in vedenje sta v medsebojni interakciji, nanju ima vpliv okolje, in sicer tako fizično okolje kot tudi odnosi s prijatelji, družino ter ostali socialni pogoji v okolju, v katerem otrok živi. Bandurov model v prvi vrsti kaže na tesno prepletenost socialnega razvoja z gibalnim razvojem oz. kar na njuno nerazdružljivost. Prav tako pa ponazarja tudi tesno povezanost socialnega razvoja z drugimi dimenzijami osebnosti in vplivi iz fizičnega okolja (npr. možnosti za gibalno udejstvovanje – ponudba gibalnih oz. športnih programov in športna infrastruktura) ter ožjega družbenega okolja (npr. spodbude in zgledi za gibalno udejstvovanje v družini) in širšega družbenega okolja (npr. vpliv šolske športne vzgoje in pritožnih gibalnih dejavnosti).

Največja izvirnost Bandurovega modela učenja socialnega vedenja je v tem, da je gibalno aktivnost, gibalne spretnosti in sposobnosti uvrstil med tri glavne dejavnike učenja socialnega vedenja. Navedeno kaže na to, da gibanje ni samo dejavnik socialnega razvoja, temveč so značilnosti otrokove gibalne aktivnosti in gibalnega razvoja tesno prepletene z vsemi oblikami otrokovega socialnega vedenja. Med slednjimi velja zlasti izpostaviti vlogo gibalne aktivnosti za učenje identificiranja s skupino, razvoj pojmovanja samega sebe (samopodobe) ter učenje oblik socialnega vedenja, kot so spolna vloga, odnosi z vrstniki in razvoj samostojnosti (Walker 1992).

2.1 Oblikovanje spolne vloge

Dosedanje raziskave so pokazale, da obstajajo v gibalni aktivnosti nekatere razlike med spoloma, in sicer so dečki v zgodnjem obdobju šolanja pogosteje, več in intenzivneje gibalno aktivni v primerjavi s sovrstnicami (Goggin 1975; Gavarry in dr. 2003; Trost in dr. 2001; McKenzie in dr. 2000; Mota in dr. 2003; Sallis 1993; Janz in Mahoney 1997; Tercedor in dr. 2003; Kelly 2000). Razlike med spoloma so tudi v vsebini priložnostnih gibalnih aktivnosti: dečki so bolj aktivni v igrah z žogo in podobnih ekipnih športih, deklice pa prevladujejo v individualnih, plesnih in gimnastičnih aktivnostih (Goggin 1975; McKenzie in dr. 2000; Mota in dr. 2003; Tercedor in dr. 2003). O razvoju razlik med spoloma oz. specifičnih spolnih vlog v gibalni aktivnosti obstaja več teorij.

Biološke teorije trdijo, da v otrokovi gibalni aktivnosti obstajajo predvsem prirojene razlike med spoloma, kar dokazujejo z raziskavami o gibalni aktivnosti novorojencev. Raziskava Kujawskega in Bowerja (1993) je pokazala, da lahko novorojence razlikujemo po spolu glede na razlike v uporabi telesnih gibov. Eksplozivni gibi so se pogosteje pojavljali pri dečkih (Benenson in dr. 1997). Navedeno je potrdila tudi raziskava, ki jo je naredil Almlí s sodelavci (2001). Avtorji so ugotovili, da razlike med deklicami in dečki obstajajo v gibanju nog že pred porodom, v fetalni fazi. Dečki izvedejo večje število gibov nog na minuto v primerjavi z deklicami, gibi deklic pa so močnejši. Metaanaliza 46 študij, ki so vključevale gibalno aktivnost dojenčkov v prvem letu življenja (Campbell in Eaton 1999), je pokazala, da so dečki v tej starosti statistično značilno bolj aktivni od deklic. Podobno je longitudinalna študija (Shirley 2000) na otrocih, starih 3, 9 in 18 mesecev, pokazala, da se dečki pogosteje ukvarjajo z »moškimi« gibalnimi aktivnostmi (npr. lovljenje, plezanje in rokoborba). Tudi deklice so se ukvarjale s temi aktivnostmi, vendar veliko manj. Navedene ugotovitve nakazujejo, da razlike med spoloma v gibalni aktivnosti niso samo rezultat različne spolne stereotipne vzgoje otrok s strani staršev. Čeprav povezava med zgodnjimi razlikami v gibalni aktivnosti med deklicami in dečki in kasnejšimi razlikami v športnem udejstvovanju ter razvojem motoričnih sposobnosti ni povsem znana, so pri razlaganju navedenih razlik raziskovalci postavili teorijo, ki pravi, da so zgodnje razlike v gibalni aktivnosti med spoloma rezultat različnega biološkega razvoja obeh spolov, ker se kažejo že pred obdobjem otrokovega prevzema spolne identitete oz. že pred prevzemom kakršne koli spolne vloge (Campbell in Eaton 1999; Shirley in Campbell 2000; Almlí in dr. 2001; Leinbach in Fagot 1986; Collaer in Hines 1995; Servin in dr. 2003).

Na drugi strani pa teorije učenja in socialnega učenja razlagajo, da se otrok nauči vedenja svojega spola in spolne vloge oz. socializacije s procesom socialnega učenja oz. z gibalno aktivnostjo. Bandura (1986; 1989) govori o t. i. socialnem učenju. Teorije socialnega učenja ne oporekajo le pomembnosti bioloških razlik med spoloma, temveč hkrati tudi opozarjajo, da obstajajo možnosti, da se spolno tipično vedenje z učenjem spremeni.

Raziskave (LaFreniere in dr. 1984; Benenson 1993) so dokazale, da so različno stari otroci vključeni v skupinske igre in gibalne aktivnosti glede na svoj spol in da imajo socialne skupine deklic in dečkov različne značilnosti. Dečki se igrajo v večjih skupinah,

večinoma na prostem, deklice pa bližje domu in v skupini od dveh do treh članic. Vzrok navedenemu iščejo v načinu, kako svoje otroke obravnavajo starši. Ena izmed prvih študij na tem področju (Smith in Lloyd 1978) je vključevala matere prvorojencev, starih od 5 do 10 mesecev, ki so se igrali s polletnim otrokom, predstavljenim in oblečenim kot deklica ali deček. V sobi so bile igrače, primerne za oba spola, ter igrače, primerne samo za deklice ali samo za dečke. Matere so ponudile novorojencu spolno stereotipno igračo, prav tako so otroka, za katerega jim je bilo rečeno, da je deček, spodbujale k izvajanju večjih in pogostejših telesnih gibov. Ti rezultati so pokazali, da je odziv staršev že pri 5- od 10-mesečnem novorojencu spolno stereotipen.

Archer in Lloyd (2002) sta ugotovila, da obstajajo med očeti in materami razlike pri obravnavi otrok. Očetje bolj sprejemajo agresivnost do sebe pri deklicah in jim nudijo več tolažbe kot dečkom. Nasprotno pa sprejemajo tekmovalnost samo pri dečkih. Siegal (1987) je nadalje ugotovil, da očetje delajo večjo razliko v obravnavi med hčera in sinovi kot matere. Ta pojav je imenoval teorija recipročne vloge. V polovici od analiziranih 39 študij je ugotovil, da očetje obravnavajo sinove značilno drugače od hčera. Največje razlike so delali na področjih discipline in telesne aktivnosti. Do dečkov so bili bolj strogi, dosledni in manj ljubeznivi oz. popustljivi, medtem ko so bili do deklic bolj ljubeznivi. Razlike med starši različno starih otrok so bile zelo majhne. Očetje tako v primerjavi z materami bolj spodbujajo moške aktivnosti in spolno stereotipno vedenje pri dečkih.

Starši kažejo različne oblike vedenja glede na otrokov spol tudi pri izbiri igrač. Pomerleau s sodelavci (1990) in Etaugh ter Liss (1992) so ugotovili, da imajo dečki več športne opreme, igrač za igro vojn in vozil, medtem ko imajo deklice več punčk, knjig, otroškega hišnega in gospodinjanskega pohištva ter igrač za risanje, rezanje in oblikovanje. To kaže na to, da dečki preživijo več časa v športnih aktivnostih, ki zahtevajo velike gibe, medtem ko se deklice urijo predvsem v finih motoričnih aktivnostih. Longitudinalna raziskava, ki jo je naredil Pellegrini s sodelavci (2002), je pokazala, da se dečki v primerjavi z deklicami pogosteje igrajo zlasti igre z žogo in poznajo več različnih gibalnih ter športnih iger.

Pomembno vlogo v procesu socializacije in obdobju poznega otroštva ima pri oblikovanju spolne identitete tudi šola in šolska športna vzgoja. Scraton (1992) govori o pomenu športne vzgoje na oblikovanje »ženskega« videza in obnašanja. Meni, da je osnovni cilj deklinške športne vzgoje razvijanje telesa, ki bo videti lepo. Raziskava, ki sta jo naredila Archer in Macrae (1991), je na vzorcu 17 predmetov ameriškega srednješolskega kurikulumu pokazala, da je športna vzgoja označena kot »moški« predmet. Podobno sta na vzorcu britanskih študentov ugotovila tudi Archer in Freedman (1989). Športna vzgoja je bila med študenti in študentkami zaznana kot učni predmet predvsem za študente.

Na osnovi navedenega ne preseneča, da je pouk športne vzgoje v osnovni šoli v večini evropskih držav izvajan s stalno, nespremenljivo diferenciacijo po spolu. Razlog ločevanja po spolu so v prvi vrsti biološke in fiziološke razlike med deklicami in dečki, vendar pa ne velja zanemariti tudi prisotnosti spolnih stereotipov, ki so posledica družbenih, socioloških, kulturnih, političnih in zgodovinskih procesov. V raziskavi, v

kateri smo analizirali učni načrt za športno vzgojo v Republiki Sloveniji (*Učni načrt za športno vzgojo v devetletni osnovni šoli* 1998) z vidika ločevanja po spolu, smo ugotovili, da v predpisanih vsebinah vsebuje elemente spolnega razlikovanja. Deklicam je ponujenih več dejavnosti športnoritmične gimnastike in športne gimnastike, dečkom pa več iger z žogo in dejavnosti za splošno kondicijo. Za dečke so predpisane tudi višje zahteve pri doseganju praktičnega znanja iz atletike (Doupona Topič in Zurc 2003). Primerjava povezanosti rezultatov te raziskave z značilnostmi otrokove prostočasne gibalne aktivnosti na vzorcu slovenskih otrok pa je pokazala, da obstaja pomembna povezanost v pogostnosti in obliki gibalnega udejstvovanja. Razlik med spoloma nismo ugotovili v pogostnosti in obliki gibalne aktivnosti, in sicer niti v učnem načrtu niti v prostočasni gibalni aktivnosti preučevanih otrok. Razlike med spoloma pa obstajajo v vsebini. Deklice se v prostem času značilno več ukvarjajo s plesom, medtem ko dečki značilno prevladujejo v nogometu. To pa so tiste dejavnosti, ki so pri posameznem spolu v ospredju pri pouku športne vzgoje (Zurc 2004). Do podobnih ugotovitev je prišel na vzorcu 91 ameriških otrok tudi Sarkin s sodelavci (1997). Rezultati so pokazali, da so dečki iz 5. razreda v primerjavi s sovrstnicami statistično značilno bolj aktivni med poukom športne vzgoje kot tudi v prostem času ($p = 0,002$).

Na osnovi navedenega lahko sklenemo, da ima na oblikovanje otrokove spolne vloge vsekakor pomemben vpliv genetika, vendar pa nikakor ne gre zanemariti tudi vpliva socializacije, ki se udejanja skozi vzgojo staršev glede na otrokov spol, nakup igrač, pouk športne vzgoje in prostočasne gibalne aktivnosti ter celo skozi spolno diferencirani učni načrt za športno vzgojo.

2.2 Razvoj samopodobe

Šport je področje človekovega udejstvovanja z jasno vidnimi rezultati v obliki točk, sekund, metrov, ocen ali v obliki stopnje vzdržljivosti, moči, obvladovanja športnih znanj in spretnosti. Še več, bistvo športa je v doseganju določenih rezultatov, pa četudi gre samo za izboljševanje zdravja. Zato je posledično samoumevno, da na področju gibalnega in športnega udejstvovanja prihaja do zelo očitne primerjave med udeleženci. Otroci in odrasli, ki so sposobni vzpostaviti stabilno in realno samopodobo, stabilno in realno presojuje svoje dosežke in dejanja ter dosežke in dejanja drugih (Ule 2000).

V obdobju poznega otroštva ima na razvoj otrokove splošne ali globalne samopodobe, ki vključuje več dimenzij mnenja o sebi, največji vpliv telesna samopodoba (Tomori 1990). Telesna samopodoba je sestavni del celotne samopodobe. Gre za duševno sliko človekove zunanje podobe. Oblikujejo jo poteze in vidne značilnosti telesa in zunanjega videza. Nanjo pa v največji meri vplivajo otrokove telesne značilnosti, zunanji videz in gibalne zmogljivosti (Tomori 1990; Planinšec in Čagran 2004).

O pomenu družbenega konteksta na posameznikovo tako splošno kot telesno samopodobo lepo govori v svojem delu M. Kuhar (2004), ki pravi, da je na telesu meja med naravo in kulturo izbrisana. Telo je »podvrženo regulaciji, družbenemu nadzoru: mora biti koordinirano v skladu z obstoječimi normami« (Kuhar 2004: 9). Avtorica poudarja, da ima pri oblikovanju telesne samopodobe velik pomen družba, zlasti potrošniška industrija, ki vpliva na posameznikovo zaznavanje telesnega videza, ene izmed sestavin

telesne samopodobe. Delo *Body Knowledge and Control* (Evans in dr. 2004) priznanih raziskovalcev na področju sociologije športne vzgoje in zdravja pa izpostavlja vpliv družbenega konteksta šolske športne in zdravstvene vzgoje na oblikovanje otrokovega odnosa do lastnega telesa ter s tem telesne in globalne samopodobe. Garrett (2004) v svojem prispevku tako pravi, da je telo kot del kulture socialno konstruirano. Organiziran pouk gibalnega in športnega udejstvovanja je prostor, ki nudi primerno prizorišče za učenje, kako razmišljati o lastnem telesu in njegovih gibalnih izkušnjah. Postopki in praksa, ki se ponavljajo, so kot instrument za učenje. Avtor poudarja, da ima organizirana gibalna aktivnost pomemben vpliv na telesno samopodobo, in sicer kot dokazuje preteklost, zlasti pri deklicah in mladih ženskah, pri katerih se njihovo odstopanje od predpisanih družbenih norm (npr. kulta suhosti) najočitneje zaznava in kaznuje z družbenim nesprejemanjem. L. Burrows in J. Wright (2004) pripisujeta pomembno vlogo pri oblikovanju otrokove samopodobe ne samo gibalni aktivnosti, temveč tistemu, ki gibalno aktivnost vodi: vaditelju, trenerju, učitelju. Večji vpliv avtorici pripisujeta vlogi pristočasne gibalne aktivnosti.

Tudi o pomenu gibalnega in športnega udejstvovanja pri otrocih v obdobju poznega otroštva kot enega izmed najpomembnejših načinov oblikovanja pozitivnega pojmovanja samega sebe pričajo mnoge raziskave (Pellegrini in dr. 2002; Planinšec 2004; Fagot in Obrien 1994; Theeboom in dr. 2005; Tušak in Berčič 1999; Strel in Štihec 1990).

Na vzorcu 528 otrok, povprečne starosti 6,8 let +/- 6 mesecev, je Planinšec s sodelavci (2004) ugotovil, da obstajajo statistično značilne razlike ($p < 0,05$) v telesni samopodobi med skupino otrok, ki so redko gibalno aktivni, in skupino otrok, ki so pogosto gibalno aktivni. Otroci iz skupine pogosto aktivnih so ne glede na spol na lestvici dosegli boljše rezultate. Ti otroci so bili tudi statistično značilno boljši ($p < 0,05$) v telesni zmogljivosti v primerjavi z otroki iz redko aktivne skupine. Podobno sta ugotovila tudi Fagot in Obrien (1994). Deklice, ne pa tudi dečki, ki so bile visoko gibalno aktivne, so imele tudi višjo samopodobo.

Theeboom, Bergh in De Knop (2005) so na vzorcu 22 muslimanskih deklet ugotovili, da imajo gibalno aktivne posameznice več osebnega zaupanja ter s tem tudi boljše organizacijske in osebne sposobnosti od gibalno neaktivnih.

Tušak in Berčič (1999) sta skušala ugotoviti, ali uvedba sistematične dodatne gibalne aktivnosti resnično pozitivno vpliva na samopodobo invalidov po poškodbi hrbtnice. Pri invalidih, ki niso bili gibalno aktivni, je pol leta po poškodbi prišlo do opaznega poslabšanja samopodobe, medtem ko je pri tistih, ki so se dodatno sistematično ukvarjali s športom, samopodoba ostala nespremenjena oz. se je celo nekoliko izboljšala.¹

---

1. V raziskavi so bili merjenci razdeljeni na eksperimentalno skupino, ki se je 6 mesecev trikrat na teden po 60 minut ukvarjala z različnimi gibalnimi aktivnostmi v organizirani obliki, in na kontrolno skupino, ki se ni dodatno organizirano gibalno udejstvovala. Na začetku eksperimenta sta bili skupini izenačeni. Obe skupini sta bili pred eksperimentom in po njem testirani z vprašalnikom o vrednostih posameznih merjenih komponent samopodobe (Tušak in Berčič 1999).

Strel in Štihec (1990) sta ugotovila, da najvišje same sebe vrednotijo učenke, ki imajo ugodno razvite informacijske in energijske komponente gibanja.² Najslabšo samopodobo pa imajo učenke, ki imajo hkrati tudi najslabše motorične sposobnosti. Za učence sta avtorja ugotovila, da je povezav med samopodobo in motoričnimi sposobnostmi manj kot pri učenkah. Največ jih je pri učencih 3. razreda. Učenci, ki se samovrednotijo najvišje, imajo tudi visoko razvite motorične potenciale. Najnižje se vrednotijo učenci, za katere je bilo ugotovljeno, da imajo največ podkožnega maščevja in velik obseg udov.

Rezultati tovrstnih raziskav kažejo na neposredno povezavo med razvojem otrokove samopodobe in gibalno aktivnostjo. Za oblikovanje otrokove stabilne in pozitivne samopodobe ni dovolj gibalna aktivnost sama po sebi, temveč je pomembno, da je otroku omogočeno pridobivanje gibalnih izkušenj, ki so povezane z uspešnostjo (Petitpas in dr. 2004). Otroci, ki so v športnih in gibalnih aktivnostih uspešni, dobro obvladujejo svoje telo in gibanje, imajo visoko pozitivno pojmovanje samega sebe na področju telesne samopodobe, zato se bodo še aktivneje gibalno udejstvovali ter s tem še naprej razvijali svoje gibalne sposobnosti in pridobivali nove gibalne spretnosti ter znanja. Na gibalnem področju bodo taki otroci postajali vedno bolj uspešni. Gibalno neuspešen otrok pa se bo zaradi neuspehov, ki jih doživlja pri športu, izogibal vsem gibalnim aktivnostim. Še več, ta otrok bo vedno bolj razvijal občutek nesposobnosti za opravljanje večine vsakdanjih nalog na vseh življenjskih področjih. Čeprav je lahko povprečno ali celo nadpovprečno inteligenten, se ne bo želel vključevati v razne igre, čutil se bo nesposobnega celo za učenje in se ne bo zanimal za raziskovanje okolja. Tak otrok bo dosegal na vseh življenjskih področjih rezultate, ki so daleč pod njegovimi resničnimi zmožnostmi. Gre za učinek, s katerim bodo uspešni otroci postajali vse bolj uspešni, manj uspešni pa sčasoma še manj uspešni.

Na osnovi navedenega se postavlja vprašanje, ali je za oblikovanje otrokove pozitivne samopodobe gibalna aktivnost resnično tako zelo pomembna ali gre samo za eno izmed oblik socialnega uspeha, za katerega gibalno udejstvovanje predstavlja polje izražanja. Na določen način velja vsekakor pritrlditi drugi tezi o enem izmed možnih področij socialnega uspeha. Pozitivne izkušnje in s tem pozitivno samopodobo si lahko otrok gradi tudi z uspešnim udejstvovanjem v drugih prostočasnih aktivnostih, kot so npr. glasba, likovno ustvarjanje in ročna dela. Z vsako dejavnostjo, v kateri otrok doživlja uspeh, si postavlja temelje pozitivne samopodobe. Vendar v obdobju poznega otroštva ne moremo mimo dejstva, da ima na otrokovo globalno samopodobo največji vpliv ravno telesna samopodoba. Zunanji videz in otrokova predstava o lastnih telesnih zmožnostih in spretnostih je tisto, kar v tem razvojnem času v največji meri narekuje smer otrokovega pojmovanja samega sebe. Zmotno je misliti, da na otrokovo telesno samopodobo vpliva zgolj gibalno udejstvovanje, otrok si predstave o gibalnih spretno-

---

2. Za uspešno izvedbo gibalnih aktivnosti, kjer prevladujejo informacijske komponente gibanja, je zahtevana ustrezno razvita koordinacija telesa, velikih ali majhnih gibov, mnogokrat tudi hitrost, ki je povezana s hitrostjo pretoka motoričnih informacij in njihovo obdelavo na kognitivnem področju možganov, medtem ko sta pri gibalnih nalogah s poudarjeno energijsko komponento za uspeh odločilni moč in vzdržljivost.

stih in sposobnostih ustvarja tudi v vsakodnevnih aktivnostih, kot so npr. gospodinjska opravila (za otroka še vedno koordinacijsko zahtevna), nošenje bremen, pot v šolo, igranje glasbenega instrumenta ipd. Vendar pa je področje prostočasne gibalne aktivnosti in šolske športne vzgoje tisto, kot menijo Garrett (2004) ter L. Burrows in J. Wright (2004), kjer najintenzivneje poteka proces ocenjevanja lastnih telesnih sposobnosti, hitrosti, moči, vzdržljivosti, gibljivosti, koordinacije in natančnosti. Ravno zaradi tega dejstva so vplivi gibalne aktivnosti, tako pozitivni kot tudi negativni, na otrokovo telesno samopodobo najmočnejši in s tem v obdobju poznega otroštva odločujoči tudi za globalno samopodobo.

2.3 Odnosi z vrstniki

Ker je gibanje prevladujoča dejavnost vrstniških skupin v obdobju poznega otroštva, imajo mlajši šolarji, ki se več gibljejo in ukvarjajo s športom, še posebej veliko veljavo v otroških kolektivih, kjer velja načelo medsebojnega združevanja in sodelovanja na osnovi telesnih kvalitiet in zmožnosti (Zarbatany in dr. 1990). Raziskava, narejena na reprezentativnem vzorcu slovenske mladine (Ule in Miheljak 1995), je celo pokazala, da je zanimanje za šport eden izmed najpomembnejših kriterijev, po katerem poteka izbor prijateljev. Tako je menilo kar 85,1 % mladih.

Boljše obvladovanje določenih gibalnih spretnosti samo po sebi prinaša otroku višji položaj v družbi sovrstnikov. Vse to pa povratno zopet vpliva na otrokovo predstavo o samem sebi.³ Visoko vrednotenje gibalnih spretnosti in od njih odvisno sprejemanje posameznika v skupini velja še posebej za dečke. Hierarhična primerjava poraja občutek, da ni dovolj, da v gibalni aktivnosti samo sodelujejo, temveč morajo biti tudi najboljši (Messner 1992).

Otroci, ki v gibalnih in športnih spretnostih zaostajajo, se gibalnim aktivnostim večinoma izogibajo in se opredeljujejo za prostočasne dejavnosti brez gibanja, kot sta npr. gledanje televizije in branje, kar jih počasi, a vztrajno pelje v izolacijo (stran od družbe drugih otrok). Ti otroci so označeni kot sramežljivi, introvertirani in samotarski, izražajo več žalosti in negativizma med igro z drugimi otroki, se hitreje razjezijo in uporabljajo manj učinkovito strategijo reševanja sporov (Cowen in dr. 1973; Shonkoff in Phillips 2004). Pri daljši izoliranosti od vrstnikov se lahko razvije napačna sodba o sebi in svoji okolici (Furlan 1991). Skromni vrstniški odnosi v otroštvu lahko vplivajo celo na kasnejšo neprilagojenost v socialnem vedenju. Študije so pokazale, da otroci, ki preživijo v otroštvu več časa sami ali ob strani skupine, ki se igra, lahko v odraslosti razvijejo razne oblike odklonskega vedenja ali pa imajo psihične težave (Shonkoff in Phillips 2004).

Adler in Adler (1998) sta izpostavila, da se postavljajo številna vprašanja, kakšen je vpliv tekmovalnega športnega okolja na socialni razvoj mladih, ali lahko takšna gibalna

---

3. Raziskava Landers - Potts in Grant (1999), narejena na vzorcu 73 5- do 8-letnih otrok, je pokazala, da že za otroke na začetku šolanja velja, da bolj ko je gibalna aktivnost, ki jo obiskuje otrok, tekmovalnega značaja, večji napovedovalec položaja v vrstniški skupini so gibalne sposobnosti, in sicer tako v okviru same gibalne aktivnosti (npr. izbor soigralca v ekipi) kot zunaj nje (npr. povabilo na rojstnodnevno zabavo).

aktivnost otroku prej škodi kot koristi. Landers - Potts in Grant (1999) ter Pellegrini s sodelavci (2004) menijo, da je tekmovalna klima rezultat več dejavnikov, ki vključujejo dejanja trenerjev, otrok in interakcije med njimi. Gibalno manj sposobni ali izkušeni otroci imajo v gibalnih aktivnostih, kjer je trener usmerjen samo na zmagovanje, težave priti v ospredje in se preizkusiti tudi v zahtevnejših nalogah. Landers - Potts in Grant (1999) sta tudi ugotovili, da čim bolj je klima v športni skupini tekmovalna, tem bolj se povečuje pomen športnih znanj kot osrednjega kriterija za otrokov položaj v vrstniški skupini. Ambicioznost staršev, meni Pellegrini s sodelavci (2004), pa je tisti dejavnik, ki odloča, kako tekmovalno resno bo otrok sprejemal svojo prostočasno gibalno aktivnost ter kolikšen bo posledično pozitiven vpliv gibalne aktivnosti na njegov socialni razvoj, ki vodi v socialno prilagoditev tudi na drugih področjih otrokovega življenja, ter kdaj bo dobil predznak negativnega.

Raziskave so pokazale, da ukvarjanje s športom značilno povečuje tudi kontrolo lastnega vedenja (Campell in dr. 2002), osebnih kontaktov (Putnam 2000) in medosebno zaupanje (Uslaner 1999; Theeboom in dr. 2005), kar so pogoji za dobre odnose z vrstniki in otrokovo večjo sprejemljivost v okolju.

Na osnovi navedenega lahko sklenemo, da otrokova gibalna aktivnost vpliva tudi na razvoj socialne spretnosti, kot je vzpostavljanje in vzdrževanje odnosov z vrstniki. Gibalna aktivnost je v obdobju poznega otroštva ena izmed osrednjih otrokovih dejavnosti, zato je razumljivo, da pomembna socializacija oz. učenje te socialne spretnosti poteka na tem področju. In kot kažejo empirične raziskave, ni povsem nepomembno, v kakšno obliko prostočasne gibalne aktivnosti (npr. organizirano, neorganizirano, tekmovalno, rekreativno) je otrok vključen, oblika namreč vpliva tudi na to, kakšne socialne spretnosti pri odnosih s sovrstniki bo razvil.

2.4 Medosebni odnosi s starši – navezanost/samostojnost

Navezanost je dejaven, medsebojno močno naklonjen, recipročen odnos med dvema osebama. Otrok na podlagi svojih izkušenj v razvoju navezanosti oblikujejo trajen čustveni odnos z referenčno osebo, kar mu omogoča, da to osebo uporablja kot varno bazo ne glede na njeno dejansko prisotnost v njegovi bližini, saj ponotranji čustveni odnos z njo in razvije notranji delovni model navezanosti (Zupančič 2004; Cugmas 2003).

Razvoj otrokove navezanosti je pomemben, ker se njegova kakovost odraža v otrokovem kasnejšem socialnem odnosu z referenčnimi osebami znotraj in zunaj družine ter na različnih področjih delovanja. Varna navezanost je varovalni dejavnik v otrokovem nadaljnjem razvoju, različni vzorci ogrožene navezanosti pa so dejavnik tveganja. Niz izoblikovanih pričakovanj o dostopnosti referenčnih oseb, o verjetnosti pridobivanja pomoči in opore od njih v nedoločenih in stresnih situacijah ter o svoji interakciji z njimi služijo otroku kot vodilo pri oblikovanju vseh kasnejših tesnih odnosov z drugimi ljudmi (Baretherton 1992).

Raziskovalci (Coates in dr. 1975; Cugmas 1997) so ugotovili, da je kvaliteta otrokove navezanosti na mater pomembno povezana med drugim tudi s pogostostjo in načinom igranja ter gibalnega udejstvovanja. Bolj ko je kvaliteten odnos med materjo

in otrokom, bolj bo otrok samostojen in s tem tudi aktiven v gibalnih dejavnostih. Velja pa recipročnost procesa: bolj ko bo otrok gibalno aktiven, bolj bo tudi samostojen in manj navezan na mater.

V vrhunskem športu velja avtoritativen odnos trenerja do športnika; le na ta način se doseže, da športnik pod njegovim vodstvom maksimalno razvije svoje telesne in psihične sposobnosti, ki so pomembne za uspeh v določenem športu. Ekstremne sposobnosti, ki jih zahteva uspeh v vrhunskem športu, se namreč razvijajo samo v primeru izpostavljanja izjemnim življenjskim situacijam in pogojem. Iz tega sledi, da mora biti športnik izjemno podredljiv, svoje telo in um mora povsem zaupati drugemu človeku, da ju trenira, vodi in upravlja z njima. Mnogi teoretiki so že opozorili, da se zlasti pri otrocih razvije velika navezanost na trenerja. Ta pojav je pogost pri individualnih, večinoma ženskih športnih zvrsteh, ki z vadbo, usmerjeno v vrhunski šport, pričnejo že v predšolskem obdobju oz. najkasneje v prvih letih šolanja.⁴

Postavlja se vprašanje, ali ta izjemna navezanost in socialna podredljivost trenerju ter stremljenje k popolnosti prinaša določene zaostalosti v socialnem razvoju. Socialni razvoj namreč spodbuja otrokovo samostojnost, kar pa ni v skladu s pravili uspeha v navedenih »estetskih« športnih zvrsteh. Največji uspeh je namreč treba doseči še pred 20 letom starosti, kar pomeni, da sta pozno otroštvo in adolescenca razvojni obdobji intenzivnega športnega dela. Socialni razvoj na področju samostojnosti je treba zaradi športnega rezultata v teh dveh razvojnih obdobjih namerno zavreti ter ohraniti čim večjo odvisnost in s tem poslušnost do trenerja. Rezultat takega dela je, da npr. gimnastičarka v obdobju adolescence dosega v socialnem razvoju stopnjo mlajšega šolarja. Po zaključeni vrhunski športni poti se mora naučiti socialnih veščin, kot so postavljanje meje do drugih (do tu sem jaz in od tod naprej nekdo drug), samostojnosti v razmišljanju ter poguma pri sprejemanju in uresničevanju lastnih odločitev.

Vloga trenerja je v razvoju otrokove samostojnosti večja od vloge staršev ali vrstnikov, in sicer toliko bolj, kolikor bolj otrok ceni in vrednoti udejstvovanje ter uspeh v gibalni aktivnosti.

3 Zaključek

Vsak otrok je nenehno izpostavljen obsežnemu toku različnih informacij. Na osnovi sprejetih informacij si, kot pravi M. Ule (2000), gradi, konstruira svet, v katerem živi, in ne zbira samo vtisov ter se odziva nanje. Vsaka otrokova izkušnja ima pomemben

---

4. Tipične take športne zvrsti so npr. ženska športna gimnastika, športno-ritmična gimnastika, umetnostno drsanje in plavanje. Deklica, ki želi uspeti v teh športih, mora biti podrejena sistemu trenerjevega nagrajevanja, in kot slednji radi rečejo, dosega »popolno poslušnost«. Imeti mora občutek za sebe, vendar ga mora hkrati ob trenerjevi prisotnosti in zapovedih povsem »izgubiti«. Če ne želi priti v konflikt z okoljem, mora trenerju povsem zaupati in mu prepustiti celotno svojo voljo, mišljenje in telo. O ustreznosti njegovih odločitev tako sama kot njeni starši ne sme dvomiti. Trener je namreč vedno prvi in edini, ki ve, kaj je treba narediti, da bo čez 10 let prišla do olimpijskega zlata. Vloga staršev in vrstnikov v otrokovem razvoju se postavi na drugo mesto.

vpliv na njegov razvoj. Tako je tudi z gibalno aktivnostjo, ki jo sam v zgodnjem šolskem obdobju visoko vrednoti in ceni. Otrokovo gibalno udejstvovanje ni pomembno samo v procesu telesnega in gibalnega razvoja, kar je razvidno »s prostim očesom«, temveč tudi v procesu kognitivnega, moralnega, čustvenega in socialnega razvoja. Prek gibanja poteka pomemben del procesa socialnega učenja sposobnosti, spretnosti, veščin in vedenja, ki so sprejemljivi v določeni družbi in času. Gibalna aktivnost je ob dednosti in drugih okoljskih dejavnikih samo eden izmed dejavnikov, ki usmerjajo socialni razvoj v obdobju poznega otroštva, vendar njen vpliv – ugotavljamo na osnovi pričujoče študije – ni zanemarljiv.

Da je zlasti pomemben vpliv gibalne aktivnosti v razvojnem obdobju poznega otroštva, smo ugotovili na področju oblikovanja spolne vloge, razvoja pojmovanja samega sebe – predvsem telesne samopodobe – in učenja dveh oblik socialnega vedenja: vzpostavljanja in vzdrževanja odnosov z vrstniki ter razvoja samostojnosti.

Gibanje samo omogoča stike z drugimi, je naravni spodbujevalec socialnega razvoja. Na drugi strani pa so organizirane pritočasne gibalne aktivnosti, kot tudi šolska športna vzgoja okolje socialnega vpliva ter prenašanja določenih družbenih vrednot in norm na otroka. Zato lahko zelo hitro pride do zlorabe športa in gibanja. Vrhunski šport ta problem vedno bolj potencira. Kar naj bi bilo pozitivno za otrokov socialni razvoj, postane njegov zaviralec. Različni teoretiki radi poudarijo, da mora ukvarjanje z gibalnimi aktivnostmi otrokom zagotoviti takšne vedenjske vzorce, ki bodo temelj zdravega življenjskega sloga in vseživljenjske gibalne dejavnosti. Kakšni so ti vzorci, se običajno nadalje ne opredeli. Navedeno je pričakovano, saj se sprejemljivo socialno vedenje oz. ustrezni vedenjski vzorci za »zdrav življenjski slog« spreminjajo tako skozi čas kot skozi kulturo. Zato je v prvi vrsti odvisno od učiteljev, trenerjev v športnih organizacijah in staršev, kakšen pogled bodo imeli otroci na gibanje in šport. Od njihovega predznanja o otrokovem razvoju je odvisno, kakšen odnos bodo vzpostavili z otrokom, kakšno socialno obnašanje bodo spodbujali, dopuščali in onemogočali. In takšno osebo bodo posledično tudi razvili.

Literatura

- Adler, P. A., in Adler, P. (1998): *Peer Power: Preadolescent Culture and Identity*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Almli, C. R., Ball, R. H., in Wheeler, M. E. (2001): Human fetal and neonatal movement patterns: Gender differences and fetal-to-neonatal continuity. *Developmental Psychobiology*, 38 (4): 252–273.
- Archer, J., in Freedman, S. (1989): Gender stereotypic perceptions of academic disciplines. *British Journal of Educational Psychology*, 59 (3): 306–313.
- Archer, J., in Lloyd, B. (2002): *Sex and Gender*. Cambridge: University Press.
- Archer, J., in Macrae, M. (1991): Gender-perceptions of school subjects among 10–11 year old. *British Journal of Educational Psychology*, 61 (1): 99–103.
- Bandura, A. (1986): *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, New York: Prentice-Hall.

- Bandura, A. (1989): Social cognitive theory. V R. Vasta (ur.): *Annals of Child Development: Six Theories of Child Development*: 1–60. Greenwich: JAI.
- Benenson, J. F. (1993): Greater preference among females than males for dyadic interaction in early childhood. *Child Development*, 64 (2): 544–555.
- Benenson, J. F., in dr. (1997): Propulsion: a behavioural expression of masculinity. *British Journal of Psychology*, 15 (1): 37–50.
- Burrows, L., in Wright, J. (2004): The discursive production of childhood, identity and health. V J. Evans, B. Davies in J. Wright (ur.): *Body Knowledge and Control: Studies in the Sociology of Physical Education and Health*: 83–95. London, New York: Routledge.
- Campbell, D. W., in Eaton, W. O. (1999): Sex differences in the activity level of infants. *Infant and Child Development*, 8 (1): 1–17.
- Coates, S., Lord, M., in Jakabovics, E. (1975): Field dependence – independence, social – non-social play and sex differences in pre-school children. *Perceptual Motor Skills*, 40 (1): 195–202.
- Collaer, M. L., in Hines, M. (1995): Human behavioral sex-differences – A role for gonadal-hormones during early development. *Psychological Bulletin*, 118 (1): 55–107.
- Cotič, M., Zorc, J., in Kozlovič, D. (2004): Celosten pristop pri zgodnjem poučevanju – vloga gibalnih aktivnosti pri pouku matematike. *Pedagoška obzorja*, 19 (2): 32–46.
- Cugmas, Z. (1997): Povezanost med kvaliteto otrokove navezanosti na mater in otrokovim odnosom do vrstnikov, igre in učenja. *Anthropos*, 29 (4/6): 5–14.
- Cugmas, Z. (2003): Social behaviors of children with different types of attachment toward their kindergarten teachers. *Studia Psychologica*, 45 (4): 323–338.
- Doupona Topič, M., in Zorc, J. (2003): Zastopnost spolne diferenciacije v učnem načrtu za športno vzgojo. *Sodobna pedagogika*, 54 (4): 184–201.
- Etaugh, C., in Liss, M. B. (1992): Home, school and playroom: Training grounds for adults gender roles. *Sex Roles*, 26 (3–5): 129–147.
- Evans, J., Davies, B., in Wright, J. (ur.) (2004): *Body Knowledge and Control: Studies in the Sociology of Physical Education and Health*. London, New York: Routledge.
- Ewarts, E. (1973): *Brain Mechanisms in Movement*. New York: Scientific American.
- Fagot, B. I., in O'Brien, M. (1994): Activity level in young-children – cross-age stability, situational influences, correlates with temperament, and the perception of problem behaviours. *Merrill-Palmer Quarterly-Journal of Developmental Psychology*, 40 (3): 378–398.
- Furlan, I. (1991): *Čovjekov psihički razvoj: uvod u razvojnu psihologiju*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gardner, H. (1993): *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
- Garrett, R. (2004): Gendered bodies and physical identities. V J. Evans, B. Davies in J. Wright (ur.): *Body Knowledge and Control: Studies in the Sociology of Physical Education and Health*: 140–156. London, New York: Routledge.
- Gavarry, O., in dr. (2003): Habitual physical activity in children and adolescents during school and free days. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 35 (3): 525–531.
- Goggin, J. E. (1975): Sex differences in the activity level of preschool children as a possible precursor of hyperactivity. *Journal of Genetic Psychology*, 127 (1): 75–81.

- Graziano, W.G., Jensen - Campbell, L. A., in Sullivan - Logan, G. M. (1998): Temperament, activity, and expectations for later personality development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (5): 1266–1277.
- Humphrey, J. H. (1991): *An Overview of Childhood Fitness*. Springfield, Illinois: Charles C. Thomas Publisher.
- Ismail, A. H. (1976): Integrirani razvoj: teorija i eksperimentalni rezultati. *Kineziologija*, 6 (1–2): 7–28.
- Janz, K. F., in Mahoney, L. T. (1997): Maturation, gender and video game playing are related to physical activity intensity in adolescents: The muscatine study. *Pediatric Exercise Science*, 9 (1): 353–363.
- Kelly, L. E. (2000): Patterns of physical activity in 9–10-year-old American children as measured by heart rate monitoring. *Pediatric Exercise Science*, 12 (1): 101–110.
- Kuhar, M. (2004): V imenu lepote: družbena konstrukcija telesne samopodobe. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- LaFreniere, P. J., in Dumas, J. E. (2001): Vprašalnik o socialnem vedenju otrok. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- LaFreniere, P., Strayer, F. F., in Gauthier, R. (1984): The emergence of same sex affiliative preferences among preschoolers peers: A developmental/ethological perspective. *Child Development*, 55 (5): 1958–1965.
- Landers - Potts, M., in Grant, L. (1999): Competitive climates, athletic skill, and children's status in after-school recreational sports programs. *Social Psychology of Education*, 2 (3–4): 297–313.
- Leinbach, M. D., in Fagot, B. I. (1986): Acquisition of gender labelling: a test for toddlers. *Sex Roles*, 15 (11–12): 655–666.
- Malina, R. M. (1983): *Factors Influencing Motor Development: Introductory Comments*. V C. B. Corbin (ur.): *A Textbook of Motor Development: 198–199*. Iowa: Wm. C. Brown Company Publishers.
- Malina, R. M., Bouchard, C., in Bar - Or, O. (2004): *Growth, Maturation, and Physical Activity*. Druga izdaja. Champaign: Human Kinetics.
- McKenzie, T. L., in dr. (2000): Leisure-Time Physical Activity in School Environments: An Observational Study Using SOPLAY. *Preventive Medicine*, 30 (1): 70–77.
- Messner, M. (1992): *Power at Play: Sports and the Problem of Masculinity*. Boston: Beacon Press.
- Mota, J., in dr. (2003): Patterns of daily physical activity during school days in children and adolescents. *American Journal of Human Biology*, 15 (4): 547–553.
- Nastran Ule, M. (2000): *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Papalia, D. E., Olds, S. W., in Feldman, R. D. (2004): *Human Development*. Boston: McGraw-Hill.
- Pellegrini, A. D., in dr. (2004): A short-term longitudinal study of children's playground games in primary school: Implications for adjustment to school and social adjustment in the USA and the UK. *Social Development*, 13 (1): 107–123.
- Pellegrini, A. D., in dr. (2002): A short-term longitudinal study of children's playground games across the first year of school: Implications for social competence and adjustment to school. *American Educational Research Journal*, 39 (4): 991–1015.

- Petitpas, J. A., in dr. (2004): A life skills development program for high school student-athletes. *The Journal of Primary Prevention*, 24 (3): 325–334.
- Pišot, R., in Zorc, J. (2003): Influence of out-of-school sports/motor activity on school success. *Kinesiologia Slovenica*, 9 (1): 42–54.
- Planinšec, J., in Čagran, B. (2004): Telesna samopodoba mlajših šolarjev z vidika empirične raziskave. *Sodobna pedagogika*, 55 (3): 168–188.
- Planinšec, J. Fošnarič, S., in Pišot, R. (2004): Physical self-concept and physical exercise in children. *Studia Psychologica*, 46 (2): 89–95.
- Pomerleau, A., in dr. (1990): Pink or Blue: Environmental Gender Stereotypes in the First Two Years of Life. *Sex Roles*, 22 (5–6): 359–367.
- Sallis, J. F. (1993): Epidemiology of physical activity and fitness in children and adolescents. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 33 (1): 403–408.
- Sarkin, J. A., McKenzie, T. L., in Sallis, J. F. (1997): Gender differences in physical activity during fifth-grade physical education and recess periods. *Journal of Teaching in Physical Education*, 17 (1): 99–106.
- Scraton, S. (1992): *Shaping Up to Womanhood: Gender and Girls' Physical Education*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Servin, A., in dr. (2003): Prenatal androgens and gender-typed behaviour: A study of girls with mild and severe forms of congenital adrenal hyperplasia. *Developmental Psychology*, 39 (3): 440–450.
- Shirley, L. (2000): *The Development of Sex-Congruent Preference in Infancy – A Longitudinal Study*. Unpublished Doctoral dissertation. University of Durham.
- Shirley, L., in Campbell, A. (2000): Same-sex preference in infancy: Visual preference for sex-congruent stimuli at three months. *Psychology, Evolution and Gender*, 2 (1): 3–18.
- Shonkoff, J. P., in Phillips, D. A. (ur.) (2004): *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. Washington: National Academy Press.
- Siegal, M. (1987): Are sons and daughters treated more differently by fathers than by mothers? *Developmental Review*, 7 (3): 183–209.
- Smith, C., in Lloyd, B. B. (1978): Maternal behavior and perceived sex of infant. *Child Development*, 49: 1263–1265.
- Strel, J., in Štihec, J. (1995): Motorična in morfološka samopodoba v povezavi z obremenitvijo šolskih otrok. V H. Novak (ur.): *Obremenitve osnovnošolcev: vzroki in posledice*: 99–113. Radovljica: Didakta.
- Tercedor, P., in dr. (2003): Gender differences in organized physical activity practice during summer holidays in Spanish adolescents. Dostopno prek: <http://ffp.uku.fi/sll/index.html> (10. 10. 2003).
- Thun - Hohenstein, L., in dr. (1991): Early fine motor and adaptive development in high-risk appropriate for gestational age preterm and healthy term children. *European Journal of Pediatrics*, 150 (8): 562–569.
- Tomori, M. (1990): *Psihologija telesa*. Ljubljana: DZS.
- Trost, S. G., in dr. (2001): Age and gender differences in objectively measured physical activity in youth. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 34 (2): 350–355.
- Tušak, M., in Berčič, H. (1999): The effects of programmed sports recreational transformation process in the early period of rehabilitation on the self-image of paraplegics. V V. Hošek, P. Tilinger in L. Bilek (ur.): *Psychology of Sport and Exercise: Enhancing the Quality of Life*:

- Proceedings of the 10th European Congress of Sport Psychology: 262–264. Praga: Charles University.
- Učni načrt za športno vzgojo v devetletni osnovni šoli (1998). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport RS.
- Ule, M. (2000): Temelji socialne psihologije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., in Mihelj, V. (1995): Pri(e)hodnost mladine. Ljubljana: DZS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Urad RS za mladino.
- Walker, N. R. (1992): The gesell development assessment: Psychometric properties. *Early Childhood Research Quarterly*, 7 (1): 21–43.
- Zaichkowsky, L. D., Zaichkowsky, L. B., in Martinek, T. J. (1980): *Growth and Development: The Child and Physical Activity*. St. Louis, Toronto, London: The C. V. Company.
- Zarbatany, L., Hartman, D. P., in Rankin, D. B. (1990): The psychological function of preadolescent peer activities. *Child development*, 61 (4): 1067–1080.
- Zupančič, M. (2004): Socialni razvoj dojenčka in malčka. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.): *Razvojna psihologija*: 255–277. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Zurc, J. (2004): Spolna diferenciacija pri šolski športni vzgoji in prostočasni gibalni/športni aktivnosti učencev. *Družboslovne razprave*, 20 (46/47): 39–60.

Avtoričin naslov:

dr. Joca Zurc,
Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper
Inštitut za kineziološke raziskave
Garibaldijeva 18, 6000 Koper
e-mail: Joca.Zurc@zrs-kp.si

RECENZIJE KNJIG

uredila Lucija Mulej in Dejan Jontes

Dejan Jontes

Peter Stankovič: Politike popa – Uvod v kulturne študije.
Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Maklen, 2006.
198 strani (ISBN 961-235-231-3), 4.800 SIT

Če so bile kulturne študije še pred štirimi leti samo *cool* (po zborniku *Cooltura*, ki so ga leta 2002 uredili Debeljak, Stankovič, Velikonja in Tomc), so v vmesnem obdobju postale *pop*. S *Politikami popa* smo namreč poleg omenjenega zbornika dobili tudi prvi slovenski učbenik kulturnih študij, ki je delo enega avtorja. Vsebinsko gledano, so *Politike popa* nadaljevanje oz. razširitev Stankovičevega poglavja *Kulturne študije: pregled zgodovine, teorij in metod* iz omenjenega zbornika *Cooltura*. Še več, po grobi oceni je v novem učbeniku in omenjenem poglavju istega kar okoli 70 odstotkov besedila, ki je večinoma le terminološko prečiščeno, torej so zgolj odpravljeni nekateri nerodni prevodi ali formulacije.

V *Politikah popa* po kratki predstavitvi kulturnih študij sledi poglavje o nastanku kulturnih študij. Tu avtor predstavi socialni kontekst nastanka kulturnih študij ter predhodnike in njihov pomen. Daljši razdelek nameni predstavitvi marksizma in ideologije, pri čemer posebno pozornost nameni za kulturne študije pomembnima Althusserju in Gramsciju. V tretjem poglavju, ki ima v kazalu naslov Sedemdeseta leta, v besedilu pa Kaj so kulturne študije? (kakor je naslovljeno uvodno poglavje), se avtor spoprime s strukturalizmom in njegovim pomenom za kulturne študije. Najprej sledi prelet skozi delo de Saussurja in Barthesa, nato pa se Stankovič posveti ključnim tekstom oz. temam znotraj kulturnih študij, kot so denimo Hallovo zakodiranje in odkodiranje televizijskega diskurza, Morleyjeve raziskave televizijskega občinstva in analize mladinskih subkultur. Sledi krajše poglavje o kulturnem populizmu, kjer se Stankovič osredotoči na delo Johna Fiska, predstavi pa tudi McGuiganovo kritiko kulturnega populizma.

Najboljše poglavje v učbeniku je namenjeno sodobnim kulturnim študijam in kompleksnim učinkom popularne kulture. Tu se avtor v učbeniškem slogu dobro spoprime z nekaterimi od ključnih konceptov kulturnih študij, kot so artikulacija, reprezentacija in kulturni krogotok, ki ga predstavi na znanem primeru Sonyjevega walkmana. Ponovno sledi krajši zgodovinski ekskurz, v katerem avtor razgrne nekatere ključne Foucaultove in Derridajeve poudarke, relevantne za kulturne študije, daljši razdelek pa je nato namenjen razpravi o identitetah. Tu Stankovič podrobneje obravnava vprašanja, povezana z nacionalnimi in spolnimi identitetami, razpravo pa podkrepi s številnimi primeri in ilustracijami. Poglavje zaključí z obravnavo koncepta reprezentacije, kjer spet izhaja iz že objavljenega besedila, v tem primeru iz *Rdečih trakov*, leta 2005 objavljeni knjigi o reprezentaciji v slovenskih partizanskih filmih. S tem poglavjem se *Politike popa* pravzaprav že končajo, saj do konca sledita le še dve zelo kratki in nedodelani poglavji o metodah in internacionalizaciji kulturnih študij.

Poleg že omenjene napake pri naslovu poglavja lahko učbeniku očitamo še nekaj drugih konkretnih spodrslijav. Prva kritika se nanaša na označevanje kulturnih študij – medtem ko so na deveti strani še miselna šola, postanejo na enajsti že disciplina, kar nato ostanejo do konca knjige. Razprava o disciplinarnem statusu je v kulturnih študijah aktualna vsaj od Williamsovih svaril o nevarnostih, ki jih prinaša pritisk k disciplinizaciji, in je tudi predmet obravnave številnih novjših del. Avtor bi lahko te premisleke predstavil in tudi zagovarjal stališče, da bi kulturne študije morale postati disciplina, če je takšno njegovo stališče, v vsakem primeru pa je označevanje tako nekoherentnega polja, kot so kulturne študije, z disciplino brez kakršnihkoli pojasnil v najboljšem primeru pomanjkljivo in nedosledno. Takšne nedoslednosti so še posebej pomembne, ker gre za besedilo, ki bo študente uvedlo v neko novo področje. Druga večja pomanjkljivost je (ne)obravnavanje vprašanja metod v kulturnih študijah. Ta pomislek izpostavljamo zgolj zato, ker Stankovič metodam nameni posebno poglavje, kjer pa s temo opravi na manj kot treh (!) straneh.

Bistveno bolje bi bilo, če bi se tej temi v celoti izognil, kot to stori velika večina tujih učbenikov, kot pa da ji nameni samostojno poglavje, v katerem izvemo bolj ali manj samo to, kateri trije sklopi kvalitativnih metod se v kulturnih študijah najpogosteje uporabljajo. Pri poglavju o metodah velja omeniti tudi nedopustno napako, nastalo zaradi površnosti pri priredbi starega besedila. Razdelek o metodah je namreč skoraj do besede prekopiran iz zbornika *Cooltura*. Čeprav je ta del v *Politikah popa* postal samostojno poglavje, ga avtor uvede s starim besedilom, v katerem ugotavlja, da bi bilo lahko poglavje o metodah »celo posebno poglavje v učbeniku« (Stanković 2002: 60, in 2006: 179).

Politike popa so, če potegnemo črto, dobrodošel učbenik, ki prinaša dobro zgodovinsko umeščenost kulturnih študij, avtorja pa odlikuje zelo dostopen slog pisanja, tako da mu uspe tudi kompleksne teme in koncepte predstaviti na razumljiv način. Kot že rečeno, pa knjiga žal ne prinaša veliko novega v primerjavi s prejšnjimi Stankovičevimi besedili, vsebuje pa tudi veliko preveč površnosti in napak. Tako se ne moremo izogniti vtisu, da bi bilo mogoče učbenik z malo truda bistveno izboljšati. Nenazadnje poleg omenjenih pomanjkljivosti tudi v *Politikah popa* še vedno ostaja neodgovorjeno Stankovičevo vprašanje, ki si ga je zastavil v *Coolturi*, namreč, kako misliti kulturne študije v slovenskem kontekstu.

Simona Kustec Lipicer

**Alenka Krašovec, ur.: Volitve v Evropski parlament –
Res drugorazredne volitve? Ljubljana: Fakulteta za družbene vede,
zbirka Politični procesi in institucije, 2005
165 strani (ISBN 961-235-224-0), 3.500 SIT**

Slovenska politološka stroka že nekaj let z različnimi objavami sledi trendu preučevanja fenomena nastanka in delovanja Evropske unije (EU). Ta se praviloma osredotoča bodisi na zgodovinsko analizo razvoja tega t. i. nadnacionalnega (političnega) sistema, njegovih razmerij z državami (članicami in nečlanicami) ali na vzpostavljene skupne javne politike, med zelo aktualnimi temami pa je tudi preučevanje delovanja političnih institucij in procesov, ki so bili oblikovani z namenom izvajanja oblasti na ravni EU. Z ožjim segmentom slednjega raziskovalnega vprašanja se ukvarja tudi recenzirani zbornik del sedmih avtorjev, od tega enega tujega. Osrednje raziskovalno vprašanje dela je vezano na preučevanje vloge volitev v Evropski parlament (EP). Zbornik bi lahko brali z vidika (vsaj) dveh večjih vsebinskih sklopov, kjer se prvi nanaša na splošnejši prikaz in pojasnjevanje volitev v to institucijo, drugi pa je v svojem raziskovalnem vprašanju bolj osredotočen na analizo slovenskega primera volitev v EP. Vez med obema omenjenima vsebinama je vprašanje t. i. drugorazrednosti volitev v to institucijo, ki je bilo sicer raziskovalno-teoretsko opredeljeno že takoj po izvedenih prvih neposrednih volitvah v EP leta 1979. Tedaj je bila drugorazredna narava volitev v EP v primerjavi s prvorazrednimi nacionalnimi volitvami določena z naslednjimi značilnostmi (str. 9, 37–69): nizka volilna udeležba, večji delež neveljavnih glasov, slabši rezultat vladnih strank, majhne stranke dosežejo boljši volilni uspeh.

V drugem prispevku zbornika lahko preberemo slovenski prevod besedila Hermana Schmidta, ki govori prav o drugorazrednosti prvih in zadnjih izvedenih volitev v EP. Avtor, ki je sicer skupaj s Karlheinzem Reifom leta 1980 v reviji *European Journal of Political Research* prvi objavil tezo o drugorazrednosti volitev v EP v primerjavi s prvorazrednostjo nacionalnih parlamentarnih volitev, z rabo vsebinsko in metodološko dokaj kompleksnega raziskovalnega instrumentarija ugotavlja, da se lastnosti, zaradi katerih so bile volitve v EP v začetku označene kot drugorazredne, v zahodnoevropskih državah nedvomno pojavljajo tudi v primeru zadnjih volitev, izvedenih

pred dobrima dvema letoma. Podobno kot v začetku se tako še vedno kaže, da so volitve v EP slabše obiskane, vladne stranke izgubljajo podporo, pa tudi majhne stranke še vedno praviloma dosegaajo boljše rezultate, kot bi jih v primeru nacionalnih parlamentarnih volitev. Tega sklepa pa dokaj presenetljivo ni možno popolnoma potrditi v primeru desetih novih držav članic EU, ki so sicer v integracijo vstopile le dober mesec pred izvedbo volitev. Tako denimo z vidika visoke volilne udeležbe izstopa Litva, na Slovaškem je vladna stranka pridobila na volitvah v EP skoraj 10 odstotkov glasov, v obeh omenjenih državah, skupaj z Estonijo in Latvijo, pa so obratno od pravila majhne stranke glede na volilne rezultate na nacionalnih volitvah precej izgubile. Avtor razlike med t. i. zahodom in vzhodom pojasnjuje z (ne)konsolidiranostjo strankarskega sistema, ki ima za posledico tako nejasne lastnosti v delovanju posameznih političnih strank kot tudi volilnih preferenc. Kljub razlogom za »racionalno ignoranco« (str. 57–58) volitev v EP pa je Schmidt dokaj optimističen, saj poudarja, da se bo drugorazrednost počasi nagibala k spremembam, na kar bodo imeli največ vpliva predvsem (javno)politični dogodki v EU v prihodnosti.

Vsebinsko gledano, se ostali prispevki v zborniku večinoma nanašajo na preučevanje posameznih vsebin drugorazrednosti, pri čemer pa ne sledijo le omenjenim že opredeljenim in zaznamim »tradicionalnim« lastnostim, ampak skušajo iskati tudi nekatere druge, nove kazalnike drugorazrednosti. Ti so zgrajeni na podlagi spoznanj, ki jih pridobivajo iz slovenske izkušnje volitev v EP, v nekaterih primerih pa tudi na podlagi sintetičnega prikaza značilnosti, ki veljajo za deseterico novih držav članic t. i. postsocialističnega bloka. Tako denimo Damjan Lajh in Alenka Krašovec analizirata referendumsko odločanje za vstop novih držav v integracijo, ki ga je moč razumeti z vidika potencialne vloge le-tega za kasnejše volitve. Z uporabo Szcerbiakovega in Taggartovega modela ugotovita, da je bilo možno opaziti določeno stopnjo povezanosti med udeležbo na referendumu in stopnjo podpore vstopu v EU, pri čemer je mogoče vsaj na videz nepričakovano veljalo, da je višja udeležba pomenila manjšo podporo vstopu. Avtorja sta to spoznanje povezovala tudi s sicer aktualno razpravo o vplivu evroskepticizma v posameznih državah, a sta v slovenskem primeru skupaj s preučevanjem lastnosti predreferendumske kampanje ugotovila, da je bila homogenost zagovornikov vstopa v EU, pa tudi vidnih posameznikov, ki so se zavzemali zanj, tako velika, da težej proti EU skoraj ni bilo opaziti. Prav zaradi izrazito soglasnega referendumskega rezultata o vstopu Slovenije v EU se zdijo rezultati slovenskih volitev v EP, ki v vseh že izpostavljenih in predstavljenih pogledih pritrjujejo drugorazrednosti, verjetno še bolj presenetljivi in odprti za iskanje še drugih razlogov zanje.

Mitja Hafner Fink te razloge išče prek dejavnikov posameznikove udeležbe na volitvah v EP. Ugotavlja, da so ti z nekaterimi izjemami (npr. gmotni položaj) statistično značilno podobni tako v primeru volitev v nacionalne parlamente kot tudi v EP, pri čemer so za volitve v slednjega pričakovano še dodatno pomembna tudi politična stališča posameznikov do EU ter njihova obveščenost o teh volitvah. Z vidika drugorazrednosti volitev je ta pristop vsekakor metodološko-vsebinska nadgradnja že omenjenega prvotnega modela, v tej nadgradnji pa je ključno predvsem povezovanje (politične) participacije in identitete ter hkratno upoštevanje obstoja t. i. večnivojskega državljanstva v primerjavi s klasičnim nacionalnim.

Nadalje se težnja po iskanju dejavnikov drugorazrednosti kaže tudi v prispevku Marjana Brezovška in Mira Hačka, kjer avtorja analizirata vlogo različnih volilnih sistemov, ki veljajo v državah EU za volitve v EP. Avtorja tako ugotovita, da največja skupina držav uporablja za te volitve proporcionalni volilni sistem, kjer je celotna država ena volilna enota in kjer je možno preferenčno glasovanje, manj pogoste pa so oblike, kjer preferenčni glas ni možen, ali pa sistem t. i. enojnega prenosljivega glasu. Prikazani dejavnik, do katerega se sicer avtorja ne opredelita s svojim »favoritom« in žal tudi ne pojasnita, kateri se zdi za izvedbo volitev najbolj »ugoden«, predstavlja pomembno izhodišče tudi v prispevku Danice Fink Hafner o učinkovitosti volilnega inženirstva z namenom bolj uravnotežene zastopanosti spolov. Avtorico zanima, katere zvrsti volilnih sistemov so bolj odprte do udeležbe žensk in kako se to kaže na slovenskem primeru. Iz mednarodnoprimerjalnega pregleda se izkaže, da je najpomembnejši dejavnik zastopanosti

žensk v političnih institucijah velikost volilne enote, vendar po ugotovitvah avtorice v Sloveniji delujejo še drugi pomembni (ne)institucionalni dejavniki, ki so negativni in pozitivni. Tako je prav velikost volilne enote skupaj z odnosom strankarskih elit do žensk pri oblikovanju kandidatnih list bistveni negativni dejavnik v nasprotju z bolj pozitivnimi, kot so delovanje nacionalnih list (ki so bile sicer v Sloveniji leta 2000 odpravljene) in ženske skupine znotraj strank. Gledano zgolj z vidika volitev v EP, rezultati za Slovenijo pokažejo, da je s skoraj 43% zastopanostjo žensk v njem poleg Švedske, Nizozemske in Francije naša država z vidika uravnoveženosti spolov med najbolj doslednimi, a avtorica poudarja, da tega ne moremo pojasnjevati z omenjenimi klasičnimi dejavniki večje uravnoveženosti, temveč s t. i. volilnim inženirstvom »40 % zastopanosti spolov«. To nadalje utemeljuje tudi s primerjavo z deležem žensk v nacionalnem parlamentu, kjer je razlika v prid večji zastopanosti žensk v EP daleč največja med vsemi novimi pristopnicami in znaša kar 35 %. Nenazadnje pa se tudi pokaže, da imajo slovenske evroposlanke tudi relativno šibek politični kapital (malo neposredno pridobljenih glasov) in so manj prepoznavne v javnosti (str. 123).

Do sedaj pogosto omenjani vpliv institucionalnega konteksta in njegovo potencialno povezavo z drugorazrednostjo v zadnjem prispevku zbornika na primeru izbora kandidatov za volitve v strankah preverja in teoretično dopolnjuje Alenka Krašovec. Tako predvideva, da bi lahko glede na razlike v volilnih sistemih pričakovali večjo stopnjo centralizacije in tudi demokracije pri izboru kandidatov za volitve v EP v primerjavi z nacionalnimi v primeru ene volilne enote oz. v primeru manjšega števila volilnih enot. Kljub temu, da to tezo tudi s pomočjo že izvedenih mednarodnih raziskav zavrne, z analizo pravilnikov o določitvi kandidatov za volitve v EP in nacionalni parlament v letu 2004 ugotavlja, da v obeh primerih praktično ni bilo razlik v postopku izbora. To vrednoti prek štirih bistvenih vprašanj: kdo je sprejel pravila izbora, kdo je lahko predlagal kandidata, kdo je odločal o kandidatih, kdo je potrjeval liste kandidatov? Iz podatkov v Preglednici 6.1 (str. 145) tako sklepa, da je bilo v primeru izbora kandidatov za volitve v EP opaziti sorazmerno veliko stopnjo centralizacije in hkrati nizko stopnjo notranje demokracije. Nedvomno lahko rečemo, da ima zbornik *Volitve v Evropski parlament* kot slovenski prispevek k raziskovanju volitev v EP veliko znanstvenoraziskovalno vrednost, saj se po eni strani opira na že uveljavljene teorije in metodologijo evropskega raziskovanja, hkrati pa temu na podlagi analize konkretnega primera, še zlasti pa primerjave med dvema tipoma volitev v eni državi dodaja lastno dodatno vrednost. Ta je še posebej pomembna, ker ponuja nabor novih podatkov, predvsem pa ugotovitev, ki veljajo za novo pristopnico v EU. Glede na začetno zaznana dva večja vsebinska sklopa se sicer zdi, da bi bili prehodi iz splošnih vsebin o volitvah v EP na nacionalno opredeljene lahko bolj povezovalni, prav tako bi zborniku še dodalo vrednost sintetično uvodno ali zaključno poglavje, v katerem bi bila na enem mestu prikazana in (morebiti) povezana nova spoznanja, pa tudi posebnosti preučevanih primerov. Vsekakor pa knjigo *Volitve v Evropski parlament* razumemo kot pomembno odskočno desko za še druge aktualne razprave in raziskave, v katerih bi bilo možno povezati oba na tem mestu uporabljena pristopa, kot je denimo preučevanje vloge, predvsem pa vpliva nacionalnih poslancev v EP, vloge EP v EU, pa tudi v nacionalnih sistemih vladanja in obratno.

Mateja Sedmak

Vilma Malečkar: Dalmatinske neveste – Procesi ženske poročne migracije iz zadrškega zaledja v Brkine v 20. stoletju.

Koper: Založba Annales, 2005

133 strani (ISBN 961-6033-62-X), 3.100 SIT

Knjiga *Dalmatinske neveste: Procesi ženske poročne migracije iz Zadrškega zaledja v Brkine v 20. stoletju* je predelano magistrsko delo in prvenec antropologinje Vilme Malečkar. Monografija poglobljeno in slikovito obravnava problematiko poročnih migracij na primeru nevest iz Dalmacije, ki so se v 20. stoletju iz zadrškega zaledja na Hrvaškem priselile in omožile v Brkine v Sloveniji. Avtorica bralcu pojasnjuje, kdaj in kako ter zaradi katerih širših družbenih vzrokov je prišlo do procesov poročnih migracij med obravnavanima območjema, kaj je vplivalo na te procese, kako so se priseljenke, ki izhajajo iz drugega kulturnega okolja, vključile v novo družbeno stvarnost, kako jih je novo okolje sprejelo, kakšen je bil položaj etnično mešanih zakonov in družin na območju Brkinov in nenazadnje, kako je potekalo vsakdanje življenje priseljenk in njihovih družin. Monografija je tako teoretično kot empirično delo in se umešča na področje antropologije, sociologije družine in vsakdanjega življenja ter etničnih študij. V prvem delu se avtorica posveti teoretičnemu pregledu različnih poročnih strategij in praks, opredeli poročna pravila, zakone eksogamije in endogamije ter poročne transferje. Sledi predstavitev metodološkega aparata, uporabljenega v empiričnem raziskovanju in pojasnitvi ozadja raziskovalnega procesa. Avtorica na tem mestu zelo senzibilno predstavi svojo (dvojno) vlogo v raziskovalnem procesu: vlogo objektivne, zunanje raziskovalke in vlogo subjektivno vpletene akterke, hčere dalmatinske priseljenke in brkinskega domačina. V tem okviru je predstavljen tudi splošen pregled geografske, socialne in demografske stvarnosti brkinskega območja in zadrškega zaledja.

Osrjedni del monografije vsekakor predstavlja empirična študija. Avtorica skozi pripovedi članov brkinsko-zadrških družin prikazuje življenjske poteke, maritalno izbiro, načine in vzroke maritalne izbire, prilagajanja in strategije preživetja dalmatinskih žensk, ki so se znašle v izseljeniškem statusu in novem kulturnem okolju. Prav zaradi izsekov iz pripovedi informatorjev je knjiga še posebno zanimiva in privlačna. Predstavljena študija nas sooči s številnimi empiričnimi spoznanji, ki nudijo trdno osnovo za vzpostavitev teoretičnih konceptov maritalnih migracij in vzorcev (migracijskega) poročanja. Med temi navednimo zgolj pomembnejše: Poročne migracije med območjema so bile skorajda v celoti sprožene s strani trgovskih posrednikov na obeh lokacijah, ki so imeli v procesu maritalnega posredovanja lastni (gospodarski) interes. Dekleta, ki so izhajala iz okolij s slabšim socialnim in gospodarskim standardom, so predvidevala, da jim bo kraj možitve in priselitve nudil boljše življenjske pogoje, vendar se predvidevanja niso vedno uresničila. Vaško brkinsko okolje, ki so ga v iskanju boljših pogojev za življenje lokalni prebivalci neredko sami zapuščali, se je prav tako soočalo s težkimi življenjskimi razmerami in bojem za preživetje. Ob prihodu v novo okolje je bilo za dalmatinske ženske izrednega pomena (v želji biti sprejeta), da se kar najhitreje vključijo in prilagodijo novemu načinu življenja, to pa je neredko pomenilo odpoved primarni kulturni in osebni identiteti. Prevzem drugačnega načina življenja, jezika, navad in uzanc pa lahko v tem kontekstu razumemo kot neizogiben del prilagajanja moževemu okolju oz. neposredno možu in njegovim pričakovanjem, kulturnim vzorcem in spolnim vlogam.

Monografija *Dalmatinske neveste* je vsekakor izredno berljivo delo, zanimivo tako za stroko kot za laičnega bralca. Knjigi se nikakor ne bodo mogli izogniti preučevalci fenomenov, povezanih z družino, poročnimi praksami, etničnimi študijami, medkulturnimi stiki, migracijami in poteki vsakdanjega življenja.

Žiga Vodovnik

Naomi Klein: No Logo.

Ljubljana: Maska, Knjižna zbirka Mediakcije, 2005

432 strani (ISBN 961-91078-8-8) 5.900 SIT

Prevod Aleksandra Rekar, spremna beseda Janez Damjan

Kljub temu, da je knjiga *No Logo* kanadske aktivistke in novinark Naomi Klein izšla nekaj dni pred protesti proti Svetovni trgovinski organizaciji (WTO) v Seattlu leta 1999, to v ničemer ne znižuje relevantnosti in potrebe po zakasnelem slovenskem prevodu. Smiselnost slovenskega prevoda šest let po njenem prvem izidu bi seveda lahko najlažje opravičili oz. pojasnili s podatki o dosedanjem uspehu knjige. Od prvega natisa so po vsem svetu prodali več milijonov izvodov knjige, prevedena pa je že v več kot trideset jezikov. Leta 2000 se je *No Logo* znašel v ožjem Guardianovem izboru za knjigo leta. V letu 2001 je knjiga prejela kanadsko knjižno nagrado Canadian National Business Book Award in francosko Le Prix Médiations. New York Times je *No Logo* celo poimenoval »Biblija gibanja«. Seveda pa prave vrednosti recenziranega dela ne gre iskati toliko v njegovi tržni uspešnosti kot v njegovi vsebini in sporočilnosti.

Če je N. Klein od sredine 90. let prejšnjega stoletja popisovala in napovedovala trend izkrivljanja in prikrojevanja idej, s katerimi se bo poskušalo zagotavljati legitimnost projektom privatizacije, liberalizacije in fiskalne discipline, je danes prav ta trend žalostno dejstvo. Danes ga bolje poznamo pod imenom neoliberalizem, čeprav je njegovo idejno napajanje daleč od klasičnega liberalizma Wilhelma von Humbolta, Adama Smitha in drugih. Vseeno se sklicuje na to plemenito intelektualno tradicijo, saj je avra liberalizma prikupna stvar za zagotavljanje (politične) podpore nedemokratskim in celo protidemokratskim projektom (npr. privatizacija vodnih virov in deževnice v Boliviji, biopirastvo).

Knjiga *No Logo* podaja multidimenzionalno analizo globalne nadvlade neoliberalizma (na ravni kulture, gospodarstva in politike) in s tem tudi več (potencialnih) branj – gospodarsko analizo potrošniškega kapitalizma in temačne realnosti, skrite za bliščem blagovnih znamk; kulturološko analizo poglobljenja vsakdanjega življenja; komunikološko analizo trženja in tržnega komuniciranja; sociološko analizo gradnje novega globalnega gibanja proti neoliberalizmu oz. *alterglobalističnega* gibanja ter nenazadnje politološko analizo deficitarnosti (virtualne) kapitalistične demokracije.

N. Klein skozi celotno knjigo popisuje, kako se te na videz ločene zgodbe združijo v poskusih spodkopavanja demokratičnih doprinosov zgodovinskih ljudskih bojev. Popisuje, kako se na Zahodu že desetletja namenja zelo velike vsote denarja in truda, da bi se spodkopalo demokratično kulturo, v kateri bi ljudje res lahko izkoristili svobodo, ki jo imajo na voljo.. Samo v ZDA se vsako leto nameni na stotine milijard dolarjev letno za t. i. marketing oz. najrazličnejše poskuse osamiti ljudi in jih spremeniti v pasivne, poslušne potrošnike, ki ne bodo več nadlegovali in ovirali »odgovornih posameznikov«, ki služijo zasebnim interesom in državni oblasti. Največje agencije za odnose z javnostmi (propagandne agencije) so se razvile ravno in predvsem v državah, ki so bile najbolj svobodne – v ZDA in Veliki Britaniji. V teh okoljih je z zmagami ljudskega boja prišlo do položaja, ko je bilo množice čedalje težje nadzorovati s silo, zato jo je nadomestil nadzor nad njihovim mnenjem in vedenjem.

Verjetno gre glavno sporočilo in vrednost recenziranega dela iskati v avtoričini analizi, kako se *on-job* nadzor taylorizma, zasnovan, da spremeni delavce v robote na delovnem mestu, že nekaj časa širi tudi na *off-job* nadzor – da bi oglaševanje, množični mediji in številna druga sredstva indoktrinacije spreobrnila ljudi v robote tudi v njihovem prostem času. S tem bi seveda bila odpravljena nevarnost demokracije v pravem pomenu besede. Ob tem avtorica izpostavi dejstvo, da

sodobnega suženjstva ne gre omejiti zgolj na tretji svet oz. na delo zaposlenih v *maquiladorah*, pač pa ga je mogoče zaslediti v najrazvitejših državah, kjer ustvarjanje fiktivnih potreb in iluzornih predstav nujno vodi tudi k »samozasužnjevanju« sicer svobodnih ljudi.

Tako kot vsaka knjiga tudi *No Logo* ni popolno delo. Seveda »manko« knjige ni njen semiznanstveni pristop, kar knjigi pogosto očitajo mnogi »akademiki« in »znanstveniki«, ki objektivnost enačijo s pasivnostjo, nevtralnostjo in neangažiranostjo. Da ima recenzirano delo subjektivno pozicijo oz. izhodišče, avtorica ne skriva, niti ji tega ni treba skrivati. Iz dela je namreč razvidno, da ima avtorica v imenu temeljnih človeških vrednot (osebno) željo in (družbeno) odgovornost sodelovati v družbenih bojih našega časa. Ob tem je študija Naomi Klein vnovičen dokaz, da aktivisti pogosto dojemajo procese družbenega in kulturnega spreminjanja ter odnose moči v družbi natančneje kot pa akademiki. Dokaz za to je tudi dejstvo, da najpomembnejši teoretski doprinos (in vpogled) znotraj družboslovja že nekaj časa prihaja iz vrst akademikov, ki so tako ali drugače vključeni v kritično in reflektivno prakso družbenih gibanj.

Vseeno pa lahko soglašamo z oceno Waldena Bella, izvršnega direktorja bangkoškega inštituta Focus on Global South, ki je v svoji recenziji knjige *No Logo* zapisal, da je glavna pomanjkljivost knjige avtoričino zanemarjanje krize prevelike proizvodnje. Osnovni problem »nove svetovne ureditve« gre namreč iskati v hiperprodukciji, marketing, ki mu daje N. Klein največji pomen, pa je samo posledica in ne vzrok anomalij kapitalistične ureditve. Avtorica v svoji študiji posledično »fetišizira« posamezne multinacionalne korporacije, seveda ne brez razloga, popolnoma pa spregleda pomen in vlogo mednarodnih finančnih institucij, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad (na skoraj petsto straneh knjige ju ne omeni niti enkrat). Kljub tem pomanjkljivostim – seveda bi jih lahko našli še nekaj – je knjiga *No Logo* nepogrešljivo branje za razumevanje sodobnih neoliberalnih družb in njihovih ciničnih temeljev.

Simona Rajšp

**Grace Davie: Religija v sodobni Evropi – Mutacija spomina.
Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Kult, 2005
286 strani (ISBN 961-235-221-6), 4.900 SIT**

Prevod Saša Požek, spremna beseda Marko Kerševan

Grace Davie, angleška profesorica za sociologijo religije na univerzi v Exetru, je širši družboslovni javnosti skorajda neznano ime, jo pa zato bolje pozna strokovna publika, in sicer predvsem kot avtorico visoko referenčnih monografij, kot sta *Religion in Britain Since 1945: Believing without Belonging in Europe: The Exceptional Case – Parameters of Faith in the Modern World*. Zdi se, da središče zanimanja ostaja nespremenjeno tudi v tretji knjigi, le da tukaj G. Davie ponudi nove možnosti analize religije. S te perspektive predstavlja izjemno pomemben in dobrodošel prispevek k razumevanju sodobne (evropske) religijske problematike. Pričujoči prevod je nemara še toliko bolj pomemben za slovenski prostor, saj poskuša zapolniti praznino na področju družboslovnega proučevanja religije, hkrati pa pomeni spodbudo za razvoj slovenske sociologije religije. Delo pomembno prispeva tudi k avtoričini večji prepoznavnosti, slovenskemu bralcu pa vsaj fragmentarno približa njen celotni opus, saj publikacija vsebuje temeljne teze in ideje iz prejšnjih monografij. Tako bralec imena Grace Davie ne bo več povezoval zgolj s sintagmo »believing without belonging«.

Teoretski okvir, iz katerega izhaja avtorica, je na področju družboslovnega proučevanja religije že poznan, predvsem iz del vodilne francoske sociologinje religije Danièle Hervieu - Léger, vendar pa bi ji zaradi razširitve le-tega ter svojevrstnega in domiselnega pristopa le težka očitali

neinovativnost. Avtoričini poskusi analize položaja in opredelitve perspektive religije v sodobni Evropi so se z uporabo koncepta (religije kot) *kolektivnega spomina* izkazali za izjemno plodne. Ne samo, da se ji je na ta način uspelo izogniti suhoparni in že videni predstavitvi religijskega dogajanja, temveč ji omenjeni pristop omogoča tudi mnogostransko analizo religijske problematike (od historične pa tja do empirične). Takšen pristop nedvomno pripelje do precej drugačnega razumevanja evropske religije in nekaterih procesov, ki so povzročili njeno specifičnost.

Uvodni dve poglavji sta nekakšen teoretski in empirični okvir za preostali del knjige. To je s stališča zastavitve problema vsekakor nujno, saj avtorica na ta način bralca seznanj z osnovnimi podatki in podobo religije v Evropi. Predstavljeni trendi niso novi, je pa zato nov in svež način interpretacije. V tem smislu je izjemno zanimiv pristop k obravnavi sekularizacijske teze, v katero avtorica (upravičeno) podvomi. Zastavitev problema deluje luckmannovsko; ne samo v smislu zavedanja kompleksnosti religijskih pojavov in njihove interpretacije, temveč tudi v smislu obstoja (vsaj) dveh razsežnosti religioznosti (ki pa ju statistična analiza spregleda). Nedvomno je moč govoriti o objektivni in subjektivni religioznosti, ki ju nikakor ne gre zamenjevati ali enačiti. Tako zunanje zaznavanje obnašanja subjektov ne more zadovoljivo pojasniti njihovih subjektivnih prepričanj in verovanj, zato tudi ne gre enoznačno govoriti o sekularizaciji. Res je, da upada aktivna religioznost velikega dela Evropejcev in da ti na splošno ostajajo necerkveni, vendar pa je hkrati tudi res, da stopnja nominalnega verovanja ostaja relativno visoka in da subjektivna vernost ostaja še kako prisotna. Pri eksplikaciji nastale situacije se avtorica, kot že rečeno, ne zateče k sekularizacijski tezi, temveč fenomen pojasni s pomočjo koncepta (zastopniškega) religijskega spomina. Zdi se, da je ta predvsem zaradi svoje raznolikostiprimerno orodje za opazovanje in pojasnjevanje religijskega dogajanja v Evropi.

Poglavja, ki sledijo, poskušajo bralcu na svojevrsten, inovativen in nazoren način približati fleksibilne modele, s katerimi avtorica analizira »religijsko karto« Evrope. Ni naključje, da je avtoričin odgovor na obstoječe religijske procese v sodobni Evropi hkrati tudi vezivno tkivo pričujočega besedila. Gre za t. i. koncept *zastopniške religije*, ki ga je treba razumeti kot izrazito evropsko idejo. Specifično razmerje med državo in cerkvijo je namreč vplivalo na odnos do religije, ki je v tem smislu razumljena kot javna dobrina. Šele v okviru te opredelitve je moč govoriti o zastopniški religiji kot religiji, za katero je značilno, da se aktivna manjšina ukvarja z religijskimi zadevami v imenu pasivne večine, ki ne le razume, temveč tudi odobrava njeno početje. Vprašanje, ki se avtorici vedno znova zastavlja, je vezano na vpliv takšnega razmerja na ohranjanje oz. obnavljanje religijskega spomina in s tem povezano kontinuiteto religijskih tradicij. S tega vidika je religijski spomin nujno negotov, saj se religijska nepismenost z mlajšimi generacijami le še stopnjuje. Nezanemarljivo vlogo pri tem ima tudi izobraževalni sistem, kar avtorica nazorno prikaže na primeru analize (ne)izvajanja konfesionalnega pouka v šolah. Zanimiv in informativen vpogled v državne ureditve religijskega izobraževanja nam ponuja tudi primerjalno študijo reševanja omenjene problematike, hkrati pa izpostavlja temeljno razliko v položaju med večinskimi in manjšinskimi verskimi skupnostmi. Avtorica poudarja, da so slednje zaradi diskriminatornega odnosa družbe gostiteljice neprimerljivo bolj izpostavljene negotovosti spomina. Grozi jim asimilacija, izseljevanje ..., v skrajnem primeru pa tudi načrten izbris religijskega spomina, kar se je pred pol stoletja zgodilo judovski skupnosti v Evropi.

Grace Davie religijskega spomina ne opredeljuje zgolj kot negotovega, temveč tudi kot posredovanega, pri čemer izpostavi vlogo množičnih medijev kot posrednikov. Z opredelitvijo kompleksnega odnosa med njima in na podlagi številnih primerov nas avtorica pripelje do spoznanja, da mediji nedvomno širijo oz. prenašajo religijski spomin. Vendar pa je omenjeni proces vse prej kot enoznačen, saj je religijski spomin pri tem nujno izpostavljen popačenju, kar pomeni, da se hkrati utrjuje in mutira. Katera od omenjenih opcij bo močnejša, je odvisno od več dejavnikov, tudi od družbenega konteksta, ki nenazadnje pogojuje (ne)dovzetnost za tovrsten prenos religijskega spomina. Slednje dejstvo avtorica ponazori z analizo teleevangelizma v evropskem in ameriškem prostoru.

V drugem delu monografije se avtorica posveti predvsem naraščajočemu religijskemu pluralizmu v sodobni Evropi in s tega stališča utemeljuje pojav t. i. *alternativnega spomina*. Naloge se loti izjemno sistematično in spretno, pri čemer najprej opredeli koncept religijske raznolikosti, šele nato pa se osredotoči na njegove mnogotere pojavnostne oblike. Iz analize gre sklepati, da se raznolikost ne manifestira zgolj v obstoju raznovrstnih religijskih skupnostih, temveč tudi v spremembah znotraj krščanskih cerkva (in med njimi), v inovativnih oblikah svetega, ki se nahajajo izven okvirov religijskih organizacij ... Kompleksnost religijske pluralizma G. Davie obravnava na primeru religijskih alternativ (nova religijska gibanja, judovstvo, islam) in religijskih inovacij, ki so se pojavile v mainstreamovskih tradicijah. Bralec bo nemara najbolj zanimiv primer gibanja new age. Ne samo zaradi njegovega zapletenega odnosa s sodobnim svetom, temveč tudi zaradi napetosti med njim in prevladujočo religijo. S tega vidika so zanimive tudi nove usmeritve v katoliški cerkvi. Avtorica izpostavi dve dobro organizirani konfesionalni gibanji, in sicer *Opus Dei* in *Communione e Liberazione*, s čimer poskuša opozoriti na številne razsežnosti inovacij, saj se te lahko pojavljajo tudi v konzervativnih in radikalnih oblikah. Na tem mestu je nedvomno smiselna vzporednica s teoretsko razpravo o sekularizaciji, pri čemer avtorica odločno zavrača idejo, da raznolikost in pluralizem nujno pomenita večji pritisk na religijske institucije in težnjo k slabljenju religije. Meni, da bi bil položaj lahko ravno obraten in da pluralizem stimulira religijski trg. Nemara gre v umetnem omejevanju trga iskati tudi vzroke nizke stopnje religijskih aktivnosti.

Avtoričina natančna predstavitev izjemno kompleksnega položaja religij(e) v sodobni Evropi je dopolnjena s številnimi dodatnimi razlagami in primeri, kar naredi monografijo razgibano in privlačno tudi za širšo publiko. Hkrati bo knjiga z vključitvijo novejših teoretskih usmeritev, uporabo gradiva mednarodnih primerjalnih empiričnih raziskav, predvsem pa z novim pristopom k proučevanju religije (v sodobni Evropi) nedvomno zadovoljila tudi zahtevnejšo strokovno javnost. Teoretsko izčrpni predstavitvi problematike bi nemara lahko očitali zgolj izpustitev konceptov, kot sta civilna religija in ljudska religioznost. Slednje dejstvo si po vsej verjetnosti lahko razlagamo, kot je ugotovil avtor spremne besede Marko Kerševan, z avtoričinim specifičnim pristopom k analizi religije, katerega ne gre misliti brez cerkva in verskih skupnosti. Morda velja še pripomniti, da kljub celovitemu pristopu in ponujenim novim možnostim analize religijske problematike pogrešamo avtoričino kritično refleksijo, zaradi česar monografija na trenutke deluje nekoliko učbeniško.

Glavni in hkrati edini tehtni očitek se ne nanaša na vsebino monografije, temveč na slovenski prevod. Pričujoče delo zaradi specifične teoretske usmeritve ter načina problematiziranja in analize zahteva strokovno podkovanega prevajalca. Slovenjenje je zahtevno še toliko bolj zaradi pojavljanja številnih novih konceptov in izrazov, ki jim ni lahko najti primerne ustreznice. Kar pa zadeva že uveljavljene izraze, bi nemara bilo smiselno upoštevati tudi očitke na njihov račun (npr. kolektivni spomin/kolektivna memorija).

Barbara Brezavšček

Immanuel Wallerstein: Zaton ameriške moči.
Ljubljana: Založba *cf, Rdeča zbirka, 2004
291 strani (ISBN: 961-6271-69-5) 3.900 SIT
Prevod Igor Zabel

Immanuel Wallerstein in Immanuel Kant nimata skupnega le lastnega imena. Wallerstein, ameriški sociolog (r. 1930), je poleg Chomskega danes eden redkih družboslovcev, ki si po kantovskem načelu drzne uporabiti svoj um (*Sapere aude!*), zavrne vrednostno nevtralnost in v svojo znanstveno misel vključi tudi etični razmislek o dobrem. Knjiga *Zaton ameriške moči* v konciznem prevodu Igorja Zabela nam poda poleg vpogleda v vzroke zatona ameriške hegemonije še shematski prikaz položaja v današnjem svetu in nas okrepi v boju za boljši jutri.

Zaton ameriške moči je pravzaprav preozek naslov za delo, ki je provokativno vizionarsko, vsebinsko široko in ki poziva k epistemološkemu prelomu na področju družboslovne vednosti. Knjiga je razdeljena na tri dele – teza, raznovrstne retorike in resničnosti in kam gremo – od katerih le dve poglavji govorita o zahajajočem ameriškem soncu, vsa ostala pa se na inovativen način dotikajo vprašanj, kot so npr. rasizem, Haider in Evropa, islamski fundamentalizem, vloga intelektualca, možnost uresničitve demokracije itd. Ker so bila poglavja knjige prvotno napisana kot predavanja, s katerimi profesor Wallerstein gostuje po svetu, se mestoma zdi, da se določene teze v knjigi po nepotrebnem večkrat ponavljajo.

Vezivno tkivo teh širokih topik je svetovnosistemska teorija, katere pionir je prav Wallerstein, ki med drugim trdi, da je svetovno kapitalistično gospodarstvo v zadnjem stadiju pred propadom in da smo priče zgodovinskemu trenutku, ko se bo na ruševinah starega rodil nov svet. Kot vsi prelomni zgodovinski trenutki tudi ta ni nikakršna vrtna zabava, zato nas avtor poziva k hladnokrvnosti, mestoma bodri z optimizmom in vabi h globokemu moralnemu, političnemu in intelektualnemu premisleku o delovanju sistema.

Intelektualni vplivi marksizma so v njegovem poteku argumentacije jasno razvidni: gospodarski dejavniki dominirajo nad ideologijo globalne politike, pojasnjevanje zgodovine skozi razvoj od fevdalizma do kapitalizma, vseprisotna dialektika med kapitalom in delavcem, pojmovanje, da vsak sistem že sam v sebi osnuje mehanizme, ki ga pokončajo, in končno v viziji razblagovljene družbe, kjer cilj ne bo več akumulacija dobička, ampak egalitaren, demokratičen svet za vse ljudi.

A tak izid je nepredvidljiv, pred nami pa je zgodovinska izbira: na eni strani sistem, ki bo ponovil vse najslabše poteze sedanjega kapitalističnega, npr. neegalitarno hierarhičnost, in na drugi strani nov, relativno demokratičen in relativno egalitaren sistem. V tem času shiranega sistema je še posebno pomembna posameznikova družbena akcija in njegova svobodna volja. Zato ni presenetljivo, da so antiglobalizacijska gibanja Wallersteinu podelila status sive eminence.

V tem ključnem zgodovinskem trenutku, ko se kapitalistični sistem približuje svojim strukturnim mejam, se dogaja tudi zaton ameriške hegemonije. Čeprav ZDA kot novodobni konkvistadorji širijo demokracijo in svetu razkazujejo mišice, so se v resnici znašle v globoki krizi, ki se vleče že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Ameriška hegemonija je v resnici trajala le od 1870 do 1970. Nemčija in ZDA sta se po sestopu Velike Britanije leta 1870 neprenehoma bojevali za hegemonijo v svetu. Zmagale so ZDA. Po koncu druge svetovne vojne je ameriško gospodarstvo v nasprotju z evropskim ostalo skoraj nedotaknjeno. A da bi lahko preostali svet trošil, kar so ZDA proizvajale, so ga morale obnoviti in finančno okrepiti (Marshallov plan), tako da je bil zmožen povpraševanja po njihovih izdelkih, hkrati s finančno injekcijo pa so si ZDA kupile tudi vojaško zaveznitvo in politično podrejenost. Poleg politične pa so ZDA v času po drugi svetovni vojni uživale tudi ideološko (protikomunizem, svoboda) in kulturno hegemonijo. Konec ameriške

hegemonije je dokončno naznanil poraz v Vietnamu, kjer so ZDA izgubile velik del ugleda in doživele gospodarski polom. Sedemdeseta leta so bila tako obdobje gospodarskega zastoja, notranjih neredov, radikalizacije in zadolženosti. V osemdesetih letih je Ronald Reagan poskušal ponovno zavzeti pozicijo hegemonu, ko je vkorakal v Libanon in napadel Grenado, toda zaman.

Poraz v Vietnamu je sovpadal s porastom antisistemskih gibanj, ki so razočarana nad levico, ki je veliko obljubljala, pa malo uresničila, speljala revolucijo leta 1968 in protestirala proti dominantnim socialnim demokratom, komunistom in nacionalistom. To je še dodatno spodjedalo temelje ameriški hegemoniji, ki je doživela še en pretres s propadom sovjetskega imperija in z iraško invazijo na Kuvajt. Takrat je postalo jasno, da lahko Husein izziva ZDA brez usodnih posledic, poleg tega pa je zalivska vojna še dodatno finančno oslabilila ZDA. To je še posebno peklo ameriške jastrebe, ki so z napadom 11. septembra 2001 dobili izgovor za poravnanje starih zamer in priložnost za ponovno uveljavljanje Amerike kot imperialne sile. Tako Wallerstein trdi, da so ZDA napadle Irak ne zaradi nafte, ampak zaradi razkazovanja vojaške moči. Napoved Wallersteina je, da so s tem jastrebi le še pospešili ameriški zaton, ki se lahko konča celo z jedrskim nasiljem. Uporaba vojaškega jezika v mednarodnem dialogu se je izkazala za nično, saj imajo ZDA najmočnejši vojaški stroj na svetu, ki pa je nemočen v primerjavi z gverilskimi akcijami nekaj gorečnežev (samomorilski napadi). ZDA bodo tako po Wallersteinovih besedah slabele še naprej, na voljo pa imajo dve možnosti: nadaljevati pot jastrebov ali pa spoznati svojo krivo pot in prenehati. Zdaj je vprašanje, kako naj se ZDA elegantno umaknejo s čim manj škode za sebe in za svet.

Zaton ameriške hegemonije je vpet v širše propadanje svetovnega kapitalističnega sistema, ki deluje po načelu stoletnih trendov in cikličnih ritmov. Trije stoletni trendi počasi spodnašajo kapitalizem in mu preprečujejo neomejeno akumuliranje kapitala: 1. rast mezd (kapitalisti se selijo po svetu, išoč nizke cene delovne sile, ponavadi v ruralnih območjih; z naraščajočo deruralizacijo se ljudje organizirajo v sindikate in zahtevajo višje plače); 2. eksteralizacija stroškov je dosegla ekološke meje (kapitalisti so odpadne snovi zivali v reke in privarčevali denar za njihovo predelavo; zdaj rek, ki bi jih lahko še onesnažili, ni več) in 3. porast davkov, ki niža dobičke. To so trije strukturni pritiski, ki se vztrajno krepijo in povzročajo krizo akumulacije kapitala, ki posledično povzroči krizo legitimnosti države, ki ji ljudje ne zaupajo več, s čimer se stopnja socialnega strahu nezadržno veča. V času, ko zremo negotovosti v obraz in ko dosedanje strukture ne delujejo več, se bo izbojeval nov svet, za katerega ne moremo zagotovo reči, da bo boljši, zato je takojšnja posameznikova akcija in njegova ustvarjalnost še toliko bolj pomembna.

V tem kritičnem trenutku je lahko državljanu v pomoč nova družboslovna znanost, ki se mora nasloniti tudi na modrost in vzpostaviti univerzalizem, ki ga najde v temeljni etiki. Standardne politične analize so zastarele, ne ponujajo odgovora na današnja vprašanja. Sodobno družboslovje ni sposobno analizirati sedanosti, zato Wallerstein, ki se zaveda svoje moralne in intelektualne odgovornosti, predlaga ponoven spoj filozofije (iskanje dobrega in lepega) in znanosti (iskanje resnice), ki sta se ločili že v drugi polovici 18. stoletja. Temeljna razklanost družbenih ved (ali naj išče samo resnico ali tudi dobro) naj se tako preseže in sprejme v svoje analitično polje tudi dognanja kvantne mehanike, kjer so stvari lahko dvojne in jih je mogoče meriti na dva različna načina ali pa ustrezajo dvema različnima enačbama. Znanost mora spoznati, da je ujetnica lastnega kulturnega konteksta, ki mora sprevideti in pogledati onkraj. Tako sta naš prostor in čas konstrukta, ki oblikujeta naša življenja, njihove podobe pa konstruirajo vladajoči!

Vladajoči so s pomočjo medijev propagirali tudi pojem islamski terorizem, ki je še en zgrehšen konstrukt, ki zamegljuje realnost in nas poskuša oslabiliti v resničnih bojih. V ozadju takšnih klasifikacij je Izrael in nafta ter dejstvo, da islamski svet ni bil nikoli resnično kolonija Zahoda, zato je ohranil avro skrivnostnosti in nevarnosti. In ko ZDA pravijo, da po svetu širijo svobodo in demokracijo, nam Wallerstein pove, da je demokratični sistem nekompatibilen s kapitalističnim sistemom, ker je to hierarhični sistem, v katerem imajo nekateri ljudje veliko več denarja in moči kot drugi. In če imaš veliko več denarja in moči, potem imaš tudi veliko več vpliva na

sprejemanje odločitev. Zato je demokratična družba v današnjem svetu nemogoča. Kapitalistični sistem je v svojem bistvu tudi rasističen, ker vedno potrebuje svoje »druge«, jih drži v sistemu kot nižje, hkrati pa jih gospodarsko izkorišča in jih po potrebi uporabi za grešne kozle. Demokracija je tridelni sistem, kjer je le 1 % ljudi na vrhu, 19 % je kadrov, ostalih 80 % pa živi na dnu in od demokracije nima nič. In če bi bil trg res svoboden, potem kapitalisti nikoli ne bi mogli doseči dobička, ki je močno odvisen od monopolov.

Zaton ameriške moči je inspirativno in aktualno delo, ki pa bralcu le pušča nekaj odprtih vprašanj (npr. kako naj v praksi delujejo podjetja novega kova, ki ne bodo generirala dobička), a vseeno uspe ob koncu postaviti vse koščke svetovne sestavljanke na svoje mesto, razkriti ozadje zgodovinskih in gospodarskih tokov in vzbuditi globok premislek ter pripravljenost na družbeno in politično akcijo.

Žiga Vodovnik

Noam Chomsky: Sila, zakon i izgledi za opstanak. Sila, zakon in obeti za preživetje. Force, Law, and the Prospects for Survival.

Novigrad: Galerija Rigo, 2006

156 strani (ISBN: 953-95711-8-7)

Prevod Borut Canjko, Jean McCollister, Neva Čebren, Srečko Pulig in Biljana Romić

Hrvaška galerija Rigo iz Novigrada je v sodelovanju z Znanstvenoraziskovalnim inštitutom Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani izdala knjigo, ki prinaša besedila Noama Chomskega, prispevke o Chomskem in številne priložnostne ilustracije. Kot poudarja urednica umetelno izdelane knjige Jerica Zihlerl, se je ideja o trojezični (slovenski, hrvaški, angleški) publikaciji porodila že ob njegovem gostovanju v Sloveniji in na Hrvaškem leta 2005, zato je tudi njen naslov – *Sila, zakon in obeti za preživetje* – enak naslovu predavanj, ki ju je imel Chomsky konec marca tega leta v Ljubljani in Novigradu. V knjigi je ob revidirani različici besedila, pripravljenega za obe predavanji, objavljeno tudi predavanje, ki ga je imel Chomsky neposredno po predavanju v Novigradu ob podelitvi častnega doktorata v Bologni, uvodna študija *Angažirana misel Noama Chomskega* Rudija Rizmana – pobudnika in organizatorja obiska Noama Chomskega v Sloveniji in na Hrvaškem, prispevek *Politični jezik dveh stoletij* Marije Zidar ter intervju, ki ga je s Chomskim opravila Snježana Matejčič.

Glede na to, da je Chomskyjeva lucidna kritika zunanje politike ZDA in njenih »zaveznic« relativno poznana ter da smo se že imeli priložnost seznaniti z naslovnim besedilom na predavanju v Ljubljani, bomo vrstice, ki so nam na voljo, posvetili mogoče najpomembnejšemu delu knjige – predavanju z naslovom *Univerzalne lastnosti človekove narave*.

Chomsky ne pripisuje velikega pomena povezavam med svojimi jezikoslovnimi študijami in političnimi analizami. Na vprašanja o morebitnih povezavah med njegovim jezikoslovnim delom ter političnim in filozofskim razmišljanjem Chomsky pogosto pripomni, da oseba, ki je algebrski topolog, molekularni biolog ali srednjeveški zgodovinar, s tem ne izgubi svoje človeškosti. Odgovor seveda sugerira, da sta se v njegovem primeru politično angažiranje in družbeni aktivizem razvila precej pred njegovim prvim stikom z jezikoslovjem in njegovim poznejšim poglobljenim študijem. Po mnenju Chomskega gre v primeru njegovega razumevanja jezika in uma na eni strani ter zanimanja za svobodo, pravičnost in človeško preživetje na drugi za dve skoraj vzporedni smeri – skoraj vzporedni, saj se tik pred neskončnostjo vendarle srečata, čeprav še zdaleč ni jasno, kako pravzaprav prideta skupaj.

Seveda je tema dosti preširoka, da bi se je lahko Chomsky lotil v okviru kratkega predavanja in njenega zapisa, vendar avtor kljub temu oriše skoraj vse glavne ideje svoje »biolingvistične« teorije, ob koncu pa namigne tudi na njene morebitne družbenopolitične implikacije.

Chomsky je na primeru jezika – ki je »zrcalo uma« – uspel dokazati natavistično hipotezo, da ima narava *homo loquensa* neke lastne intrinzične intelektualne in kognitivne kapacitete (forme). Človeške narave tako ne gre razumeti kot *tabulo raso*, ki čaka na družbeno oblikovanje, saj je v veliki meri že predstrukturirana (*pre-structured*). Chomsky je v svojih raziskavah o avtonomni univerzalni slovnici (*universal grammar*) prišel do sklepa, da imajo vsi človeški jeziki (okoli šest tisoč) kljub očitnim medsebojnim razlikam skupno notranjo strukturo. Ta struktura je po mnenju Chomskega vprogramirana v človeške možgane, kot je v ptice vprogramirano njihovo petje. Pri tem moramo upoštevati, da je ponotranjena zgolj struktura jezika, ne pa tudi sam jezik; tako se otrok ne bo naučil nobenega (eksternega) jezika, če temu ne bo tudi podvržen.

Chomsky predpostavlja, da ima človek za razliko od ostalih živih bitij napravo za osvajanje jezika (*language-acquisition device*), ki ob izpolnjenem pogoju primernega stimulusa v pravem času otroku omogoča lahko osvojitve jezika. Otrok jezika ne pridobiva (le) s posnemanjem, pač pa ima že zelo zgodaj uvid v strukturo jezika in tako ne tvori le stavkov, ki jih prevzema od drugih, pač pa tudi stavke in oblike, ki jih pred njim ni izrekel še nihče. V uvodni študiji je Rizman zapisal, da mora biti človek v skladu z generativno slovnico sposoben proizvesti neskončno število stavkov, pri čemer se lahko opre samo na določeno in omejeno število pravil. Večina tako proizvedenih stavkov je novih in prav mogoče je – ne glede na to, ali so besede znane in neštetokrat reproducirane –, da so bili ti stavki izgovorjeni ali zapisani prvič v človeški zgodovini. Omejeno število pravil tako (paradoksalno) razpira širok, skoraj neomejen prostor svobode, ki dopušča neskončno proizvajanje stavkov. Rizman sklene, da nam lahko jezikoslovje da močan argument, da je neomejena svoboda bistveni razpoznavni znak – v nasprotju z živalskim svetom – človekove narave.

Kljub izhodiščni skepsi Chomsky v zaključku predavanja vseeno poda možne oz. potencialne povezave med jezikoslovjem in politično filozofijo, ki pa so zgolj abstraktne. Od 18. stoletja naprej namreč obstajajo najrazličnejša razmišljanja in teorije o možnih povezavah med glavnim elementom naravnega jezika (*natural language*), pogosto imenovanem kreativni vidik jezika (*creative aspect of language*), ter nagonom po svobodi, ki je tako ali drugače zahtevan in obravnavan v libertarni miselni tradiciji (s klasičnim liberalizmom in njegovimi različicami vred). Znotraj tega pa gre po mnenju Chomskega največ veljave in pozornosti pripisati nekaterim oblikam antikapitalističnega anarhizma. Kljub temu Chomsky opozarja na dejstvo, da je to res le upanje in ne nek znanstveni rezultat. Le na podlagi kombinacije intuicije, upanj in izkušenj lahko domnevamo, da ljudje res imajo nagon po svobodi.

Jezikoslovnemu delu Noama Chomskega gre pripisati vrednost tudi zaradi (pionirskega) poskusa razkrivanja, kako strukture avtoritete in kontrole omejujejo in izkrivljajo človekove sposobnosti in potrebe, kakor tudi poskusa izgradnje družbene teorije, ki bi prinesla praktične ideje, kako te strukture preseči in odpraviti. S svojo »biolingvistično« teorijo Chomsky ovrže behavioristično pozicijo, po kateri človek ni nič več kot *tabula rasa* oz. modelirna masa, ki se prilagaja zahtevam in željam vladajočih. Ta ugotovitev ni revolucionarna zgolj z vidika jezikoslovja, pač pa ima tudi pomembne družbenopolitične posledice. Na osnovi jezikoslovja – ki je že za kartezijanske filozofe predstavljalo najprimernejši »vpogled« (okno) v človekovo naravo – Chomsky pokaže in dokaže, da ima človek notranje kognitivne in intelektualne forme. Najprimernejši družbeni, gospodarski in politični sistem je posledično tisti, ki tem intrinzičnim formam – in s tem človeku – omogoča največjo stopnjo samouresničitve in (notranjega) kreativnega potenciala. Kakšen je ta idealni sistem, lahko zaradi trenutne stopnje (ne)razvitosti (družboslovne) znanosti le ugibamo. Kar lahko trdimo z veliko mero gotovosti, je to, da k razrešitvi omenjene dileme prispeva svoj nemajhen delež tudi knjiga *Sila, zakon in obeti za preživetje*.

ABSTRACTS AND TABLE OF CONTENTS

Zdravko Mlinar

Is sociology melting into the air and/or asserting itself?

The number of sociologists in Slovenia is growing, with a large majority of them finding employment outside the academic sphere. In spite of this, the university core of sociologists in Ljubljana strongly dominates public professional activities. In the last few years the number of unemployed sociologists has been increasing. This is related to the theoretical dimensions of professionalisation and socialisation, on ‘public sociology’ and on how ‘everything firm melts into the air’. However, sociology in Slovenia is primarily melting when – traversing from the university – it does not succeed to assert its own identity in practice; thus it is less an issue of the spread and affirmative transformation of sociological findings in different user contexts. With the aid of responses from a web inquiry among alumni, the author presents his experiences concerning the assertion and loss of their identity. Several proposals for future activities are given.

Key words: professionalisation, identity, employment, public sociology, academic sphere, alumni, practice

Karmen Erjavec, Petra Thaler

How death is represented in the media

This article introduces sociological and media analyses of death. It is based on the assumption that analyses of texts in the media can contribute to the sociological understanding of death. The understanding of death is quite different in post-modern societies than in traditional ones, where individuals can rely on the social system in cases of marginal situations while in post-modern societies they have to rely on themselves. Nowadays, talk about the natural is pushed into the private sphere, while the public sphere is flooded with media representations of death. The media discourse on death can be grasped through an identification and description of specific frames which are prevalent in the news, as well as through the style of framing the issue of death. The analysis of the Slovenian family tabloid magazine *Jana* identifies two consistent and repetitive frames regarding death: ‘ordinary circumstances of the deaths of extraordinary people’ and ‘extraordinary circumstances of the deaths of ordinary people’ with eight main sub-frames among the latter. Two missing frames were found: ‘death as a product of aging’ and ‘death of the members of marginal groups’. The framing analysis combined with the analysis of lexical choice reveals that the magazine views natural death as a norm. Changes in society have forced the magazine to include the beliefs of those described as New Age (reincarnation) among the competing discourses (Catholic and scientific).

Key words: representation of death, tabloid, frame analyses, media, reincarnation

Matej Makarovič, Borut Rončević

Ethnic minorities in the Slovenian mass media

The image of minorities in the mass media is a significant issue in modern multi-ethnic societies. In the article, the image of ethnic minorities in some Slovenian printed media and in the media of ethnic minorities is analysed. In Slovenia, one cannot speak about a typical media image of ethnic minorities. Minorities appear in the media in the context of various publicly presented topics which are connected with them in a way that cannot be separated from a specific minority or minorities. Consequently, minorities usually find themselves in two different situations in the context of their media representation. In the first case, they have no problems with the quantity of media attention (Roma, non- autochthonous minorities from ex-Yugoslavia) yet they are mentioned in the media especially in conflict situations in which they may be presented as a cause of the problems. In the case of the Italian and Hungarian minorities, on the other hand, a lack of general media attention can be noticed. A significant role in the media's representation is also played by minority media, which may be encouraged by the state through media policies, and new technologies. The ability to use state benefits or existing technologies largely depends on the strategic competencies of the minorities involved. The state can contribute either to strengthening or eroding such strategic competencies. Intellectual and social capital as elements of strategic competence may increase when they are permanently utilised. In these processes, a significant role can be played by the mass media. Thus, the state can contribute to the creation of either a virtuous circle or a vicious circle of mutual influence.

Key words: ethnic minorities, mass media, identity, Roma people, Italians, Hungarians

Simona Kustec Lipicer

The system of governance in Slovenian sports policy

An overview of the existing academic and expert literature reveals that we can trace many different approaches to the phenomena of governance, among them one explicitly oriented towards the field of sport. Therefore we focus our analysis mainly on the issue of (non)existence of the elements of the so-called sports governance in Slovenian sports policy. The potential presence of this concept is being tested through the analysis of historical and existing relations between the state and non-state policy players from the policy and polity-politics perspective. Regarding policy perspective we emphasise the importance of modes and approaches of legal regulation of the field, while in the polity-politics case the normatively defined roles, responsibilities and networks between the state and non-state policy players are being outlined. Our case study indicates that the level of intensity of the analysed elements has been growing steadily over time, which can at least in principle be regarded as an indicator of growing co-operation between the

state and society, and with that also of the presence of the governance idea. On the other side however this finding opens at least two fresh dilemmas. The first one concerns the question of the quality of these relations in the light of the achieved policy outcomes, while the other dilemma relates to the prospect of growing intensity of state intervention in the field of sport.

Key words: governance, sport, politics, policy, polity, state, society.

Matic Kavčič

Extreme sports - sociological aspects of risk and danger in extreme sports

The importance of sport as an element of our lives is growing in contemporary society. Even more visible is the growth in participation in extreme sports. This article introduces the sociological dimensions of risk and danger when participating in extreme sports in these times of the »risk society«. Although individual risk-taking is often seen as an »inborn« personality characteristic this article tries to set the social aspects and meanings of taking risks in extreme sports in a wider social context. The findings show that, due to a high level of differentiation, pluralisation and individualisation, modern societies are establishing the conditions for a crisis of meaning. In these conditions, extreme sports are comprehended as 'intermediary structures', a way of encountering the confusing contemporary circumstances. Participating in extreme sports is about the personal generation of meaning through risks and its feedback in everyday life.

Key words: Risk society, extreme sports, risk and danger, crisis of meaning, personal generation of meaning.

Joca Zurc

The role of physical activity in the process of secondary socialisation

The main aim of the article is to assess the role physical activity plays in a child's social development. According to Bandura's theory (1986; 1989), social development has a close connection with physical development, which is under the influence of physical activity. We focused on studying the child in late childhood as they enter the school system and when at the same time organised physical activities mean intensive social development. It was found that physical activity plays an important role in social development. Physical education at school and organised free time physical activities have an important influence on overall social development, especially in the formation of a child's gender role, physical and general self-confidence, independence from their parents and in the formation of a child's position within peer groups. The paper concludes that physical activity has a significant influence in the process of a child's

socialisation and, therefore, it must be considered when setting up educational, school and sport programmes for children.

Key words: young pupil, social development, physical activity, development as a whole, socialisation

Table of Contents

ARTICLES

Is sociology melting into the air and/or asserting itself? Zdravko Mlinar	7
How death is represented in the media Karmen Erjavec, Petra Thaler	29
Ethnic minorities in the Slovenian mass media Matej Makarovič, Borut Rončević	45
The system of governance in Slovenian sports policy Simona Kustec Lipicer	67
Extreme sports - sociological aspects of risk and danger in extreme sports Matic Kavčič	85
The role of physical activity in the process of secondary socialisation Joca Zurc	103

BOOK REVIEWS

Peter Stanković: Politike popa – Uvod v kulturne študije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Maklen, 2006. <i>Dejan Jontes</i>	121
Alenka Krašovec, ur.: Volitve v Evropski parlament – Res drugorazredne volitve? Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Politični procesi in institucije, 2005 <i>Simona Kustec Lipicer</i>	122
Vilma Malečkar: Dalmatinske neveste – Procesi ženske poročne migracije iz zadrškega zaledja v Brkine v 20. stoletju. Koper: založba Annales, 2005 <i>Mateja Sedmak</i>	125
Naomi Klein: No Logo. Ljubljana: Maska, knjižna zbirka Mediakcije, 2005/ prevod Aleksandra Rekar, spremna beseda Janez Damjan <i>Žiga Vodovnik</i>	126

Grace Davie: Religija v sodobni Evropi – Mutacija spomina. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Kult, 2005/ prevod Saša Požek, spremna beseda Marko Kerševan <i>Simona Rajšp</i>	127
Immanuel Wallerstein: Zaton ameriške moči. Ljubljana: Založba *cf, Rdeča zbirka, 2004 / prevod Igor Zabel <i>Barbara Brezavšček</i>	130
Noam Chomsky: Sila, zakon i izgledi za opstanak. Sila, zakon in obeti za preživetje. Force, Law, and the Prospects for Survival. Novigrad: Galerija Rigo, 2006 / prevod Borut Canjko, Jean McCollister, Neva Čebren, Srečko Pulig in Biljana Romić <i>Žiga Vodovnik</i>	132
ABSTRACTS AND TABLE OF CONTENTS	137